

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА ТА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ЕКОНОМІКИ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ**

кафедра суспільних дисциплін

ОМЕЛЬЧУК АНТОН ОЛЕКСАНДРОВИЧ

**ТЕМА РОБОТИ: «ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ
СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ»**

**Науковий керівник:
ДОЦ. СОКАЛЬ В.А.
Роботу допущено до захисту:**

Рівне-2025

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА ТА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Навчально-науковий інститут економіки та менеджменту

Ступінь вищої освіти - Магістр

Спеціальність – 011 Освітні, педагогічні науки

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. зав. кафедри

Сокаль В.А.

« _____ » _____ 2025 р.

З А В Д А Н Н Я ДЛЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ

Омельчука Антона Олександровича

(прізвище, ім'я, по батькові)

Тема проекту (роботи) **«Особливості формування ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах війни».**

Керівник проекту (роботи) к.п.н., доцент Сокаль В.А..

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом С№ 1274 від 16.10. 2025

2. Термін подання студентом проекту (роботи) 11.11.2025-20.12.2025 р.

3. Вихідні дані до проекту (роботи) робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до першого, другого та третього розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків загальним обсягом 143 сторінки, список використаних джерел нараховує 70 позиції.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що їх належить розробити):
У першому розділі «Теоретичні засади дослідження ціннісної сфери сучасної молоді» розглянуті теоретичні положення даної теми. У другому розділі представлено емпіричне дослідження підтримки особистості в процесі розвитку ціннісних орієнтацій. У третьому розділі представлена «Прикладні аспекти дослідження ціннісної-сміслової сфери студентів ЗВО в умовах війни» та результати формувального експерименту

1. Проаналізувати теоретичні підходи до вивчення цінностей і ціннісних орієнтацій особистості.

2. Охарактеризувати соціально-педагогічні особливості студентської молоді як суб'єкта ціннісного самовизначення.

3. Визначити вплив війни як соціального чинника на формування ціннісних орієнтацій молоді.

4. Здійснити емпіричне дослідження особливостей ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах війни.

5. Обґрунтувати напрями соціально-педагогічної підтримки формування ціннісних

орієнтацій студентів.

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
вступ	Сокаль В.А., доцент	08.10.2025	22.10.2025
1 розділ	Сокаль В.А., доцент	08.10.2025	22.10.2025
2 розділ	Сокаль В.А., доцент	13.10.2025	23.10.2025
3 розділ	Сокаль В.А., доцент	24.10.2025	24.11.2025
висновки	Сокаль В.А., доцент	25.11.2025	01.12.2025
додатки	Сокаль В.А., доцент	06.10.2025	22.10.2025

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назви етапів проекту (роботи)	Термін виконання	Примітка
1	Опрацювання та реферування літератури з теми дослідження. Визначення об'єкта і предмета дослідження.	22.10.2025 р.	виконано
2	Формулювання мети, завдання досліджень. Складання попереднього плану роботи.	22.10.2025 р.	виконано
3	Узгодження з керівником	23.10.2025 р.	виконано
4	Написання основної частини.	24.10.2025 р.	виконано
5	Перше читання керівника	30.10.2025 р.	виконано
6	Написання вступу, висновків. Уточнення плану дипломної роботи	30.10.2025 р.	виконано
7	Оформлення роботи. Подання керівникові	12.12.2025 р.	виконано
8	Захист роботи	26.12.2025 р.	виконано

7. Дата видачі завдання «08» жовтня 2025 р.

Студент _____ Омельчук А.О.

(підпис)

Керівник проекту (роботи) _____ Сокаль В.А..

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	7
1.1. Теоретичні засади поняття цінностей і ціннісних орієнтацій та особливості їх формування у студентської молоді.....	7
1.2. Теоретичні підходи та методологічні основи дослідження ціннісних орієнтацій студентської молоді.....	15
1.3. Війна як соціально-психологічний фактор трансформації ціннісних орієнтацій молоді.....	21
1.4. Трансформація життєвих пріоритетів і вплив війни на особистісний розвиток та мотиваційно-емоційний стан студентської молоді.	29
Висновки до розділу 1.....	34
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ.	36
2.1. Характеристика методів дослідження та критеріїв, на основі яких досліджують групи обстежуваних.	36
2.2. Комплексне дослідження ціннісної сфери молоді.....	43
Висновки до другого розділу.....	60
РОЗДІЛ 3. ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	62
3.1. Програма педагогічної корекції ціннісної сфери студентської молоді	62
3.2. Результати емпіричного дослідження, їх аналіз та інтерпретація	68
3.3. Система психологічних рекомендацій суб'єктам освітнього процесу щодо організації ефективного впливу на формування ціннісних орієнтацій студентів ЗВО.....	77
Висновки до третього розділу	87
ВИСНОВКИ	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	94
ДОДАТКИ	101

ВСТУП.

Актуальність теми дослідження.

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується глибокими соціальними, політичними та культурними трансформаціями, спричиненими повномасштабною війною. Воєнні дії істотно вплинули на всі сфери життєдіяльності населення, зокрема на систему освіти, соціалізацію молоді, формування світогляду та ціннісних орієнтацій особистості. В умовах постійної небезпеки, невизначеності майбутнього, психологічної напруги та соціальних втрат особливо вразливою соціальною групою є студентська молодь, яка перебуває на етапі інтенсивного особистісного, професійного та громадянського становлення.

Ціннісні орієнтації відіграють ключову роль у структурі особистості, оскільки визначають спрямованість поведінки, життєві пріоритети, способи реагування на соціальні виклики та прийняття рішень. Саме в студентському віці відбувається активне переосмислення базових життєвих цінностей, формування відповідального ставлення до власного майбутнього, професійної діяльності, суспільства і держави. Війна як екстремальний соціальний фактор радикально змінює умови цього процесу, актуалізуючи цінності безпеки, свободи, національної ідентичності, солідарності, взаємодопомоги, патріотизму, а також змушує молодь по-новому осмислювати значення освіти, самореалізації та громадянської активності.

Значущість дослідження ціннісної сфери молоді підкреслюється в роботах таких вчених, як М. Рокіч, Ш. Шварц, А. Маслоу, В. Франкл, які розглядали цінності як ключові регулятори поведінки та розвитку особистості. Зокрема, М. Рокіч визначав цінності як стійкі переконання, що певний спосіб поведінки або кінцева мета існування є особисто або соціально переважними над альтернативними способами або цілями існування .

В українському контексті, особливо в умовах соціально-політичних змін, війни та глобалізації, спостерігається трансформація традиційних ціннісних орієнтацій молоді. Дослідження показують, що сучасна українська молодь

балансує між матеріалістичними та постматеріалістичними цінностями, що свідчить про глибокі зміни в її ціннісній структурі

Особливістю сучасної ситуації є те, що значна частина студентів здобуває освіту в умовах дистанційного або змішаного навчання, вимушеного переміщення, втрати соціальних зв'язків, а іноді — безпосереднього досвіду воєнних подій. Це посилює психологічне навантаження, впливає на емоційний стан, рівень мотивації та життєстійкості, що, у свою чергу, відображається на системі ціннісних орієнтацій. У таких умовах особливого значення набуває наукове осмислення того, яким чином формуються, трансформуються та ієрархізуються цінності студентської молоді під впливом війни, а також які соціально-педагогічні умови сприяють формуванню стійкої, гуманістично спрямованої ціннісної системи.

Проблема ціннісних орієнтацій особистості є предметом дослідження філософії, психології, педагогіки, соціології. У працях вітчизняних і зарубіжних науковців розглянуто сутність цінностей, їх структуру, механізми формування та роль у розвитку особистості. Водночас більшість наукових досліджень здійснювалися в умовах відносної соціальної стабільності. Питання особливостей формування ціннісних орієнтацій студентської молоді саме в умовах війни, впливу воєнного стану на зміст і динаміку цінностей, а також ролі закладів вищої освіти у підтримці цього процесу залишаються недостатньо вивченими та потребують ґрунтовного наукового аналізу.

З огляду на зазначене, обрана тема магістерської роботи є надзвичайно актуальною, соціально значущою та відповідає сучасним науковим і практичним потребам освітньої галузі. Дослідження особливостей формування ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах війни має важливе значення для розроблення ефективних підходів до виховної, соціально-педагогічної та психологічної роботи у закладах вищої освіти.

Магістерська робота виконана відповідно до науково-дослідної тематики кафедри суспільних дисциплін Національного університету водного господарства та природокористування та відповідає завданням підготовки

фахівців за спеціальністю, спрямованим на формування професійної, громадянської та ціннісної компетентності молоді.

Об'єкт дослідження – процес формування ціннісних орієнтацій студентської молоді.

Предмет дослідження – особливості формування ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах війни.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості формування ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах війни та визначити напрями соціально-педагогічної підтримки цього процесу у закладах вищої освіти.

Відповідно до поставленої мети **визначено такі завдання дослідження:**

1. Проаналізувати теоретичні підходи до вивчення цінностей і ціннісних орієнтацій особистості.
2. Охарактеризувати соціально-педагогічні особливості студентської молоді як суб'єкта ціннісного самовизначення.
3. Визначити вплив війни як соціального чинника на формування ціннісних орієнтацій молоді.
4. Здійснити емпіричне дослідження особливостей ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах війни.
5. Обґрунтувати напрями соціально-педагогічної підтримки формування ціннісних орієнтацій студентів.

Теоретичне значення теми полягає в розкритті сутності особливостей та структури ціннісної сфери особистості й визначення соціально-психологічних умов формування ціннісних орієнтацій студентської молоді ЗВО

Методи дослідження ключовими методами дослідження було обрано анкетування та опитування, що дозволили зібрати інформацію про різні аспекти ціннісних орієнтацій студентів ЗВО. Також використано методи узагальнення, ранжування, класифікації та систематизації. З метою обробки кількісних результатів емпіричного дослідження використовувались

статистичні методи аналізу, такі як кореляційний та факторний аналіз, котрі дали змогу визначити взаємозв'язки між різними компонентами ціннісної сфери особистості. Математико-статистичні: кореляційний аналіз, факторний аналіз.

Практична значущість дослідження полягає в можливості використання отриманих результатів для практичної діяльності викладачів та інших освітян, які працюють з студентами. Рекомендації суб'єктам освітнього процесу щодо організації ефективного впливу на аксіогенез студентів ЗВО можуть бути використані науково-педагогічними працівниками університету для подальшої роботи зі студентами. Програма соціально-педагогічної корекції ціннісної сфери студентів ЗВО може бути застосована в різних формах педагогічної роботи з окремими студентами та академічними групами. Результати дослідження можуть бути використані в організації виховної та соціально-педагогічної роботи зі студентською молоддю, в практиці педагогічного консультування, освітньому процесі, розробці програм соціалізації та формування ціннісних орієнтацій молоді.

База дослідження

Дослідження проводилося на базі Національного університету водного господарства та природокористування серед студентської молоді віком від 18 до 22 років спеціальності 053 Психологія..

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів (теоретичного та емпіричного), висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 85 сторінок. Для досягнення мети та розв'язання поставлених завдань у роботі використано комплекс теоретичних і емпіричних методів: аналіз, синтез, узагальнення наукової літератури з проблеми дослідження; анкетування; методи кількісного та якісного аналізу отриманих даних.

Апробація дослідження. Зміст та основні результати магістерського дослідження обговорювались на науково-практичній студентській конференції кафедри суспільних дисциплін.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

1.1. Теоретичні засади поняття цінностей і ціннісних орієнтацій та особливості їх формування у студентської молоді

Проблематика цінностей і ціннісних орієнтацій особистості належить до кола фундаментальних у філософії, психології, педагогіці, соціології та соціальній роботі. Саме цінності визначають спрямованість людської діяльності, формують життєві стратегії, впливають на прийняття рішень та зумовлюють характер взаємодії людини із соціальним середовищем. У періоди суспільної стабільності ціннісні системи функціонують відносно впорядковано, тоді як в умовах криз, зокрема війни, вони зазнають суттєвих трансформацій, переосмислення та переієрархізації.

У науковій літературі поняття «цінність» трактується багатозначно. У філософському вимірі цінності розглядаються як значущі для людини та суспільства ідеали, норми, принципи й смисли, що визначають уявлення про добро і зло, справедливість, гідність, свободу, обов'язок. Філософи наголошують, що цінності є не лише відображенням об'єктивної реальності, а й результатом історичного та культурного розвитку людства, формою узагальнення соціального досвіду.

У психологічних дослідженнях цінності розглядаються як внутрішні регулятори поведінки, що інтегруються в структуру особистості та визначають її мотиваційну сферу. Цінності задають напрям діяльності, впливають на вибір цілей, способів їх досягнення, а також на оцінювання життєвих подій. У цьому контексті цінності виступають своєрідним «компасом» особистості, який дозволяє орієнтуватися в складних соціальних умовах.

Педагогічна наука розглядає цінності як результат і водночас мету виховання та освіти. Саме через освітній процес відбувається передача базових суспільних цінностей від покоління до покоління, формування світогляду молоді, розвиток моральних і громадянських якостей. У педагогічному дискурсі цінності тісно пов'язані з поняттями виховання, соціалізації, розвитку особистості, громадянської освіти.

Соціологічний підхід акцентує увагу на цінностях як елементі суспільної свідомості, що відображає домінантні ідеї, норми та установки певної соціальної групи чи суспільства загалом. Цінності виступають індикатором соціальних змін, трансформаційних процесів, кризових явищ. Особливо показовими в цьому сенсі є дослідження молоді, оскільки саме молоде покоління найшвидше реагує на соціальні виклики та демонструє зміну ціннісних пріоритетів.

В останнє десятиліття проблема цінностей української молоді почала розглядатися з особливою увагою в контексті кардинальних соціальних трансформацій. Починаючи з Революції Гідності, а особливо після початку повномасштабної війни у 2022 році, в молодіжному середовищі фіксуються чіткі зрушення ціннісних орієнтацій. Як свідчать звіти Інституту соціології НАН України, серед молоді зростає рівень патріотизму, довіри до волонтерства, пошуку сенсу у спільній дії, допомозі іншим [6].

Актуальні дослідження українських авторів підтверджують, що ціннісна структура сучасної молоді змінюється у бік екзистенційних і проактивних установок. Зокрема, праці таких вчених, як Н.Чепелєва, Л. Орбан, І. Бех, вказують, що в умовах невизначеності молоді люди все частіше формують свої цінності не на основі зовнішніх авторитетів, а на базі власного досвіду, пережитих подій, рефлексії над сенсом життя [7, 8, 5]. Це повністю узгоджується з даними, отриманими в емпіричному дослідженні, де серед цінностей, які найчастіше вказували респонденти як пріоритетні, опинилися “здоров’я”, “щасливе сімейне життя”, “любов”, а також - менш очікувано - “порядність” і “бажання допомагати іншим”.

Такі результати є особливо промовистими, якщо взяти до уваги те, що традиційно для молодіжного віку в літературі акцентуються інші домінанти - самореалізація, кар'єра, незалежність, успіх. Це підтверджує думку, що сучасні реалії зміщують структуру цінностей навіть у межах одного вікового етапу. Як зазначає І. Д. Бех, “цінності молоді - це не лише індикатор розвитку суспільства, а і дзеркало його травматичного досвіду” [5].

У дослідженні на основі методики М.Рокіча було виявлено, що цінності “громадянськість”, “відповідальність”, “чесність”, “взаєморозуміння” мають вагоме місце в системі пріоритетів. Особливо цікавим є порівняння отриманих результатів із тими, які фіксувалися в попередні роки у схожих вибірках. Якщо у 2010-х роках серед молоді домінували орієнтації на самореалізацію та успішність, то зараз - за результатами опитування - цінності набули соціально-гуманітарного звучання. Йдеться не просто про особистий успіх, а про відповідальність за інших, дбайливість, доброзичливість - і це безперечно свідчить про глибокий зсув у моральній системі координат.

Цей зсув важливо осмислювати не як тимчасову реакцію на кризу, а як нову парадигму. Адже молодь - це соціальний прошарок, який першим відчуває зміни, а часто і задає їхній вектор. Саме молоді люди першими реагують на нові виклики, переосмислюють старі схеми, ставлять під сумнів автоматичні норми - і в цьому процесі формуються нові, особистісно значущі цінності. Така трансформація, з одного боку, несе потенціал оновлення суспільства, а з іншого

- підкреслює необхідність психологічного супроводу, зокрема через освітні програми, консультування, тренінги, які дозволяють молоді осмислити власну систему пріоритетів і зробити її не нав'язаною, а власноруч вибудованою.

Не менш важливим є й те, як самі молоді люди осмислюють свої цінності. У дослідженні це простежується через відкриті запитання та коментарі респондентів, які вказують на переживання, пошук сенсу, глибоку особистісну участь у темі. Відповіді не є формальними - вони пронизані рефлексією, думками про майбутнє, співвідношенням “Я і світ”, що ще раз підтверджує

важливість індивідуального підходу до вивчення цінностей, особливо у студентській молоді.

Отже, виходячи з аналізу класичних і сучасних теоретичних підходів, а також результатів емпіричного дослідження, можна стверджувати, що ціннісна сфера сучасної молоді особистості в Україні є гнучкою, динамічною, чутливою до соціальних змін і водночас спроможною до глибокого усвідомлення себе. Це створює підґрунтя для подальшого вивчення структури цієї сфери, її формування, особливостей і внутрішніх закономірностей.

У межах психології та педагогіки поряд із поняттям «цінність» широко використовується категорія «ціннісні орієнтації». Ціннісні орієнтації розглядаються як відносно стійка система вибірових ставлень особистості до різних об'єктів реальності, що відображає ієрархію значущих для неї цінностей. Вони формуються у процесі соціалізації, виховання, навчання та особистого досвіду.

Ціннісні орієнтації є складнішим утворенням, ніж окремі цінності, оскільки включають не лише усвідомлення значущості певних ідеалів, а й готовність діяти відповідно до них. Саме через ціннісні орієнтації цінності переходять із площини абстрактних уявлень у площину реальної поведінки. Таким чином, ціннісні орієнтації можна вважати практичним виміром цінностей.

У структурі ціннісних орієнтацій дослідники зазвичай виокремлюють когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти. Когнітивний компонент охоплює знання та уявлення особистості про значущі для неї цінності. Емоційний компонент пов'язаний із переживанням цінностей, емоційним ставленням до них. Поведінковий компонент проявляється у конкретних вчинках, рішеннях та формах активності, що відповідають засвоєним цінностям.

Особливого значення набуває дослідження ціннісних орієнтацій у молодому віці, зокрема в період студентства. Саме цей етап життя характеризується активним формуванням світогляду, професійного

самовизначення, життєвих планів і соціальної ідентичності. Студентська молодь перебуває у стані інтенсивного особистісного розвитку, що робить її ціннісну сферу одночасно пластичною та вразливою до зовнішніх впливів.

В умовах війни процес формування ціннісних орієнтацій ускладнюється додатковими факторами: постійною загрозою безпеці, інформаційним тиском, досвідом втрат, вимушеною міграцією, порушенням звичних соціальних зв'язків. У таких умовах відбувається переосмислення базових життєвих смислів, зростає значущість екзистенційних цінностей – життя, свободи, гідності, миру, відповідальності за майбутнє.

Таким чином, поняття цінностей і ціннісних орієнтацій є ключовими для розуміння внутрішнього світу студентської молоді в умовах війни. Їх теоретичний аналіз створює підґрунтя для подальшого дослідження особливостей трансформації ціннісної сфери молоді в кризових соціальних умовах та розроблення ефективних психолого-педагогічних стратегій підтримки.

Студентська молодь як соціально-психологічна група та суб'єкт формування ціннісних орієнтацій

Студентська молодь є особливою соціально-демографічною та соціально-психологічною групою, яка перебуває на перетині процесів особистісного становлення, професійного самовизначення та активної соціалізації. Саме в період навчання у закладі вищої освіти відбувається інтенсивне формування світогляду, життєвих смислів і ціннісних орієнтацій, що надалі визначають характер соціальної поведінки особистості, її громадянську позицію та професійні стратегії.

У наукових дослідженнях студентська молодь розглядається як група з підвищеним рівнем соціальної мобільності, когнітивної відкритості та чутливості до соціальних змін. Для неї характерні прагнення до самореалізації, пошук ідентичності, формування автономних переконань, критичне ставлення до традиційних норм і водночас потреба в стабільних ціннісних орієнтирах. У цьому контексті цінності виступають не лише регуляторами поведінки, а й

важливим ресурсом подолання життєвих криз і соціальних викликів.

Психологічні особливості студентського віку зумовлюють специфіку формування ціннісних орієнтацій. З одного боку, це період розвитку абстрактного мислення, рефлексії, здатності до усвідомленого вибору та морального судження. З іншого – емоційна нестабільність, підвищена тривожність, залежність від соціального схвалення та групових норм можуть ускладнювати процес внутрішньої інтеграції цінностей. Саме тому система ціннісних орієнтацій студентської молоді часто має динамічний, суперечливий характер.

Соціальний статус студента передбачає одночасну включеність у кілька соціальних середовищ: освітнє, професійно-орієнтоване, молодіжне, сімейне, громадянське. Кожне з них транслює власні ціннісні зразки, що можуть як взаємодоповнювати одне одного, так і вступати в конфлікт. У результаті студент змушений здійснювати постійний ціннісний вибір, формуючи власну ієрархію значущого.

Важливу роль у формуванні ціннісних орієнтацій відіграє освітнє середовище закладу вищої освіти. Університет не лише передає професійні знання, а й виступає потужним соціалізуючим інститутом, що формує громадянські, моральні, культурні та професійні цінності. Через навчальні дисципліни, позааудиторну діяльність, студентське самоврядування, волонтерські та громадські ініціативи відбувається засвоєння норм відповідальності, академічної доброчесності, соціальної активності та патріотизму.

Окремої уваги заслуговує роль міжособистісних взаємин у студентському середовищі. Спілкування з однолітками, викладачами, наставниками сприяє формуванню цінностей співпраці, толерантності, взаємоповаги, а також здатності до діалогу та прийняття іншої точки зору. Водночас негативні соціальні явища – конкуренція, соціальне порівняння, тиск групи – можуть деформувати ціннісні орієнтації, підсилюючи прагматичні або утилітарні установки.

Таким чином, студентська молодь виступає активним суб'єктом формування власної системи ціннісних орієнтацій. Цей процес є складним, багатofакторним і залежить від поєднання індивідуально-психологічних характеристик особистості та соціально-культурних умов її розвитку. В умовах суспільних трансформацій, зокрема війни, роль студентської молоді як носія та транслятора нових цінностей суттєво зростає, що зумовлює необхідність поглибленого наукового аналізу цього явища.

Психологічні та соціально-педагогічні чинники формування ціннісних орієнтацій студентської молоді

Формування ціннісних орієнтацій студентської молоді є складним, багаторівневим процесом, що детермінується сукупністю психологічних, соціальних та педагогічних чинників. У наукових дослідженнях підкреслюється, що ціннісна сфера особистості не формується ізольовано, а виникає й трансформується в контексті взаємодії індивіда з соціальним середовищем, освітнім простором та власним життєвим досвідом.

До ключових психологічних чинників формування ціннісних орієнтацій студентської молоді належать особливості вікового розвитку, рівень сформованості самосвідомості, рефлексії, емоційно-вольової сфери, а також індивідуальний досвід переживання кризових подій. Юнацький вік, у межах якого перебуває більшість студентів, характеризується активним пошуком життєвого сенсу, прагненням до самостійності, формуванням стабільної Я-концепції та світоглядних переконань. Саме в цей період відбувається інтеграція особистих переживань, соціальних очікувань і культурних норм у відносно цілісну систему цінностей.

Важливу роль у цьому процесі відіграє рівень рефлексивності особистості. Здатність аналізувати власні вчинки, переживання, життєві події сприяє усвідомленому прийняттю цінностей, їх внутрішній інтеріоризації. Студенти з високим рівнем рефлексії схильні не лише засвоювати соціально схвалювані цінності, а й критично переосмислювати їх, співвідносити із

власними життєвими цілями та моральними принципами.

Суттєвий вплив на формування ціннісних орієнтацій має емоційний стан молоді. В умовах тривалого стресу, невизначеності, соціальної нестабільності можуть актуалізуватися цінності безпеки, стабільності, підтримки, водночас знижуючи значущість віддалених життєвих цілей. Проте для частини студентів кризові умови стають стимулом до особистісного зростання, активізації громадянської позиції, переоцінки життєвих пріоритетів у бік духовних і соціально значущих цінностей.

Не менш важливими є соціально-педагогічні чинники, серед яких провідне місце посідає сім'я. Саме в родинному середовищі закладаються базові уявлення про добро і зло, справедливість, відповідальність, повагу до інших. Хоча в студентському віці вплив сім'ї може зменшуватися порівняно з підлітковим періодом, базові ціннісні установки, сформовані в дитинстві, продовжують відігравати значну роль у процесі життєвого вибору.

Особливе значення для формування ціннісних орієнтацій має освітнє середовище закладу вищої освіти. Університет виступає не лише простором професійної підготовки, а й важливим соціокультурним середовищем, у якому студенти засвоюють норми академічної культури, громадянської відповідальності, етичної поведінки. Через зміст навчальних дисциплін, стиль взаємодії між викладачами та студентами, організацію позанавчальної діяльності відбувається цілеспрямований або опосередкований вплив на систему цінностей молоді. Значний вплив справляє також студентське середовище та група однолітків. Спілкування з ровесниками, участь у студентських організаціях, неформальних ініціативах, волонтерських проєктах сприяє формуванню цінностей солідарності, взаємодопомоги, відповідальності, толерантності. Водночас груповий тиск може як стимулювати позитивні зміни у ціннісній сфері, так і сприяти поширенню конформізму або поверхневого прийняття певних установок.

У сучасних умовах суттєво зростає роль інформаційного середовища, зокрема засобів масової інформації та соціальних мереж. Вони виступають

потужним джерелом трансляції ціннісних зразків, моделей поведінки, соціальних наративів. Для студентської молоді, яка активно залучена до цифрового простору, інформаційний вплив може бути як конструктивним, так і деструктивним, що зумовлює необхідність розвитку критичного мислення та медіаграмотності як складових ціннісної культури.

Таким чином, формування ціннісних орієнтацій студентської молоді є результатом взаємодії внутрішніх психологічних механізмів і зовнішніх соціально-педагогічних впливів. Умови суспільної нестабільності лише підсилюють значущість цих чинників, актуалізуючи потребу в науковому осмисленні та цілеспрямованій педагогічній підтримці процесу ціннісного самовизначення молоді

1.2. Теоретичні підходи та методологічні основи дослідження ціннісних орієнтацій студентської молоді

Дослідження ціннісних орієнтацій студентської молоді ґрунтується на міждисциплінарному полі знань, де перетинаються філософія (аксіологія), психологія особистості та розвитку, соціальна психологія, соціологія молоді, педагогіка й соціальна педагогіка. Ціннісні орієнтації розглядаються як відносно стійка, але водночас чутлива до соціальних змін система внутрішніх пріоритетів, що визначає життєві цілі, поведінкові вибори, ставлення до себе, інших та суспільства. Для коректного наукового аналізу важливо спиратися на сукупність теоретичних підходів, які пояснюють: як формуються цінності, як вони впорядковуються у внутрішній ієрархії, як змінюються під впливом соціальних криз, зокрема війни, і як їх можна емпірично вимірювати.

Аксіологічний підхід як концептуальна основа дослідження цінностей
Аксіологічний підхід розглядає цінності як особливий клас явищ культури та свідомості, що виконують функцію “смилових орієнтирів” людського існування. У межах цього підходу цінності трактуються як:

- ідеали та нормативні уявлення про належне (що є важливим, правильним, гідним);

- критерії оцінювання явищ і подій (добре/погано; справедливо/несправедливо);

- мотиватори поведінки, що спрямовують вибір цілей та засобів їх досягнення.

Для дослідження студентської молоді аксіологічний підхід важливий тим, що дозволяє пояснити ціннісні орієнтації як інтегральний феномен, що поєднує особистісний (індивідуальний досвід, потреби, мотивацію) та соціокультурний вимір (традиції, норми, вплив суспільства, історичний контекст). В умовах війни аксіологічний ракурс підсилює увагу до того, як змінюється зміст категорій “безпека”, “свобода”, “гідність”, “справедливість”, “відповідальність”, “солідарність”, і як ці зміни відображаються на життєвих стратегіях студентів.

Гуманістичний та особистісно-орієнтований підхід

Гуманістична традиція підкреслює унікальність особистості, її внутрішню свободу та прагнення до самореалізації. Ціннісні орієнтації у цьому підході пов’язуються з розвитком “Я-концепції”, потребою в автономії, самоактуалізації, прийнятті себе і відповідальному виборі життєвого шляху. Студентський вік є періодом інтенсивного самовизначення, коли формуються професійні наміри, цілі, уявлення про майбутнє та соціальну місію. В умовах війни гуманістичний підхід допомагає дослідити, як змінюється баланс між цінностями самореалізації та цінностями виживання/безпеки, як трансформується відчуття перспективи, які внутрішні ресурси підтримують прагнення до розвитку попри загрози й нестабільність. Також він задає важливу методологічну вимогу: у дослідженні цінностей не можна зводити людину до “носія показників”; необхідно бачити цілісність життєвого досвіду, смислів і переживань.

Діяльнісний підхід: цінності як регулятори поведінки та життєвих практик

Діяльнісний підхід розглядає цінності не лише як переконання, а як внутрішні регулятори діяльності, що проявляються у вчинках, виборі ролей,

навчальній та професійній активності, волонтерстві, громадянській поведінці. У студентському середовищі цінності відображаються у:

- освітній мотивації та ставленні до навчання;
- професійних планах і готовності інвестувати зусилля у компетентності;
- формах соціальної активності (участь у ініціативах, волонтерство);
- стилі взаємодії з однолітками та викладачами;
- відповідальності, дисциплінованості, здатності до саморегуляції.

В умовах війни діяльнісний вимір стає особливо показовим: ціннісні орієнтації часто проявляються у практиках допомоги, взаємопідтримки, участі у громадських процесах, адаптації до навчання в кризових умовах. Це підводить до важливої методологічної позиції: емпіричне дослідження цінностей доцільно доповнювати індикаторами реальної поведінки та досвіду (самооцінкою активності, участі, прийнятими рішеннями), а не обмежуватися декларативними відповідями.

Соціокультурний та культурно-історичний підхід

Соціокультурний підхід розглядає цінності як продукт культури, історичної пам'яті та соціальних норм, що передаються через соціалізацію (родина, освіта, медіа, референтні групи). Ціннісні орієнтації студентської молоді формуються у контексті:

- суспільних очікувань та “нормативних сценаріїв” дорослішання;
- домінуючих культурних смислів (патріотизм, гідність, свобода, взаємодопомога);
- колективного досвіду покоління (спільні події, травми, виклики).

Для теми війни цей підхід є принциповим: війна не лише впливає на індивідуальну психіку, а й змінює культурний порядок денний, символи, уявлення про “своє/чуже”, “справедливість”, “майбутнє”. Саме тому у дослідженні студентських цінностей варто аналізувати не тільки особистісні переживання, а й соціальні наративи, групові норми, роль медіапростору та комунікації в університетському середовищі.

Соціально-психологічні підходи: групові норми, ідентичність і соціальний вплив

Соціально-психологічний ракурс підкреслює, що цінності — це не лише індивідуальний вибір, а й результат впливу групи та соціального середовища. Для студентства особливо важливими є:

- теорії соціальної ідентичності (цінності пов’язані з належністю до груп — студентської, громадянської, професійної, регіональної);
- теорії соціальних норм (що схвалює/не схвалює група, які форми поведінки вважаються “правильними”);
- підходи соціального навчання (цінності закріплюються через наслідування значущих осіб і авторитетів).

В умовах війни посилюються процеси консолідації груп, актуалізуються цінності солідарності, взаємної відповідальності, довіри/недовіри, підвищується значення громадянської ідентичності. Одночасно можливі поляризація, емоційна напруга, підвищена чутливість до несправедливості — це також відбивається у ціннісних судженнях і виборах молоді.

Екзистенційно-смысловий підхід: цінності як ядро сенсу життя

Екзистенційний і смысловий підхід фокусується на тому, що цінності утворюють “каркас” життєвого смислу. У кризових подіях, пов’язаних із загрозою життю, втратами, невизначеністю, людина часто переоцінює те, що вважала важливим. У студентському віці смыслова сфера є динамічною: відбувається пошук власного місця, формування життєвих планів, усвідомлення відповідальності, цінності стосунків, свободи, гідності.

У воєнних умовах цей підхід дозволяє пояснити:

- чому зростає значущість цінностей безпеки, життя, сім’ї, підтримки;
- як виникає потреба у відновленні контролю та визначеності;
- як волонтерство і громадянська активність можуть виконувати функцію смислотворення;
- чому для частини молоді актуалізуються цінності служіння,

справедливості, спільного блага.

Типологічні моделі цінностей та їх застосування в емпіричних дослідженнях

Для методологічного обґрунтування емпіричного етапу важливі теорії, які пропонують структуровані моделі цінностей та інструменти їх вимірювання.

1. Модель цінностей М. Рокіча (термінальні та інструментальні цінності). Вона дає змогу аналізувати, з одного боку, бажані життєві цілі (термінальні цінності), а з іншого — способи досягнення цілей і морально-поведінкові якості (інструментальні цінності). Для студентів це дозволяє відокремити “що важливо” (наприклад, безпека, свобода, щастя родини, успіх) від “як діяти” (відповідальність, чесність, сміливість, дисципліна).

2. Теорія базових цінностей Ш. Шварца (універсальні ціннісні типи та їх мотиваційні конфлікти/узгодження). Перевага цієї моделі — можливість бачити не просто перелік пріоритетів, а їхню структуру: наприклад, напруга між цінностями відкритості до змін і цінностями збереження/безпеки. В умовах війни ця модель особливо інформативна, бо дозволяє фіксувати зсуви у бік безпеки, конформності, традицій або, навпаки, підсилення цінностей самостійності, універсалізму, турботи про інших.

3. Підхід Р. Інглгарта (цінності виживання та самовираження). Він корисний для аналізу макрозмін під впливом нестабільності: у кризових умовах можуть посилюватися орієнтації на виживання та безпеку, але водночас у молоді можливе підсилення цінностей свободи, гідності та громадянської участі як відповіді на загрозу.

Застосування типологічних моделей у студентських вибірках дає методичну можливість не лише описувати домінантні цінності, а й порівнювати групи (за досвідом переміщення, рівнем залученості до волонтерства, статтю, курсом навчання, пережитими подіями), а також інтерпретувати відмінності через соціально-психологічні механізми.

Методологічні принципи дослідження ціннісних орієнтацій студентів

Узагальнюючи підходи, доцільно визначити ключові методологічні

принципи, які забезпечують наукову коректність дослідження:

- Принцип системності. Ціннісні орієнтації розглядаються як система взаємопов'язаних компонентів, а не як випадковий набір уподобань. Зміна однієї ланки (наприклад, зростання цінності безпеки) може перебудовувати інші (самореалізація, плани, мотивація).

- Принцип розвитку та динаміки. Цінності у студентському віці є відносно пластичними; війна виступає потужним фактором прискореної переоцінки та “дорослішання”.

- Принцип контекстуальності. Вимірювання й інтерпретація цінностей повинні враховувати умови життя: навчання під час тривоги, обмеження мобільності, втрати, економічний тиск, інформаційне навантаження.

- Принцип суб'єктності. Студент є активним творцем власної ціннісної системи, а не пасивним об'єктом впливів.

- Принцип міждисциплінарності. Поєднання психологічного, соціально-психологічного і соціально-педагогічного аналізу підсилює пояснювальну модель.

- Принцип етичності. Дослідження в умовах війни повинно мінімізувати ризик ретравматизації, гарантувати добровільність участі, конфіденційність, право не відповідати на чутливі питання та доступ до контактів психологічної підтримки (за потреби).

Операціоналізація поняття “ціннісні орієнтації” та методичні підходи до вимірювання

Методологічна основа емпіричного дослідження передбачає операціоналізацію

— перехід від теоретичного поняття до вимірюваних показників. Ціннісні орієнтації доцільно описувати через такі компоненти:

- Когнітивний компонент: уявлення, переконання, оцінки важливості різних життєвих цілей (що людина вважає значущим).

- Емоційно-оцінний компонент: переживання, ставлення, емоційна значущість цінностей (що викликає гордість, тривогу, біль, натхнення).

- Поведенковий компонент: реальні вибори та практики (як цінності проявляються у діях, рішеннях, стилі життя).

З огляду на це, методологічно виправданим є використання комплексного інструментарію, який може включати:

- стандартизовані опитувальники/шкали цінностей (за обраною теоретичною моделлю);
- анкети, що фіксують життєвий досвід воєнного періоду (переміщення, втрати, умови навчання, участь у волонтерстві);
- методики оцінки мотиваційно-сислової сфери, життєстійкості/резильєнтності, тривожності (для пояснення механізмів змін);
- якісні методи (напівструктуроване інтерв'ю, відкриті запитання, короткі есе), щоб зрозуміти індивідуальні смисли та “мову цінностей”.

В умовах війни особливо важливо контролювати методичні ризики: соціально бажані відповіді, емоційне виснаження респондентів, нерівномірний доступ до участі (онлайн/офлайн), вплив актуальних подій (обстріли, новини) на настроїв та відповіді. Тому доречно передбачити: нейтральні формулювання, коротку тривалість опитування, а також комбінування кількісних і якісних даних (тріангуляцію), що підвищує надійність висновків.

Отже, теоретичні підходи (аксіологічний, гуманістичний, діяльнісний, соціокультурний, соціально-психологічний, екзистенційно-сисловий) створюють цілісну основу для вивчення ціннісних орієнтацій студентської молоді. Вони дозволяють розглядати цінності як систему смислів і норм, що формується у процесі соціалізації та особистісного розвитку й проявляється у поведінці та життєвих практиках. Методологічно дослідження потребує системного, контекстуального та етичного підходу, а також коректної операціоналізації й використання інструментарію, здатного виявити як структуру цінностей, так і механізми їх трансформації під впливом воєнної реальності.

1.3. Війна як соціально-психологічний фактор трансформації ціннісних орієнтацій молоді

Війна як масштабне соціальне явище є одним із найпотужніших кризових контекстів, що впливають на розвиток особистості та суспільства загалом. Для молоді, зокрема студентської, війна стає не лише зовнішнім фоном життя, а й глибинним соціально-психологічним чинником, який змінює уявлення про світ, себе в ньому та систему життєвих орієнтирів. Вона порушує звичний перебіг соціалізації, руйнує усталені норми, актуалізує базові екзистенційні питання та стимулює переосмислення цінностей

Кризовий соціальний контекст війни характеризується високим рівнем невизначеності, загрозою фізичній і психологічній безпеці, порушенням соціальних зв'язків, нестабільністю освітніх та професійних траєкторій. Для молоді війна означає втрату відчуття передбачуваності майбутнього, зміну життєвих планів, досвід вимушеної міграції, розлуку з близькими, безпосередній контакт із травматичними подіями.

З позицій соціальної психології війна розглядається як колективна травма, що охоплює значні соціальні групи та впливає на масову свідомість. В умовах війни змінюється соціальна реальність, у якій формуються ціннісні орієнтації: зростає значущість групової ідентичності, національної приналежності, посилюється поляризація оцінок, з'являється чіткіше розмежування «свій — чужий». Молодь у цьому контексті часто опиняється між необхідністю адаптації до нових умов і пошуком власного життєвого сенсу.

Війна суттєво впливає на світоглядні установки молоді, змінюючи базові уявлення про справедливість, безпеку, цінність людського життя, роль держави та особисту відповідальність. Події війни руйнують ілюзії стабільності та змушують молодих людей раніше, ніж у мирний час, замислюватися над фундаментальними питаннями буття, сенсу життя, морального вибору.

У ціннісній сфері спостерігається зсув від орієнтації на індивідуалістичні та гедоністичні цінності до колективістських, гуманістичних і громадянських. Зростає значущість таких цінностей, як свобода, гідність, життя, мир,

справедливість, відповідальність за інших. Водночас матеріальні та статусні цінності можуть втрачати свою пріоритетність або переосмислюватися крізь призму виживання та безпеки.

Для студентської молоді, яка перебуває на етапі активного формування світогляду, війна може стати каталізатором прискореного ціннісного дорослішання. Молоді люди починають усвідомлювати власну роль у суспільстві, значення освіти не лише як засобу особистого успіху, а й як ресурсу відновлення країни та служіння суспільству.

Одним із ключових наслідків війни є зміна ієрархії життєвих пріоритетів молоді. На перший план виходять базові екзистенційні цінності: життя, здоров'я, фізична й психологічна безпека, сім'я, близькі стосунки. Освіта та професійна самореалізація часто починають розглядатися крізь призму їх практичної користі, стабільності та можливості бути корисним суспільству.

Водночас у частини молоді спостерігається посилення альтруїстичних орієнтацій: готовність допомагати іншим, брати участь у волонтерській діяльності, підтримувати військових і постраждалих від війни. Такі зміни свідчать про зростання соціальної зрілості та усвідомлення взаємозалежності людей у кризових умовах.

Разом із тим війна може спричиняти й суперечливі процеси: поряд із підвищенням значущості гуманістичних цінностей можливе зростання тривожності, песимізму, фрустрації, що впливає на довгострокові життєві плани. Деякі молоді люди концентруються на короткострокових цілях, відкладаючи стратегічне планування майбутнього.

Формування патріотизму, відповідальності та солідарності.

Війна є потужним чинником формування патріотичних почуттів і громадянської ідентичності молоді. Патріотизм у цьому контексті набуває не лише декларативного, а й практичного характеру, проявляючись у готовності до активних дій: волонтерства, інформаційної підтримки, участі в громадських ініціативах, відповідальному ставленні до навчання та професійної підготовки.

Поряд із патріотизмом посилюється відчуття особистої та колективної

відповідальності за майбутнє країни. Молодь починає усвідомлювати, що її вибір, дії та професійна компетентність мають значення не лише для власного життя, а й для суспільства загалом. Формується цінність солідарності як здатності діяти спільно, підтримувати інших, долати труднощі разом.

Солідарність у студентському середовищі проявляється у взаємодопомозі, підтримці однокурсників, створенні горизонтальних мереж підтримки. Такі процеси сприяють зміцненню соціального капіталу та формуванню стійких моральних орієнтирів, що мають довготривале значення для розвитку особистості.

Попри позитивні трансформації, війна несе в собі й серйозні ризики деформації ціннісних орієнтацій молоді. Тривалий вплив стресу, насильства, втрат може призводити до емоційного вигорання, зниження емпатії, зростання агресивності, цинізму, знецінення життя. У деяких випадках можливе формування спрощених, радикалізованих уявлень про світ і соціальні відносини.

Особливо вразливою є студентська молодь, яка одночасно переживає нормативні вікові кризи та надзвичайні соціальні виклики. За відсутності належної психологічної й соціально-педагогічної підтримки існує ризик закріплення дезадаптивних ціннісних установок, що негативно впливатимуть на подальший особистісний і професійний розвиток.

У цьому зв'язку зростає потреба у системній підтримці молоді з боку закладів вищої освіти, держави та громадянського суспільства. Така підтримка має включати психологічний супровід, створення безпечного освітнього середовища, розвиток програм ціннісно-орієнтованого виховання, стимулювання волонтерської та громадянської активності. Саме за таких умов війна, попри свою руйнівну природу, може стати чинником формування зрілої, відповідальної та гуманістично орієнтованої особистості.

Повномасштабна війна в Україні докорінно змінила соціально-психологічні умови життєдіяльності студентської молоді, трансформувавши не лише зовнішні обставини їхнього навчання та побуту, але й внутрішні

механізми осмислення реальності, самосприйняття та життєвих перспектив. Студентство опинилося в ситуації тривалої соціальної кризи, що характеризується високим рівнем невизначеності, загрози безпеці, нестабільністю соціальних ролей та розмитістю традиційних життєвих сценаріїв.

Війна як екстремальний соціальний контекст руйнує усталені соціальні інститути або змушує їх функціонувати в обмеженому, адаптаційному режимі. Заклади вищої освіти змінюють формат навчання, впроваджують дистанційні або змішані форми, що, з одного боку, забезпечує безперервність освітнього процесу, а з іншого — послаблює безпосередні міжособистісні контакти, які є важливим чинником соціалізації та формування ціннісних орієнтацій студентів.

Соціально-психологічна ситуація, у якій перебуває сучасна студентська молодь, характеризується поєднанням кількох ключових факторів: постійного інформаційного тиску, переживання загрози життю та здоров'ю, емоційного виснаження, досвіду втрат (людських, матеріальних, символічних), а також необхідності швидкої адаптації до нових умов. Ці фактори істотно впливають на процес формування ціннісних орієнтацій, змінюючи акценти у системі життєвих пріоритетів.

Особливої уваги заслуговує феномен хронічного стресу, який став типовим психологічним станом для значної частини студентської молоді. Постійні повітряні тривоги, новини про бойові дії, мобілізацію, руйнування інфраструктури створюють атмосферу перманентної загрози. У таких умовах психіка молодої людини перебуває у стані мобілізації або, навпаки, емоційного виснаження, що безпосередньо відбивається на її ціннісних орієнтаціях: зростає значущість безпеки, стабільності, підтримки, водночас знижується увага до віддалених життєвих цілей.

Соціальна роль студента в умовах війни також зазнає змін. Традиційна модель студентства як періоду відносної соціальної захищеності та зосередженості на навчанні трансформується у модель багаторольовості. Сучасний студент нерідко поєднує навчання з волонтерською діяльністю,

роботою, допомогою сім'ї, внутрішнім або зовнішнім переміщенням. Така багатовимірність соціальних ролей сприяє прискореному дорослішанню, формуванню відповідальності та громадянської свідомості, але водночас підвищує ризик психоемоційного перевантаження.

Важливим соціально-психологічним чинником є досвід вимушеного переміщення, який мають значні групи студентів. Зміна місця проживання, розрив соціальних зв'язків, адаптація до нового середовища актуалізують питання ідентичності, належності, прийняття. У цих умовах цінності стабільності, дому, міжособистісної підтримки набувають особливої ваги, тоді як індивідуалістичні орієнтації можуть поступатися колективістським.

Таким чином, соціально-психологічні умови життєдіяльності студентської молоді в умовах війни є складними, багатовимірними та суперечливими. Вони одночасно створюють ризики дезадаптації та відкривають простір для інтенсивного особистісного зростання, переосмислення життєвих цінностей і формування зрілої громадянської позиції. Саме в цьому контексті відбувається формування нової конфігурації ціннісних орієнтацій студентської молоді, що потребує подальшого глибокого аналізу.

Чинники формування ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах війни

Формування ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах війни відбувається під впливом комплексу взаємопов'язаних чинників, які охоплюють як мікросоціальний рівень (родина, найближче оточення), так і макросоціальний (освітні інституції, медіапростір, громадянське суспільство). Воєнний контекст не лише посилює дію традиційних агентів соціалізації, а й змінює характер їхнього впливу, надаючи ціннісному вибору молоді більшої екзистенційної значущості.

Роль родини у формуванні ціннісних орієнтацій студентів

Родина традиційно розглядається як первинний і найбільш стабільний чинник формування ціннісних орієнтацій особистості. В умовах війни її роль істотно зростає, оскільки саме сімейне середовище стає для молодої людини

базовим джерелом емоційної підтримки, почуття безпеки та життєвої опори. Через родинні наративи про події війни, особистий досвід втрат, вимушеного переселення, участі членів сім'ї у бойових діях або волонтерстві у студентів формуються уявлення про відповідальність, обов'язок, патріотизм, цінність життя та взаємної підтримки.

Разом із тим війна може загострювати внутрішньосімейні конфлікти, спричинені економічними труднощами, емоційним напруженням, різними оцінками подій. У таких випадках існує ризик формування у студентів суперечливих або фрагментарних ціннісних орієнтацій. Це актуалізує потребу в розвитку культури сімейного діалогу, взаємної поваги та емоційної грамотності як основи здорової ціннісної соціалізації.

Заклад вищої освіти як простір ціннісного самовизначення

Заклад вищої освіти в умовах війни виконує не лише освітню, а й потужну соціально-виховну функцію. Саме в університетському середовищі студенти отримують можливість осмислювати суспільні події у науковому, громадянському та моральному вимірах. Освітній процес, наповнений ціннісним змістом, сприяє формуванню критичного мислення, відповідального ставлення до інформації, усвідомлення власної ролі у відбудові та розвитку країни.

Викладачі, куратори академічних груп, психологи та соціальні педагоги виступають важливими агентами ціннісного впливу. Через особистий приклад, педагогічну позицію, стиль комунікації вони транслиують студентам моделі соціально відповідальної поведінки, академічної доброчесності, громадянської активності. Особливого значення набуває створення у ЗВО безпечного психологічного простору, де студент може відкрито висловлювати власні переживання, сумніви та ціннісні конфлікти.

У сучасних умовах медіа та соціальні мережі є одним із ключових чинників формування ціннісних орієнтацій молоді. Війна значно посилила інформаційне навантаження на студентів, зробивши їх постійними споживачами новин, візуальних образів війни, емоційно насичених

повідомлень. З одного боку, це сприяє зростанню національної свідомості, солідарності, емпатії до постраждалих, з іншого — може призводити до інформаційної перевтоми, тривожності, ціннісної дезорієнтації.

Рівень медіаграмотності студентів визначає, наскільки критично вони сприймають інформацію, здатні відокремлювати факти від маніпуляцій, формувати власну позицію на основі перевірених джерел. Тому розвиток медіакультури та цифрової відповідальності є важливою умовою формування зрілих ціннісних орієнтацій у воєнний період.

Волонтерство як чинник ціннісного розвитку

Волонтерська діяльність посідає особливе місце серед чинників формування ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах війни. Участь у волонтерських ініціативах дає змогу студентам перейти від пасивного переживання подій до активної соціальної позиції. Через практику допомоги іншим формуються такі цінності, як альтруїзм, відповідальність, солідарність, громадянська зрілість.

Волонтерство також виконує терапевтичну функцію, допомагаючи студентам долати відчуття безпорадності та тривоги, знаходити сенс у власній діяльності. Разом із тим надмірне навантаження або емоційне вигорання волонтерів потребує уваги з боку освітніх інституцій та психологічних служб.

Студентське середовище як спільнота однолітків значною мірою впливає на формування ціннісних орієнтацій через механізми групової ідентифікації та соціального порівняння. В умовах війни посилюється значення горизонтальних зв'язків, підтримки «рівний – рівному», спільного переживання травматичного досвіду. Саме у студентських групах відбувається активне обговорення життєвих планів, моральних дилем, ставлення до війни та майбутнього країни.

Таким чином, формування ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах війни є результатом складної взаємодії родинних, освітніх, медіаційних, громадських та міжособистісних чинників. Усвідомлення цієї багатовимірності створює підґрунтя для цілеспрямованої психолого-педагогічної підтримки студентів у процесі їхнього ціннісного самовизначення.

Системний аналіз специфіки ціннісної сфери сучасної молоді дає змогу виокремити низку ознак, які є типовими, хоча й не універсальними. По-перше, це динамічність - молодіжна система цінностей відкрита до змін, часто нестабільна, вона ще формується і чутливо реагує на соціальні, політичні, інформаційні імпульси. По-друге, амбівалентність - молоді люди можуть одночасно підтримувати різні, іноді протилежні ціннісні установки, що пов'язано з пошуком себе, пробами ідентичності, гнучким світоглядом.

По-третє, спостерігається високий рівень рефлексивності - значна частина молоді не просто декларує певні цінності, а прагне їх осмислити, інтегрувати в особистий життєвий проєкт. По-четверте, для молоді характерна експериментальність - цінності не сприймаються як щось незмінне, а радше як конструкт, що може переглядатися, переформулюватися у процесі досвіду. У цьому аспекті молодь є генератором нових соціальних норм - через протест, мистецтво, медіа, активізм.

По-п'яте, актуальним є переосмислення класичних цінностей. Наприклад, "успіх" для молоді дедалі рідше означає лише кар'єру чи фінанси - його все частіше пов'язують із внутрішнім задоволенням, свободою, емоційною стабільністю, можливістю реалізовувати себе. "Справедливість" асоціюється не лише з законом, а з рівним ставленням, відсутністю дискримінації, захистом слабших. "Свобода" мислиться не як абсолютна автономія, а як можливість вибору, не нашкодивши іншим.

Ще одна важлива риса - контекстуальність цінностей. Молодь не відокремлює особисте від соціального - ціннісні орієнтири тісно переплетені з тим, що відбувається в країні, в університеті, у світі. Такі події, як війна, пандемія, політичні кризи, не залишаються зовнішніми - вони проникають у свідомість, змінюють пріоритети. Молодь дедалі частіше висловлює готовність до солідарності, волонтерства, громадянської активності - не як "додаток", а як частину своєї ціннісної ідентичності.

Таким чином, сучасна українська молодь постає не лише як об'єкт трансформацій, а й як активний суб'єкт смислотворення. Її ціннісна сфера

відображає не тільки особистісні прагнення, а й глибші соціальні процеси: пошук нового етичного ладу, переоцінку “нормального”, потребу в гідності, захищеності, автентичності. І саме тому вивчення цієї сфери є надзвичайно важливим - як з теоретичної, так і з практичної точки зору. Це дозволяє не просто зрозуміти молодь, а - що не менш важливо - допомогти їй краще зрозуміти себе.

Розуміння специфіки ціннісної сфери молоді є підґрунтям для подальшого емпіричного аналізу. У наступному розділі досліджується структура цінностей молодих людей на основі психодіагностичних методик, що дозволяє не лише описати цінності як феномен, а й простежити їхню конкретну ієрархію, частотність, міжзв'язки - тобто побачити, як цінності функціонують у реальних обставинах молодіжного життя.

1.4. Трансформація життєвих пріоритетів і вплив війни на особистісний розвиток та мотиваційно-емоційний стан студентської молоді.

Воєнний період виступає потужним каталізатором переосмислення життєвих пріоритетів особистості, особливо у молодому віці, коли система цінностей ще перебуває у процесі активного становлення. Для студентської молоді війна стає не лише зовнішнім соціально-політичним чинником, а й глибоким екзистенційним викликом, що змінює уявлення про майбутнє, сенс життя, особисту відповідальність та місце людини у суспільстві.

У мирний час життєві пріоритети студентів зазвичай концентруються навколо освіти, професійного самовизначення, особистісного розвитку, соціальних контактів, матеріального благополуччя та самореалізації. Однак умови війни суттєво коригують цю ієрархію, зміщуючи акценти у бік базових та екзистенційних потреб — безпеки, збереження життя, фізичного й психічного здоров'я, підтримки близьких людей.

Однією з найбільш помітних змін є зростання значущості цінності безпеки. Для багатьох студентів відчуття стабільності та передбачуваності

майбутнього руйнується, що спричиняє посилення тривожності та потребу у психологічному захисті. Безпека починає розглядатися не лише у фізичному вимірі, а й у соціальному та емоційному аспектах — як можливість залишатися в колі рідних, мати підтримку, зберігати навчальну та професійну перспективу.

Паралельно зростає цінність сім'ї та близьких міжособистісних стосунків. Війна актуалізує усвідомлення крихкості життя, що спонукає студентську молодь переглядати ставлення до родинних зв'язків, дружби, взаємної підтримки. Близькі люди починають сприйматися як головний ресурс виживання та емоційної стійкості. Для багатьох студентів характерним стає прагнення бути корисними родині, брати на себе відповідальність, допомагати молодшим або старшим членам сім'ї.

Важливих змін зазнає і ставлення до освіти. З одного боку, війна ускладнює освітній процес, спричиняючи перерви у навчанні, дистанційний формат, психологічне виснаження. З іншого боку, саме в умовах війни освіта все частіше усвідомлюється як стратегічна цінність і ресурс майбутнього. Для частини студентів навчання набуває нового сенсу — як інструмент особистої стійкості, можливість професійної реалізації після завершення війни, спосіб зробити внесок у відбудову країни.

Суттєво трансформується ставлення до матеріальних цінностей. Якщо у мирний час матеріальний добробут, кар'єрне зростання, споживчі орієнтири займали значне місце у системі пріоритетів молоді, то у воєнний період їхня значущість часто зменшується. Матеріальні потреби відходять на другий план порівняно з цінностями життя, свободи, гідності, миру. Водночас для частини студентів зростає прагматичне ставлення до праці та фінансової незалежності як засобу виживання у нестабільних умовах.

Особливої ваги набувають громадянські та національні цінності. В умовах війни відбувається посилення національної ідентичності, зростає усвідомлення приналежності до спільноти, відповідальності за долю країни. Для багатьох студентів важливими стають такі пріоритети, як служіння суспільству, волонтерська діяльність, підтримка Збройних сил України, участь

у громадських ініціативах. Таким чином, особисті інтереси дедалі частіше узгоджуються із суспільними потребами.

Разом із позитивними зрушеннями у системі життєвих пріоритетів слід зазначити і суперечливі тенденції. У частини студентської молоді війна призводить до втрати життєвих орієнтирів, апатії, зниження мотивації до навчання і професійного розвитку. Невизначеність майбутнього, страх за власне життя, досвід втрат можуть спричиняти тимчасове знецінення довгострокових цілей та домінування короткострокових стратегій виживання.

Таким чином, трансформація життєвих пріоритетів студентської молоді у воєнний період має складний і багатовимірний характер. З одного боку, війна актуалізує базові, гуманістичні та громадянські цінності, сприяє зростанню відповідальності, солідарності, усвідомлення сенсу освіти та служіння суспільству. З іншого боку, вона створює ризики дезорієнтації, емоційного виснаження та зниження життєвої перспективи, що потребує цілеспрямованої психологічної та соціально-педагогічної підтримки студентської молоді.

Вплив війни на особистісний розвиток, мотиваційну сферу та психологічний стан студентської молоді.

Повномасштабна війна стала для української студентської молоді не лише зовнішнім соціально-політичним викликом, а й глибоким особистісним випробуванням, що безпосередньо впливає на процеси самосвідомості, мотивації, емоційної регуляції та загального психічного благополуччя. Період студентства традиційно розглядається як етап інтенсивного особистісного розвитку, формування життєвих цілей, професійної ідентичності та ціннісних орієнтацій. Війна істотно ускладнює цей процес, водночас надаючи йому нових, часто суперечливих смислів.

Одним із ключових наслідків воєнного стану для студентів є хронічний стрес, що зумовлений постійною загрозою безпеці, інформаційною перевантаженістю, переживанням за життя близьких, досвідом втрат, вимушеного переміщення, матеріальної нестабільності. У психологічному вимірі це проявляється підвищеним рівнем тривожності, напруженості,

емоційного виснаження, порушенням сну, зниженням концентрації уваги та когнітивної продуктивності. Для частини студентської молоді характерними є симптоми депресивних станів, апатії, втрати інтересу до навчальної та соціальної активності.

Водночас війна не є виключно чинником негативного впливу на особистісний розвиток. У значної частини студентів спостерігається явище посттравматичного зростання, що полягає у посиленні внутрішньої стійкості, формуванні зріліших форм відповідальності, переосмисленні життєвих цілей та смислів. В умовах кризової реальності молодь змушена швидше дорослішати, приймати складні рішення, брати на себе відповідальність не лише за власне життя, а й за добробут інших людей. Це сприяє розвитку саморефлексії, емпатії, здатності до морального вибору та усвідомленого ставлення до власних вчинків.

Суттєвих змін зазнає мотиваційна сфера студентської молоді. З одного боку, війна може знижувати навчальну мотивацію через психологічне виснаження, втрату віри у прогнозоване майбутнє, труднощі дистанційного або змішаного навчання. У студентів з'являється відчуття марності довгострокових планів, знижується орієнтація на академічні досягнення як безпосередню життєву цінність. Освіта в таких умовах може сприйматися як вторинна щодо потреб виживання та безпеки.

З іншого боку, для значної частини студентів війна стає потужним мотивуючим фактором, що посилює прагнення до здобуття освіти як ресурсу особистісної та національної стійкості. Освіта починає розглядатися не лише як шлях до професійного успіху, а як форма внеску у майбутнє держави, спосіб бути корисним суспільству, інструмент відновлення країни після війни. Це сприяє зростанню внутрішньої мотивації, орієнтації на саморозвиток, набуття нових компетентностей, зокрема соціальних, громадянських, волонтерських.

Особливе місце у структурі особистісних змін займає формування громадянської ідентичності. Війна актуалізує відчуття належності до національної спільноти, посилює усвідомлення власної ролі у суспільних

процесах. Для студентів це часто проявляється у готовності до волонтерської діяльності, участі у благодійних ініціативах, інформаційному спротиві, допомозі внутрішньо переміщеним особам, підтримці військових. Така активність позитивно впливає на самооцінку, сприяє відчуттю значущості власних дій та формує цінності солідарності й взаємодопомоги.

Разом із тим, тривалий вплив воєнних стресорів несе ризики деформації особистісного розвитку. За відсутності належної психологічної підтримки можливими є формування цинізму, емоційної відстороненості, зниження чутливості до моральних норм, зростання агресивності або, навпаки, соціальної пасивності. У частини молоді може спостерігатися звуження життєвих перспектив, домінування короткострокових, утилітарних цілей, що негативно впливає на ціннісну сферу.

Таким чином, вплив війни на особистісний розвиток і психологічний стан студентської молоді має амбівалентний характер. З одного боку, війна є джерелом глибоких психоемоційних потрясінь і ризиків дезадаптації, з іншого — стимулює процеси особистісного зростання, формування зрілих ціннісних орієнтацій, громадянської відповідальності та смисложиттєвої рефлексії. Усвідомлення цієї подвійності є важливим підґрунтям для розроблення ефективних психолого-педагогічних стратегій підтримки студентської молоді в умовах війни.

Висновки до розділу 1

У розділі 1 здійснено теоретичне обґрунтування проблеми формування ціннісних орієнтацій студентської молоді та визначено основні наукові підходи до її дослідження в умовах сучасних соціальних викликів, зокрема війни. Узагальнення наукових позицій дозволяє стверджувати, що цінності та ціннісні орієнтації є багатовимірним феноменом, який поєднує когнітивний (уявлення й переконання), емоційно-оцінний (ставлення, значущість) та поведінковий (вибір і дії) компоненти, а також виконує

регулятивну функцію у життєдіяльності особистості, визначаючи цілі, пріоритети та способи самореалізації.

Встановлено, що студентська молодь як соціально-психологічна група характеризується динамічністю ціннісної сфери, оскільки перебуває на етапі активного самовизначення, професійного становлення та конструювання життєвих стратегій. Формування її ціннісних орієнтацій відбувається під впливом комплексу психологічних і соціально-педагогічних чинників: сімейного виховання, референтного оточення, освітнього середовища, групових норм, соціокультурних традицій, медіапростору, особистісних якостей, мотивації та життєвого досвіду.

Обґрунтовано доцільність використання міждисциплінарної методологічної бази дослідження, що включає аксіологічний, гуманістичний, діяльнісний, соціокультурний, соціально-психологічний та екзистенційно-смысловий підходи. Їх поєднання забезпечує цілісне бачення ціннісних орієнтацій як системи смислів і норм, що формується у процесі соціалізації та проявляється у поведінці й життєвих практиках. Окреслено методологічні принципи аналізу ціннісної сфери студентів: системність, розвиток і динаміка, контекстуальність, суб'єктність, міждисциплінарність та етичність.

Доведено, що війна виступає потужним соціально-психологічним фактором трансформації цінностей, який змінює структуру потреб, мотивацію та смислові орієнтири студентської молоді. У воєнних умовах закономірно актуалізуються цінності безпеки, життя, стабільності, взаємопідтримки, а також посилюється значущість морально-громадянських орієнтирів (гідність, справедливість, свобода, відповідальність). Водночас тривалий стрес і травматичний досвід можуть зумовлювати ризики виснаження, зниження довіри, звуження життєвої перспективи та нестійкість мотивації, що має враховуватися при інтерпретації емпіричних даних.

Розглянуто теорії стресу, збереження ресурсів, посттравматичного

зростання та смислотворення як концептуальні рамки для пояснення ціннісних зрушень у кризових і травматичних подіях. Показано, що ціннісна перебудова може мати як адаптивний характер (переоцінка пріоритетів, посилення відповідальності, солідарності, професійної спрямованості), так і деструктивні прояви (цинізм, поляризація, апатія), залежно від ресурсів, рівня підтримки та індивідуальних копінг-стратегій.

Таким чином, теоретичні положення розділу 1 створюють основу для подальшого аналізу особливостей формування ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах війни та визначають логіку емпіричного дослідження, спрямованого на виявлення змін у ієрархії цінностей, мотиваційно-смісловій сфері та чинників, що опосередковують ці процеси.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ.

2.1. Характеристика методів дослідження та критеріїв, на основі яких досліджують групи обстежуваних.

Ціннісна сфера особистості є визначальною у становленні життєвих орієнтирів, формуванні внутрішньої картини світу, ухваленні рішень і побудові міжособистісної взаємодії. Саме в юності відбувається інтенсивна кристалізація життєвих цілей, сенсів і світоглядних позицій, що пов'язано як з когнітивною активізацією, так і з соціальною мобільністю, типовою для молодіжного віку. У цьому контексті дослідження ціннісних орієнтацій молоді є не лише психологічно важливим, а й соціально актуальним завданням, оскільки дозволяє окреслити тенденції розвитку ціннісної структури особистості в умовах сучасного українського суспільства, що переживає як гуманітарну трансформацію, так і кризові впливи війни, нестабільності, цифровізації.

Емпіричне дослідження було спрямоване на виявлення специфіки ціннісної сфери сучасної молоді, зокрема рівня усвідомлення життєвих пріоритетів, структури термінальних та інструментальних цінностей, гармонійності мотиваційної основи життєвих орієнтацій, а також на оцінку рівня екзистенційної задоволеності й емоційно-сміслового наповнення особистісних сенсів. Особливу увагу було приділено виявленню взаємозв'язку між життєвими цілями та реальними поведінковими установками, а також виявленню потенційних внутрішніх конфліктів між декларованими й реалізованими цінностями.

Метою цього етапу дослідження стало здійснення комплексного психодіагностичного аналізу ціннісної сфери особистості молоді та визначення типових моделей її функціонування. Основними завданнями емпіричного етапу стали:

- з'ясування рівня вираженості ціннісних орієнтацій як світоглядного ядра особистості;
- виявлення провідних життєвих цінностей серед сучасної молоді;
- аналіз наявності або відсутності конфлікту між задекларованими цінностями та реальною поведінкою;
- оцінка рівня екзистенційної насиченості життя;
- виявлення кореляційних зв'язків між ціннісними орієнтаціями, життєвими цілями та смисловими установками;
- обґрунтування подальших рекомендацій для профілактики деформації ціннісної структури та розвитку особистісної цілісності.

Для проведення емпіричного дослідження психологічних особливостей ціннісної сфери сучасної молоді було сформовано вибірку, що включала 60 здобувачів вищої освіти першого–третього курсів гуманітарного профілю, які навчаються у Національному університеті водного господарства та природокористування. У дослідженні взяли участь юнаки й дівчата віком від 18 до 22 років, що відповідає критичному періоду юності - етапу, на якому відбувається формування світоглядних орієнтацій, життєвих стратегій і ціннісного ядра особистості. Статевий склад вибірки був репрезентований 38 дівчатами (63,3%) і 22 юнаками (36,7%).

Для реалізації дослідницьких завдань було обрано чотири психодіагностичні методики, що дозволяють охопити як декларативний, так і емоційно-смисловий рівні функціонування ціннісної сфери:

1. Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча
2. Тест СЖО (адаптована версія «Purpose-in-Life Test» Дж. Крамбо та Л. Махоліка)
3. Методика С. Бубнова «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості»
4. Проективна методика «Незакінчені речення» Д. Сакса і Л. Сіднея.

Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча є інструментом вивчення аксіологічного профілю особистості, який широко застосовується у

психологічних, соціологічних та педагогічних дослідженнях. У межах нашого дослідження вона дала змогу глибоко проаналізувати світоглядні орієнтири студентської молоді, виявити ключові життєві мотиви, особистісні пріоритети, а також ставлення респондентів до себе, інших і соціального середовища.

Структурно методика побудована на ранжуванні двох типів цінностей:

- 1) термінальні цінності - це переконання щодо бажаних кінцевих станів буття, тобто життєвих цілей, до яких прагне особистість (наприклад, щастя, свобода, цікава робота, сімейне благополуччя);
- 2) інструментальні цінності - це переконання щодо доцільних засобів поведінки або моральних якостей, які сприяють досягненню термінальних цілей (наприклад, чесність, відповідальність, рішучість, самоконтроль).

Кожен із двох списків містить по 18 цінностей. Респонденту пропонується розташувати ці цінності у порядку їхньої особистої значущості: найбільш важлива цінність отримує ранг 1, найменш важлива - ранг 18. Це ранжування може здійснюватися як письмово (на аркуші), так і візуально (за допомогою карток з цінностями), що робить методику адаптивною до умов проведення - як індивідуального, так і групового тестування.

Перевагою методики є її універсальність, простота проведення, економічність, а також гнучкість інтерпретації: списки цінностей можуть бути модифіковані з урахуванням соціального контексту, професійної специфіки або культурного середовища. У нашому дослідженні була використана адаптована версія методики, що передбачала уточнення формулювань цінностей відповідно до ціннісних орієнтацій студентів. Зокрема, цінності були умовно класифіковані за групами: індивідуалістичні, сімейні, суспільно-соціальні, духовно-професійні, загальнолюдські та вищі смисложиттєві.

Разом з тим, методика має певні обмеження. До них належать вплив соціально бажаних відповідей, можливість формального ставлення до завдання та зовнішній вплив на самооцінку цінностей. Тому особливу роль відіграють мотивація респондента, атмосфера довіри та добровільна участь.

Методика «Сенс життя» (СЖО) є адаптованою україномовною версією тесту *Purpose-in-Life Test (PIL)*, створеного американськими психологами Джеймсом Крамбо та Леонардом Махоліком у рамках логотерапевтичної парадигми Віктора Франкла. Основу методики складає логотерапевтична концепція, відповідно до якої пошук і усвідомлення сенсу є головною мотиваційною силою особистості. Франкл вважав, що усвідомлення індивідом особистого сенсу буття є критично важливим для збереження психічного здоров'я, подолання екзистенційної фрустрації та стійкості до життєвих труднощів. Тест СЖО дозволяє кількісно виміряти ступінь осмисленості життя, зокрема його спрямованість, насиченість, наявність значущих цілей та віру в можливість їх досягнення.

Методика містить 20 шкалованих тверджень, кожне з яких представлено у формі шкали між двома полярними судженнями. Наприклад, від «моє життя повністю позбавлене мети» до «моє життя повністю наповнене сенсом». Респондент обирає одну з позицій на 7-бальній шкалі, яка найкраще відповідає його стану або переконанням. Кожне твердження торкається важливих аспектів особистісної осмисленості: суб'єктивної задоволеності життям, цілепокладання, планування майбутнього, рефлексії щодо минулого, емоційного забарвлення сьогодення, відчуття контролю над власним життям.

Психологічний зміст тесту СЖО полягає у виявленні балансу між трьома часовими вимірами:

- минуле: оцінюється через задоволення досягнутими результатами, досвідом і набутими сенсами.
- сьогодення: фіксується через наявність емоційної насиченості, активного включення в життя, прийняття себе.
- майбутнє: оцінюється за ступенем наявності мети, бачення життєвого шляху, мотивації та впевненості у досягненні значущих результатів.

Загальна сума балів, яку може набрати респондент, варіюється від 20 до

140. Вищі бали

свідчать про високий рівень осмисленості життя, чітку наявність цілей і переконання у можливості їх досягнення.

Низькі бали

вказують на відчуття пустоти, екзистенційної розгубленості, відсутності сенсової перспективи.

Опитувальник «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» (С. Бубнова) є ефективним інструментом для вивчення того, яким чином життєві цінності реалізуються у повсякденній поведінці та самосприйнятті особистості. Методика дозволяє виявити не лише декларовані пріоритети, а й дійсну ступінь інтеграції тих чи інших цінностей у реальні сфери життєдіяльності.

Структура методики охоплює 66 запитань, на які респондент відповідає в бінарній формі – «так» або «ні». Такі відповіді фіксують наявність або відсутність певної цінності як значущого життєвого орієнтира. Інструкція підкреслює, що не існує правильних або неправильних відповідей, а важливою є саме суб'єктивна позиція студента - його власне уявлення про важливе в житті.

Запитання згруповано за одинадцятьма узагальненими ціннісними блоками:

- здоров'я;
- любов;
- приємне дозвілля та відпочинок;
- матеріальне благополуччя;
- соціальна активність і прагнення до змін у суспільстві;
- влада та повага оточення;
- милосердя й допомога іншим;
- пошук прекрасного (естетичні цінності);
- пізнання нового у світі, природі, людині;
- високий соціальний статус і управлінські амбіції;
- потреба у спілкуванні.

Відповіді респондентів зводяться до зведеної таблиці, у якій кожна ціннісна категорія представлена шістьма запитаннями. На основі кількості позитивних відповідей формується графічний профіль ціннісних орієнтацій за

шкалою від 0 до 6 балів для кожного блоку. Такий підхід дозволяє візуалізувати індивідуальну ціннісну структуру, а також проводити порівняльний аналіз у межах групи. Особливістю методики є її спрямованість на оцінку реальної, а не декларативної системи цінностей, що є надзвичайно актуальним у дослідженні студентської молоді, яка перебуває на етапі активного формування світоглядної позиції. Крім того, методика дозволяє зіставити цінності з ключовими сферами самореалізації, такими як пізнання, естетика, професія, міжособистісні стосунки, соціальна активність.

Перевагами методики С. Бубнової є її простота у застосуванні, економічність у часі, можливість проведення як індивідуального, так і групового опитування, а також висока чутливість до виявлення домінант у ціннісній системі особистості. Водночас інтерпретація результатів потребує глибокого психологічного аналізу, оскільки самі по собі бали не завжди відображають повноту змісту відповіді - важливо враховувати загальний профіль, контекст і супутні характеристики респондента.

Методика «Незакінчені речення» (Д. Сакс і Л. Сідней) належить до класу проєктивних психодіагностичних інструментів і використовується для дослідження внутрішнього світу особистості: ціннісних орієнтацій, глибинних переконань, міжособистісних установок, очікувань, а також емоційних і поведінкових патернів. У контексті дослідження життєвих цінностей студентської молоді ця методика дозволяє виявити неусвідомлені або частково усвідомлені установки щодо себе, інших і майбутнього.

У межах дослідження респондентам пропонують завершити три незакінчені речення, орієнтовані на осмислення власних цінностей. Інструкція передбачає швидке завершення кожного речення без попереднього обмірковування, що дає змогу зафіксувати перші, спонтанні асоціації, максимально наближені до реального емоційного стану й життєвих пріоритетів респондента. Якщо учасник не може одразу сформулювати відповідь, йому дозволяється тимчасово пропустити пункт і повернутися до нього пізніше.

Перевагою цієї методики є її гнучкість, контекстна адаптивність і відкритий формат відповідей, що дозволяє уникнути формалізму та дати простір для індивідуального висловлення. Відповіді не обмежуються одним словом - респонденти мають змогу викласти думку у власній мові, що підвищує автентичність отриманого матеріалу.

Дослідження реалізовувалося у три послідовні етапи.

На першому, підготовчому етапі було розроблено логіко-структурну модель емпіричного дослідження. Особливу увагу приділено теоретичному обґрунтуванню поняття цінності як системоутворювального елементу внутрішньої картини світу молодшої людини, що виконує регулятивну функцію у виборі життєвих орієнтирів, мотивації та поведінкових стратегій. Визначення цінностей як динамічного і водночас стійкого психологічного утворення зумовило необхідність адаптації інструментарію до вікових, когнітивних та соціальних особливостей респондентів. На основі узагальнення сучасних підходів до аналізу ціннісної сфери та емпіричних вимог до психологічного вимірювання, було сформульовано мету та завдання дослідження, визначено репрезентативну вибірку, обґрунтовано доцільність використання психодіагностичних методик, що дозволяють комплексно охопити як ієрархічну структуру цінностей, так і рівень їхньої інтеграції в особистісну систему.

Другий етап передбачав реалізацію емпіричного дослідження у формі стандартизованого анкетування із застосуванням валідизованих психодіагностичних інструментів. Було використано опитувальники, спрямовані на виявлення домінантних ціннісних категорій, рівня їхньої інтеріоризації та відповідності особистісним установкам. Особливий акцент зроблено на методиках, що дозволяють кількісно вимірювати зв'язки між ціннісними орієнтаціями та такими особистісними змінними, як самооцінка, життєва позиція, рівень суб'єктивного благополуччя та орієнтація на майбутнє. Анонімний характер дослідження сприяв створенню довірливої атмосфери й

забезпечив більшу щирість відповідей, що підвищило надійність і валідність зібраних даних.

На третьому, аналітичному етапі було проведено системну обробку емпіричних даних із використанням сучасних методів математичної статистики – таких як коефіцієнт рангової кореляції Спірмена, аналіз середніх значень, кластеризація та дисперсійний аналіз. Для візуалізації результатів побудовано кореляційні матриці, діаграми, графічні моделі й схеми плеяд, що дозволило наочно відобразити структурно-функціональні зв'язки між ціннісними категоріями. Окремо проведено контент-аналіз відкритих відповідей, що дав змогу доповнити кількісні дані якісними характеристиками ціннісного світогляду респондентів.

Усі респонденти були завчасно поінформовані про мету дослідження та дали згоду на участь. Анкетування проходило в умовах суворої конфіденційності: жодні особисті дані, окрім віку та статі, не фіксувалися. Такий підхід забезпечив високу ступінь психологічної безпеки та зменшив ризик соціально бажаних відповідей, що особливо важливо в контексті дослідження інтимних психологічних феноменів, пов'язаних із самоцінністю, сенсом життя та особистісним вибором.

2.2. Комплексне дослідження ціннісної сфери молоді

За результатами нашого дослідження за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча було визначено провідні термінальні цінності, які утворюють аксіологічне ядро світогляду сучасної молоді. Визначення ціннісних домінант дозволило не лише описати загальні тенденції в ієрархії життєвих смислів, а й простежити вплив соціального середовища, індивідуальних переживань і культурних очікувань на формування життєвої стратегії студентів. Слід зазначити, що методика передбачає ранжування 18 термінальних цінностей, де кожен респондент надає кожній із них місце в особистій ієрархії, тому можливе

Накопичення частот понад кількість учасників. Отримані результати узагальнено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 –

Термінальні цінності студентів за методикою М. Рокіча

Термінальні цінності	Результати у %	Кількість студентів
Здоров'я	90	54
Щасливе сімейне життя	85	51
Свобода	80	48
Любов	78	47
Матеріально забезпечене життя	70	42
Вірні друзі	65	39
Щастя інших	60	36
Цікава робота	56	34
Життєва мудрість	52	31
Впевненість у собі	48	29
Активна життєва діяльність	40	24
Пізнання, розширення кругозору	35	21
Розвиток	30	18
Суспільне покликання	28	17
Розваги	19	11
Краса природи і мистецтв	17	10
Творчість	14	8
Продуктивне життя	12	7

Аналіз отриманих даних свідчить, що на вершині аксіологічної ієрархії студентів гуманітарного профілю перебувають три ключові орієнтири: здоров'я (90 %), щасливе сімейне життя (85 %) і свобода (80 %). Така конфігурація свідчить про домінування базових життєвих смислів, які пов'язані з безпекою, стабільністю та можливістю особистого вибору. У контексті війни та соціальної нестабільності саме ці цінності сприймаються молоддю як найнеобхідніші ресурси виживання, відновлення й життєвої реалізації.

Цінність любові (78 %) займає четверту позицію, підтверджуючи значущість емоційної підтримки, психологічної близькості та довірливих стосунків у період життєвих викликів. Не менш важливим є матеріальне забезпечення (70 %) - як символ надії на гідне життя, фінансову незалежність і

відчуття контролю над майбутнім. У 65 % студентів виявлено високу значущість дружби, що ще раз підкреслює роль соціального ресурсу як компенсаторного механізму в умовах невизначеності.

Досить цікавою є помітна представленість цінностей альтруїзму та соціальної емпатії: зокрема, 60 % опитаних відзначили важливість щастя інших, що може свідчити про поширення колективістських орієнтацій серед молоді. Водночас такі аспекти, як пізнання (35 %), розвиток (30 %) та активність (40 %)

- дещо відсунуті на другий план, що, ймовірно, зумовлено перевантаженням навчанням, втому від онлайн-освіти й психологічною невизначеністю.

На останніх позиціях опинилися розваги, краса, творчість і продуктивність, що може свідчити про тимчасову маргіналізацію естетичних і самовиражальних цінностей. Молодь сьогодні прагне виживати, адаптуватися й зберегти базовий порядок у житті - саме тому задоволення, рефлексія й натхнення відкладаються на «післяпереможний» період.

Ранжування термінальних цінностей за методикою М. Рокіча (кольорова візуалізація)

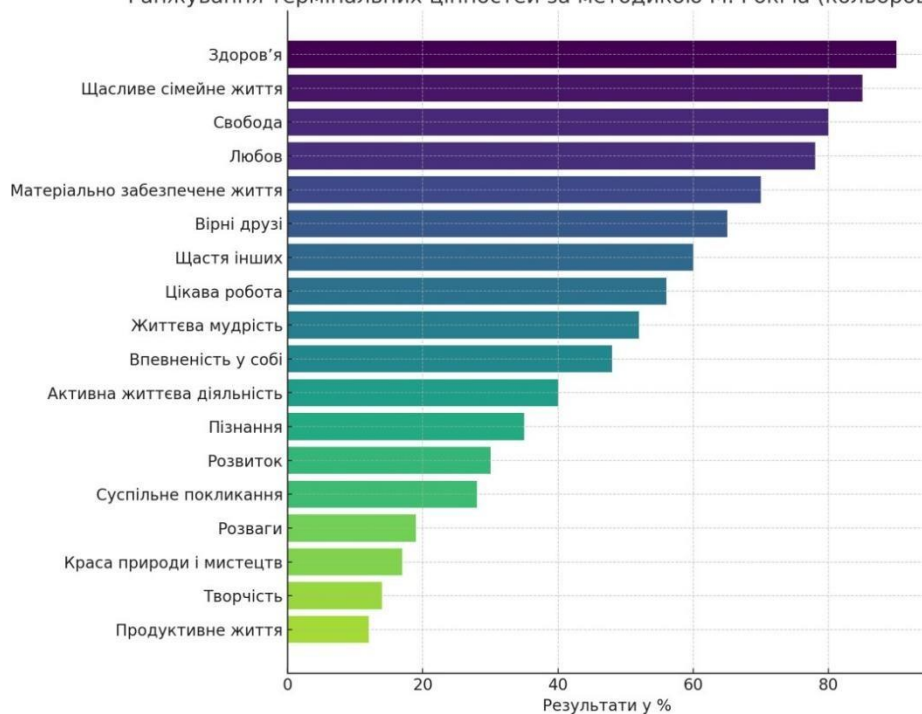

Рис. 2.1. Ранжування термінальних цінностей молоді за методикою М.Рокіча

Доцільно звернути увагу на гендерні відмінності в термінальних цінностях, що виявили різницю у смислових пріоритетах дівчат і юнаків. Зокрема, результати дівчат виявилися більш орієнтованими на інтрапсихічні та міжособистісні цінності - щасливе сімейне життя, любов, здоров'я, вірні друзі, - які обіймали стабільно високі позиції в їхньому особистісному рейтингу. Так,

цінність щасливого сімейного життя була пріоритетною для 92 % дівчат, тоді як серед юнаків її обрали лише 68 %. Аналогічну тенденцію виявлено і щодо любові (у дівчат - 84 %, у юнаків - 64 %) та вірних друзів (у дівчат - 71 %, у юнаків - 50 %).

Натомість юнаки продемонстрували більш виражену орієнтацію на свободу, матеріальну стабільність та активну життєву позицію. Зокрема, свободу як ключову цінність обрали 82 % юнаків і 79 % дівчат, а матеріальне забезпечення - 77 % юнаків проти 66 % дівчат. Це свідчить про наявність тенденції до інструментального підходу у формуванні життєвих орієнтирів у представників чоловічої частини вибірки, тоді як жіноча молодь демонструє більш гуманістично-екзистенційну налаштованість.

Ці відмінності можна пояснити як соціально зумовленими очікуваннями щодо ролей, так і відмінностями в процесах ідентичності: дівчата швидше схильні до формування стійкої структури емоційних і соціальних зв'язків, тоді як юнаки - до побудови автономного функціонування в майбутньому соціумі. Обидві стратегії є адаптивними в сучасному середовищі, однак вони відображають різні способи досягнення внутрішньої цілісності.

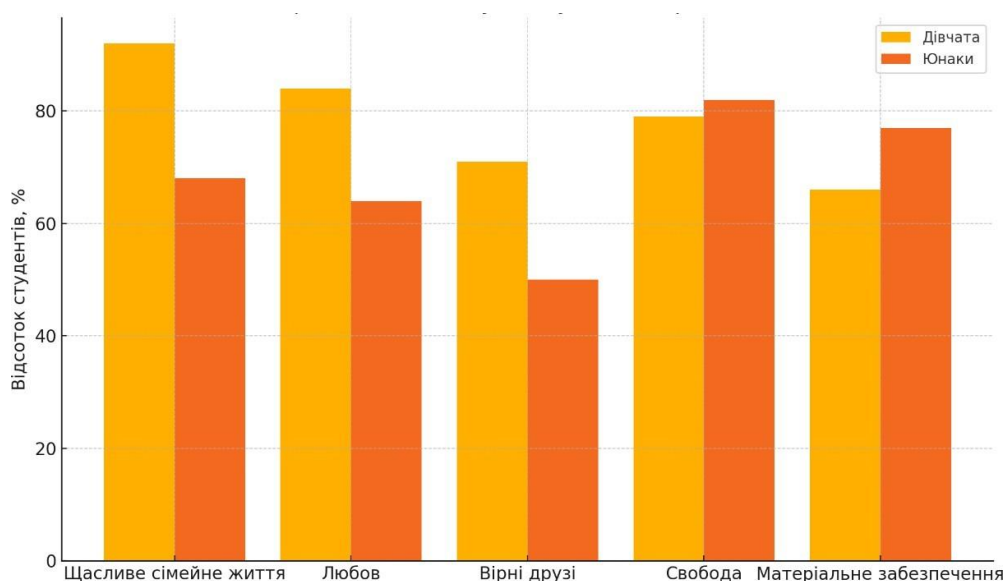

Рис. 2.2. Гендерні відмінності у значущості термінальних цінностей за результатами методики М. Рокіча

За результатами методики СЖО було проведено оцінку рівня екзистенційної насиченості життя студентів, зокрема таких аспектів, як наявність

життєвих цілей, інтерес до поточного життя, задоволеність досягненнями, а також сприйняття себе як активного суб'єкта у власному життєвому просторі. Методика дозволила виявити внутрішню картину світу молоді крізь призму життєвих смислів, часової перспективи та особистісної автономії. Результати представлено у таблиці 2.2 та на рисунку 2.3.

Таблиця 2.2 - Рівні показників за методикою СЖО (у %, кількість осіб)

Показники	Високий рівень (%)	Високий рівень (осіб)	Низький рівень (%)	Низький рівень (осіб)
Цілі у житті	40	24	60	36
Процес життя (інтерес та емоційна насиченість життя)	35	21	65	39
Результативність життя (задоволеність самореалізацією)	32	19	68	41
Локус контролю – «Я» (усвідомлення себе як господаря життя)	58	35	42	25
Локус контролю – «життя» (відчуття керованості життям)	45	27	55	33

Згідно з отриманими результатами, 24 студенти (40 %) продемонстрували високий рівень визначеності життєвих цілей, що свідчить про наявність сформованої смислової орієнтації, здатності до довгострокового планування, стратегічного мислення та впевненості у майбутньому. Водночас 36 осіб (60 %) засвідчили низькі значення за цією шкалою, що може вказувати на фрагментарність життєвих установок, домінування ситуативного способу життя та загальну екзистенційну дезорієнтацію. Така конфігурація є типовою для молоді, яка живе в умовах соціальної нестабільності, обмежених перспектив реалізації та невизначеного майбутнього.

Подібна тенденція спостерігається і за шкалою «процес життя»: лише 21 студент (35 %) виявив високий рівень інтересу й емоційної включеності у повсякденне життя, тоді як переважна більшість – 39 осіб (65 %) –

продemonстрували знижену задоволеність теперішнім. Це може свідчити про поширені серед молоді ознаки хронічної втоми, емоційного вигорання та перенасичення щоденними зобов'язаннями, що блокують здатність до переживання позитивних моментів у теперішньому. Ще глибше проблему суб'єктивного благополуччя розкриває показник «результативність життя»: лише 19 студентів (32 %) оцінили своє життя як продуктивне й наповнене досягненнями. Натомість 41 опитаний (68 %) вказав на відсутність почуття самореалізації, що свідчить про високий рівень особистісної фрустрації, втрату мотивації та брак підтвердження значущості власних зусиль. Такий розрив може також відображати внутрішню суперечність між очікуваннями й реальними результатами, що викликає напругу та демотивацію.

На цьому тлі певну позитивну динаміку демонструє шкала локусу контролю – «Я»: 35 студентів (58 %) ототожнюють себе з активним суб'єктом, що вказує на наявність внутрішнього ресурсу саморегуляції, автономності та готовності до прийняття рішень. Це є вагомим компенсатором у контексті загального зниження емоційної наснаженості, адже віра у себе відіграє стабілізуючу роль у смисловій структурі особистості.

Водночас за шкалою «локус контролю – життя» спостерігається інверсна динаміка: лише 27 осіб (45 %) вважають себе здатними впливати на зовнішні обставини, тоді як 33 респонденти (55 %) дотримуються фаталістичної позиції. Їхні переконання щодо неконтрольованості подій і майбутнього свідчать про внутрішню установку на пасивність, що значно ускладнює мобілізацію ресурсів у ситуаціях невизначеності та загроз.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що за результатами методики СЖО виявлено дисбаланс між прагненням до смислової реалізації й об'єктивними бар'єрами соціального середовища. Внутрішня фрагментація між цільовою визначеністю, емоційною включеністю та контролем за життям формує критичний контекст для розвитку особистісної стабільності молоді.

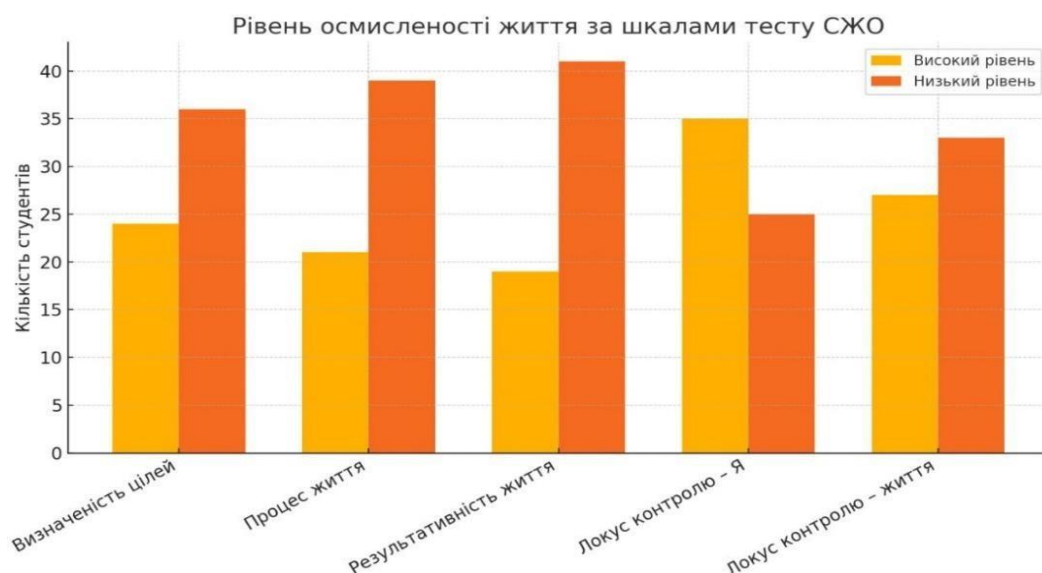

Рис. 2.3. Рівень осмисленості життя студентської молоді за шкалами тесту
СЖО

У гендерному розрізі встановлено помітні відмінності в смисловій орієнтації. Дівчата частіше демонстрували високі значення за шкалами «цілі» та «результативність життя»: серед них 17 із 38 осіб (близько 45 %) виявили високий рівень цілеспрямованості, тоді як серед юнаків цей показник становив лише 7 із 22 (32 %). Така різниця свідчить про більшу схильність дівчат до рефлексії, планування та пошуку життєвого сенсу. Вони частіше демонструють інтегровану структуру життєвих орієнтирів, зорієнтовану на результат і особистісний розвиток. Водночас шкала «локус контролю – Я» виявила вищу активність серед юнаків: 14 із 22 респондентів (63 %) ідентифікують себе як суб'єктів, здатних приймати рішення й впливати на події, що відбуваються в їхньому житті. Серед дівчат цей показник становив 55 %, що хоча й також є високим, однак вказує на дещо іншу динаміку: автономність у дівчат тісніше пов'язана з внутрішньою оцінкою результатів, тоді як у юнаків – із установкою на самодостатність і контроль.

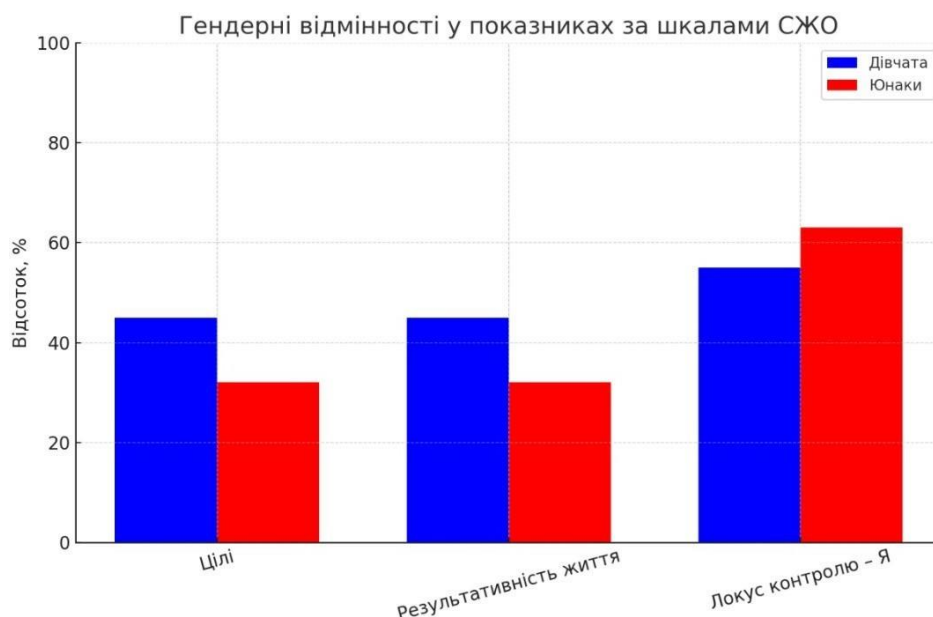

Рис. 2.4. Гендерні відмінності у рівнях цілеспрямованості, результативності та локусу контролю за шкалами СЖО

Загалом дані методики СЖО свідчать про перехідний стан екзистенційної свідомості молоді, що балансує між наміром до самореалізації та досвідом соціального тиску й невизначеності. Виявлені суперечності між емоційною насиченістю та відчуттям результативності, між бажанням контролювати життя і фаталістичними установками, є підґрунтям для подальшої інтерпретації і розробки психокорекційних рекомендацій.

За результатами дослідження, проведеного за допомогою методики С. Бубнова, вдалося отримати узагальнену картину того, які життєві цінності справді інтегровані у повсякденну поведінку студентської молоді. Особливість цієї методики полягає в тому, що вона не фіксує бажані, ідеалізовані чи соціально схвалювані пріоритети, а дозволяє виявити ті цінності, які реально реалізуються в повсякденній діяльності, у виборі, що його здійснює особистість у звичних, нерефлексивних обставинах. Показники представлено у таблиці 2.4.

Таблиця 2.3 - Результати методики С. Бубнова серед студентської молоді (у %, кількість осіб)

Цінності в узагальненому вигляді	% студентів	Кількість осіб
Спілкування	74 %	44
Любов	77 %	46
Соціальна активність для позитивних змін у суспільстві	68 %	41
Допомога й милосердя до інших людей	63 %	38
Високий матеріальний добробут	37 %	22
Визнання і повага, вплив на оточення	28 %	17
Приємне проведення часу, відпочинок	22 %	13
Пізнання нового у світі, природі, людині	18 %	11
Пошук і насолода прекрасним	14 %	8
Високий соціальний статус і управління людьми	12 %	7

Узагальнення отриманих результатів дозволяє виокремити п'ять провідних ціннісних орієнтацій, що формують реальну основу життєдіяльності молоді: любов (77 %/46 осіб), спілкування (74 %/44 особи), соціальна активність (68 %/41 особа), допомога іншим (63 %/38 осіб) та матеріальний добробут (37 %/22 особи). Перші чотири категорії об'єднані загальним гуманістичним вектором - вони підкреслюють значущість міжособистісних відносин, емоційної близькості, включеності у суспільство та внутрішньої налаштованості на підтримку і взаємодію. Молодь дедалі більше орієнтується на цінності, що забезпечують емоційну підтримку, психологічну безпеку та смислове наповнення повсякденного життя.

Цінність любові вийшла на перше місце, що можна інтерпретувати як прагнення до стабільних, щирих, довірливих стосунків у ситуації зовнішньої нестабільності. Показово, що соціальна активність випередила матеріальне благополуччя - це свідчить про зростаючу громадянську свідомість та готовність молоді до участі в трансформації суспільства. Натомість нижчі позиції у ціннісному профілі зайняли категорії, пов'язані з владою, статусом,

естетикою та пізнанням: зокрема, лише 12 % (7 осіб) зазначили важливість управління іншими, 14 % (8 осіб) - прагнення до краси, а 18 % (11 осіб) - потребу в інтелектуальному пізнанні. Це свідчить про тимчасову переорієнтацію молоді з індивідуалістичних, інструментально-професійних орієнтирів на більш міжособистісні, емоційно насичені сфери.

Цікаво, що визнання та вплив як соціально-бажані позиції також не отримали очікувано високого визнання - лише 28 % (17 осіб). Ймовірно, молодь на даному етапі більше цінує автентичність та щирість, ніж зовнішню демонстрацію успіху чи сили.

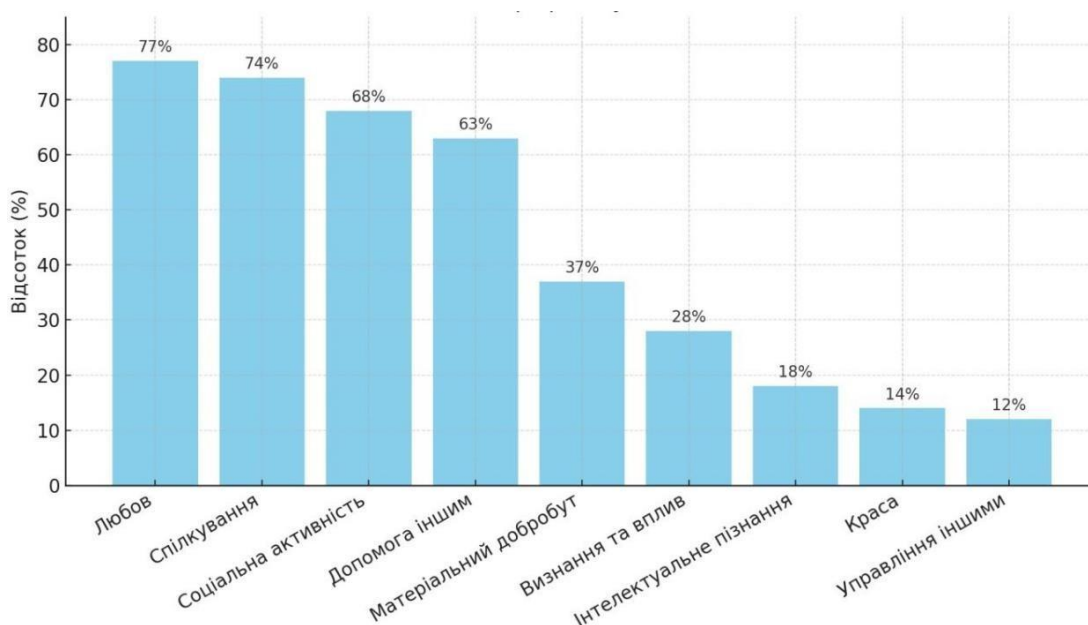

Рис. 2.5. Структура провідних і маргінальних цінностей сучасної молоді за результатами емпіричного дослідження

Гендерний аналіз засвідчив, що дівчата більшою мірою акцентували на цінностях любові, милосердя та комунікації, тоді як юнаки частіше підкреслювали значущість свободи, самостійності та матеріального добробуту. Так, з 46 осіб, які відзначили любов як пріоритет, 30 були дівчатами, а з 22, хто відзначив матеріальне благополуччя, 15 були юнаками. Це підтверджує статеву диференціацію в ціннісних запитах та внутрішній структурі мотивації.

Для глибшого розуміння смислової організації цінностей студентської молоді побудовано плеяду ціннісних орієнтацій, яка відображає змістові кластери - гуманістичний, інструментальний та соціальний.

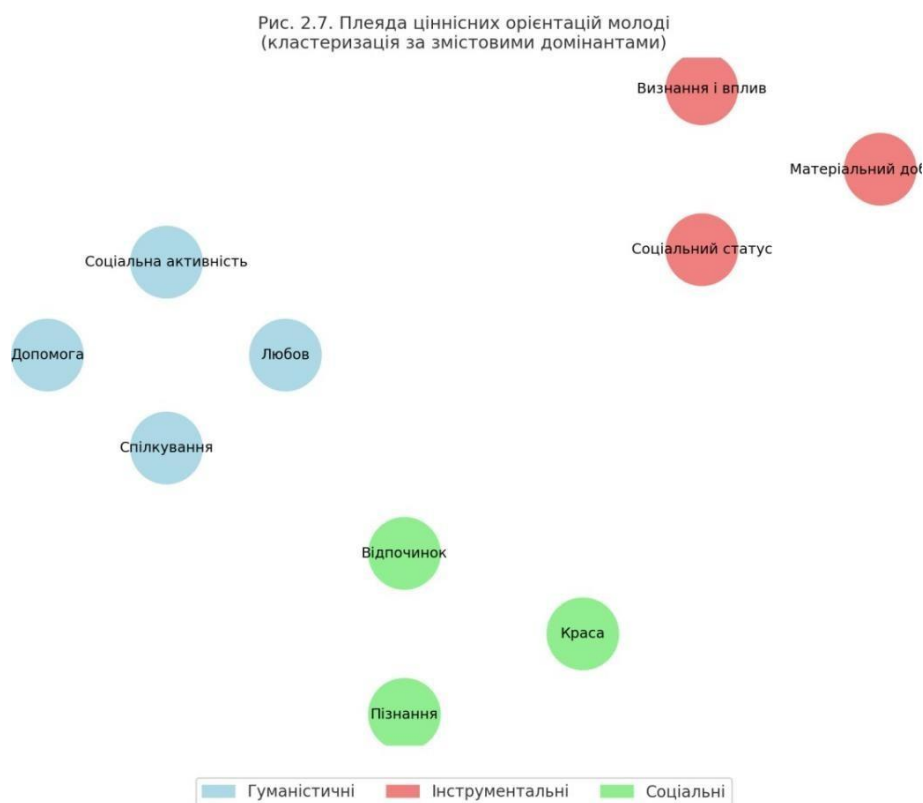

Рис. 2.6. Плеяда ціннісних орієнтацій молоді (кластеризація за змістовими домінантами)

Аналіз плеяди дозволяє виокремити три умовні центри смислової ваги. До гуманістичного кластера тяжіють такі цінності, як любов, милосердя, комунікація, що формують емоційно підтримувальне середовище. Соціальний кластер охоплює соціальну активність, допомогу іншим, громадянську участь як прояви залученості до змін. У інструментальному кластері фіксуються цінності, пов'язані з матеріальним добробутом, статусом і самостійністю. Просторове розташування на рисунку свідчить про щільніші зв'язки в межах гуманістичних орієнтирів і дещо периферійне положення інструментальних установок.

За результатами завершального етапу дослідження, що проводився за допомогою методики «Незакінчені речення» (Д. Сакс і Л. Сідней), вдалося глибше виявити уявлення молоді про природу цінностей, систему життєвих орієнтирів і моральних меж. Відкритий характер запитань дав змогу зафіксувати щирі емоційні реакції студентів, не обмежені шаблонами анкет чи бланків, що особливо важливо в умовах складної соціальної реальності, в якій перебуває українська молодь (Додаток А)

На запитання «Цінності - це...» 51 студент (що становить 85 % вибірки) вжив слова *життя, любов, здоров'я, підтримка, мир, справедливість, віра*. Найчастіше траплялися такі формулювання: «*життя - це найвища цінність*»,

«*любов і взаєморозуміння*», «*мир і незалежність*». Таким чином, студенти ототожнюють цінності насамперед із фундаментальними життєвими категоріями, які забезпечують внутрішню стабільність.

У відповіді на пункт «Мої життєві цінності - це...» 54 респонденти (90 %) згадали такі ключові поняття, як *сім'я, здоров'я, друзі, добробут, щастя та психологічний комфорт*. Особливо часто зазначали: «*родина та здоров'я - це основа всього*», «*друзі, підтримка і взаєморозуміння*», «*мати змогу вчитися, жити в безпеці*». Дівчата в цій групі частіше висловлювали емоційно забарвлені судження («*любов - це те, що тримає мене в рівновазі*»), тоді як юнаки більше акцентували на ролі особистісного росту, досягнень і самоствердження (*«*свобода бути собою*», «*успіх, який я досягаю власними силами*»).

Найбільш консенсусною виявилась позиція у відповіді на запитання «Неприйнятні для мене цінності...». Повністю або частково це питання прокоментували всі 60 студентів, із них 58 (96,7 %) назвали *зраду, байдужість, брехню, жорстокість, расизм, насильство, приниження, егоїзм*. Зокрема, 47 осіб прямо згадали слово *зрада*, 44 – *ненависть*, 39 – *байдужість*, 36 – *неповага*, а 33 – *насильство* або *фізичну розправу*. Вказані феномени розглядаються молоддю як моральні межі, які порушують базову етику співжиття. У дівчат переважали згадки про емоційно-болючі реакції - *образа*,

нехтування, емоційна холодність, у юнаків - більш соціально-мотивовані категорії: «влада без моралі», «система без людини», «успіх за рахунок інших».

Аналіз отриманих відповідей засвідчив, що для студентської молоді в умовах війни, соціальної тривожності та нестабільного майбутнього найбільш значущими виявилися ті цінності, які забезпечують *внутрішню рівновагу, емоційну опору та відчуття безпеки*. Найменше акцентів спостерігалось на темах *матеріального успіху, влади, самореалізації в суспільній ієрархії*, що свідчить про тимчасове зміщення акцентів із прагматичних на екзистенційно-гуманістичні орієнтири. На Рис. 2.7 подано графічну інтерпретацію результатів методики

«Незакінчені речення», де зеленим кольором позначено найбільш частотні цінності, які домінують у свідомості молоді, а червоним - менш згадувані, що дозволяє візуально виокремити ядро ціннісних орієнтацій студентів.

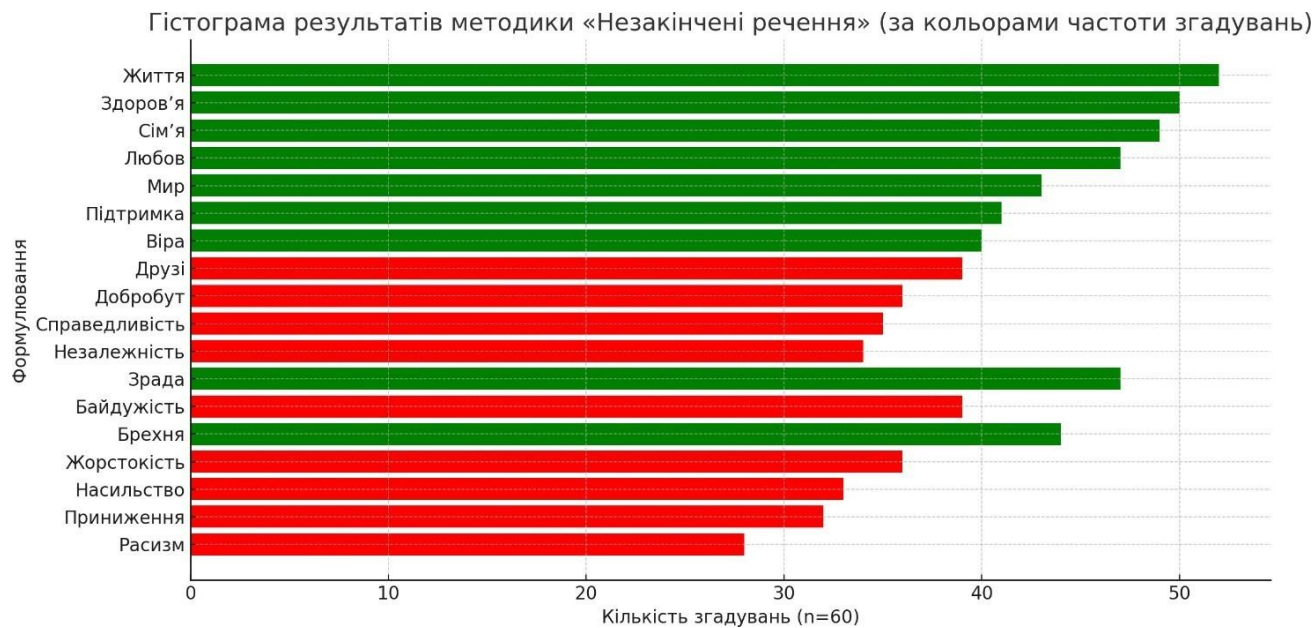

Рис. 2.7. Результати розподілу цінностей і неприйнятних категорій за результатами методики «Незакінчені речення» серед молоді

Таким чином, отримані результати за методикою «Незакінчені речення» дозволила глибше проникнути у внутрішній світ молоді людини, фіксуючи не лише логіко-поняттєві орієнтири, а й емоційно-смыслову тканину ціннісної

сфери. У цілому, структура відповідей демонструє наявність моральної рефлексії, етичної відповідальності та глибокої прив'язаності до фундаментальних гуманістичних орієнтирів - життя, любові, миру та гідності.

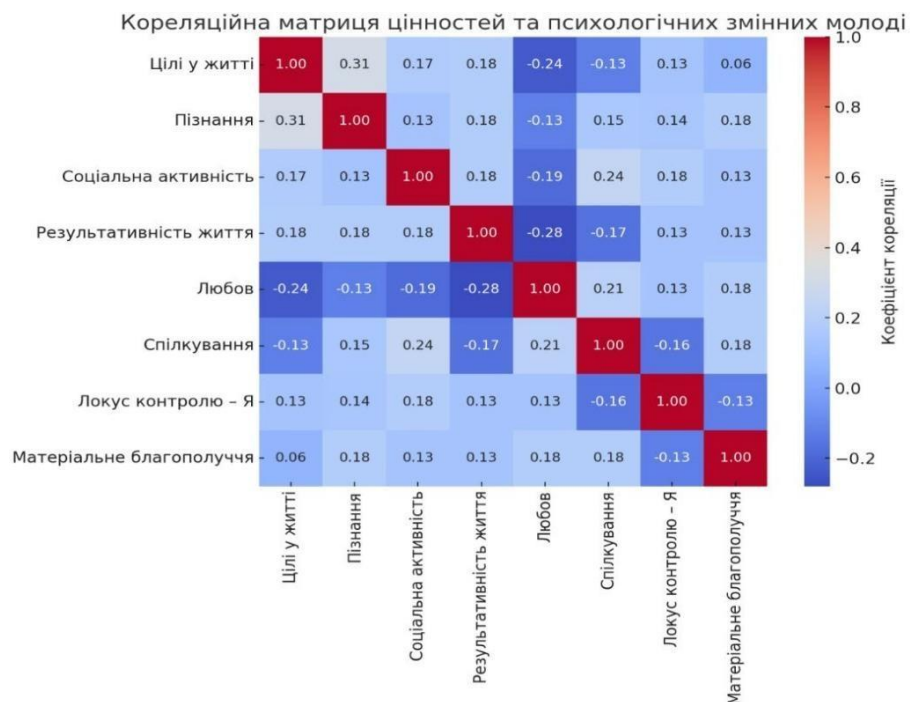
Для глибшого розуміння психологічних особливостей ціннісної сфери сучасної молоді було проведено кореляційний аналіз, метою якого стало виявлення взаємозв'язків між пріоритетними життєвими орієнтирами та емоційно-мотиваційними установками особистості. Такий підхід дозволив не лише зафіксувати домінуючі цінності, а й осмислити їх у контексті смислотвірних структур, що впливають на поведінкові прояви та внутрішню цілісність молодшої людини. Результати аналізу продемонстрували низку закономірних зв'язків, що формують три ключові вузли психосмислової взаємодії.

Центральним ядром у структурі виявилася змінна «Цілі у житті», яка відображає рівень екзистенційної визначеності. Вона позитивно корелює з потребою у пізнанні ($r = 0,31$), що засвідчує зв'язок між стратегічною життєвою орієнтацією та інтелектуальними прагненнями. Молодь, що має чітке бачення майбутнього, виявляє підвищену допитливість і готовність до особистісного розвитку. Додаткові прямі зв'язки виявлено з соціальною активністю ($r = 0,17$) та матеріальним добробутом ($r = 0,06$), хоча останній є статистично слабким. Водночас зафіксовано зворотні кореляції з любов'ю ($r = -0,24$) і спілкуванням ($r = -0,13$), що свідчить про певне протиставлення інструментальних орієнтацій емоційно-особистісним.

Другий функціональний вузол - «Результативність життя», або ж суб'єктивне відчуття досягнень. Він утворює позитивні зв'язки з соціальною активністю ($r = 0,18$) та контролем над обставинами (локус контролю - життя) ($r = 0,13$), що відображає важливість соціальної залученості для реалізації власного потенціалу. Натомість показник любові демонструє негативну кореляцію з результативністю ($r = -0,28$), а також із цілями ($r = -0,24$), що може бути інтерпретовано як зсув уваги до емоційної сфери за рахунок стратегічної реалізації.

Третій вузол - «Локус контролю – Я», який свідчить про рівень суб'єктивної активності та автономності, - корелює з любов'ю ($r = 0,13$), хоча зв'язок є незначним. Водночас спостерігаються зворотні кореляції з матеріальним благополуччям ($r = -0,13$) і спілкуванням ($r = -0,16$), що може вказувати на певну напруженість між індивідуалістичною позицією та соціальною включеністю. Окрему увагу привертає шкала «Процес життя», яка виявляє слабку, але позитивну кореляцію з соціальною активністю ($r = 0,04$) і помірний зв'язок із результативністю ($r = 0,25$). Це дозволяє припустити, що емоційне сприйняття повсякденності пов'язане не лише з суб'єктивним задоволенням, але й із включеністю в соціальну динаміку та почуттям ефективності.

Цінність «Матеріального добробуту» виявила лише помірний зв'язок із контролем над життєвими обставинами ($r = 0,11$), що може трактуватись як компенсаторна стратегія - прагнення до фінансової стабільності як форми контролю в умовах загальної невизначеності.

Таблиця 2.8. Кореляційна матриця взаємозв'язків між цінностями та показниками СЖО

Для візуалізації виявлених кореляційних зв'язків між психологічними змінними та ціннісними орієнтаціями студентської молоді було побудовано плеяду, яка наочно демонструє інтенсивність та напрям цих взаємозв'язків.

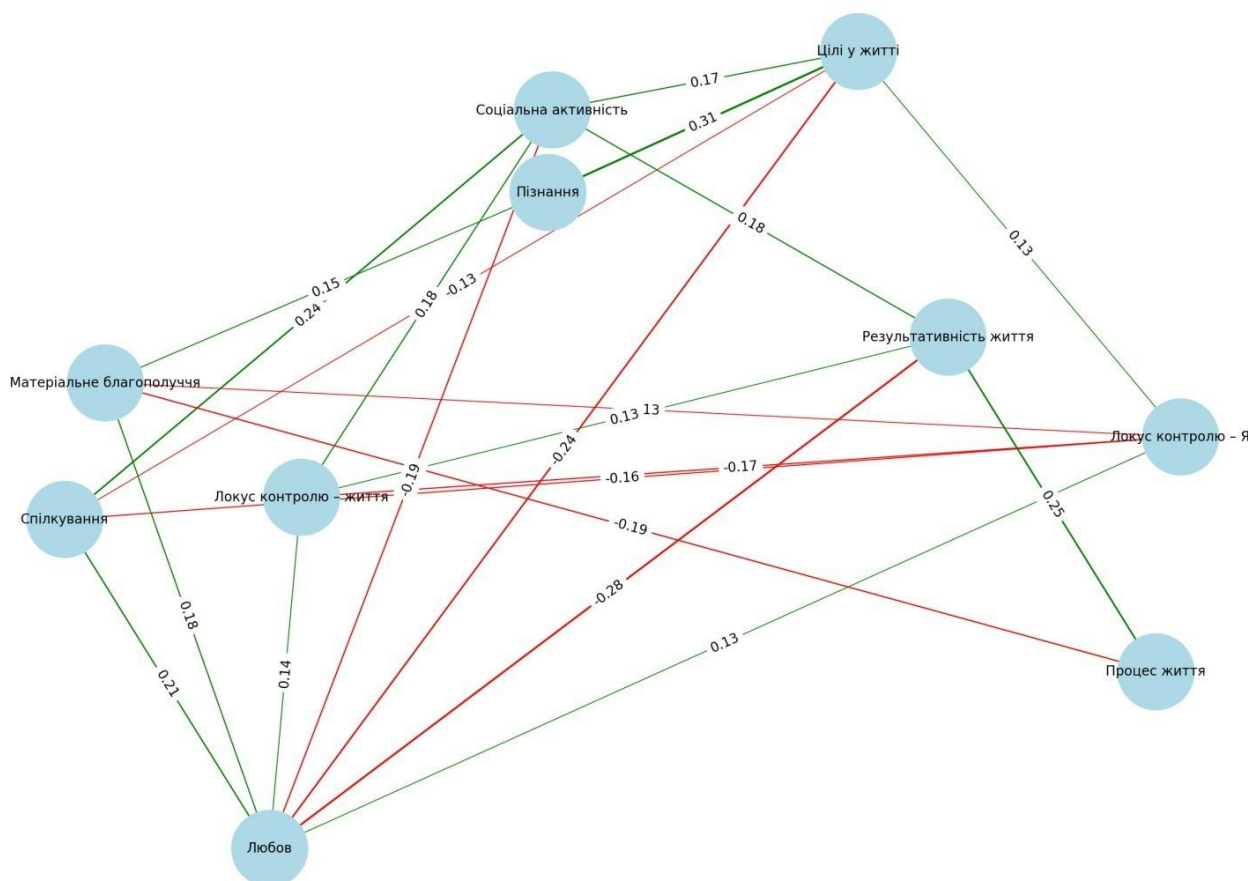

Рис. 2.9 Кореляційна плеяда цінностей та психологічних характеристик.

Проведений факторний аналіз методом головних компонент дозволив виявити три ключові чинники, що відображають інтегровані напрямки особистісного функціонування студентської молоді в умовах соціальної нестабільності та внутрішнього пошуку смислів.

Перший фактор, що має найвиразніший вплив, отримав значущі негативні навантаження за показниками «Цілі у житті» ($-0,61$), «Результативність життя» ($-0,34$) та меншою мірою «Процес життя» ($-0,16$). Ця структура інтерпретується як самореалізаційний вектор, що втілює стратегічну спрямованість особистості на досягнення, екзистенційну визначеність і продуктивність. Негативна полярність фактору вказує не на деструктивний

характер змінних, а на їхню глибинну психологічну вагу: молодь із високими очікуваннями щодо власного майбутнього часто переживає ці орієнтації як внутрішній тиск і відповідальність, що може зумовлювати напруження та відчуття незавершеності. Таким чином, перший чинник відображає напругу між прагненням до реалізації й емоційними витратами, що супроводжують цей процес.

Другий фактор охоплює значуще негативне навантаження за змінною «Локус контролю - життя» ($-0,32$), що дозволяє трактувати його як вектор екзистенційної уразливості або цінностей виживання. Він фіксує специфічну форму реагування на зовнішню нестабільність, відчуття втрати контролю над життєвими обставинами, зниження суб'єктивного впливу на перебіг подій. Виявлена структура свідчить про фаталістичні й тривожні налаштування молоді в умовах соціальних і політичних загроз, акцентуючи потребу в безпеці, опорі та передбачуваності.

Третій фактор виявив себе через позитивні навантаження за змінними «Цілі у житті» ($0,47$), «Локус контролю - Я» ($0,18$) та «Локус контролю – життя» ($0,04$), що дає підстави трактувати його як гуманістично-інтегративний вектор. Цей чинник відображає збалансоване поєднання автономності, внутрішньої сили, етичної орієнтації та віри у можливість конструктивного впливу на власне життя. Він формує образ особистості, здатної до самоуправління, рефлексивного планування, збереження внутрішньої цілісності навіть в умовах зовнішніх викликів. Така конфігурація характерна для молоді з позитивним поглядом у майбутнє, стабільною смисловою базою та розвиненим механізмом саморегуляції.

Таблиця 2.4. - Результати факторного аналізу ціннісно-смилових змінних студентської молоді

Психологічні змінні	Фактор 1: Самореалізаційний вектор	Фактор 2: Екзистенційна уразливість	Фактор 3: Гуманістично- інтегративний вектор
Цілі у житті	$-0,61$	-	$0,47$

Результативність життя	-0,34	-	-
Процес життя	-0,16	-	-
Локус контролю – життя	-	-0,32	0,04
Локус контролю – Я	-	-	0,18

Таким чином, результати факторного аналізу засвідчили наявність трьох провідних векторів у ціннісно-мотиваційній структурі сучасної молоді: прагнення до досягнень і особистісної реалізації (самореалізаційний чинник), реактивна орієнтація на збереження стабільності та адаптацію до зовнішніх викликів (чинник виживання), а також інтегрована ресурсна позиція, що базується на автономії, рефлексії та етичних засадах (гуманістичний вектор). Ці складові не суперечать одна одній, а разом утворюють багаторівневу архітектуру ціннісної системи, яка функціонує в умовах постійного напруження між потребами внутрішнього розвитку та тиском зовнішнього середовища.

Висновки до другого розділу

Узагальнюючи отримані дані, можна констатувати, що смислова структура ціннісної сфери молоді має поліцентричний характер із виразними елементами внутрішньої суперечливості. Стратегічне планування й орієнтація на зростання поєднуються з підвищеною емоційною чутливістю, фокусом на міжособистісних зв'язках і частковим відчуттям дезорієнтації в мінливому соціальному контексті. Виявлені кореляційні зв'язки не лише відображають особливості психологічного функціонування респондентів, а й задають потенційні вектори для психопрофілактичної роботи та цілеспрямованого формування здорової ціннісної ідентичності.

Отже, проведене комплексне психодіагностичне дослідження дало змогу окреслити ціннісну сферу молоді як динамічну, ієрархічно організовану систему, що поєднує стратегічні життєві орієнтири, емоційні домінанти, соціальні очікування та екзистенційні пошуки. Основу смислового поля молодих людей становлять гуманістичні цінності - любов, підтримка, міжособистісне спілкування, які сприймаються як головні джерела життєвої

повноти й емоційної стійкості. Водночас зафіксовано високий рівень моральної рефлексії й усвідомлення етичних меж у поведінці, що засвідчує сформованість внутрішніх нормативних орієнтирів у більшості респондентів.

Разом із тим результати методик СЖО та Рокіча виявили певну невідповідність між бажаним рівнем смислової реалізації та реальними умовами її досягнення. У контексті соціальної нестабільності, невизначеності майбутнього та обмежених можливостей самореалізації спостерігається дисбаланс між прагненням до внутрішньої повноти життя і зовнішніми ресурсами для його реалізації. Цей розрив супроводжується зниженням суб'єктивного контролю, емоційною втомою та фрагментарністю планів.

Поглиблений факторний аналіз дозволив ідентифікувати три латентні структури, що визначають ціннісно-мотиваційну динаміку особистості. Перший чинник - самореалізаційний вектор - пов'язаний із прагненням до досягнень, внутрішньої продуктивності та цільової визначеності. Другий - адаптивно-захисний вектор - відображає реакції на зовнішню невизначеність і прагнення до виживання в умовах нестабільності. Третій - гуманістично-інтегративний вектор - втілює здатність до внутрішньої автономії, моральної цілісності та рефлексивного управління життям. Ці вектори не є взаємовиключними: їхнє переплетення формує індивідуальні ціннісні профілі, в яких поєднуються сили розвитку й чинники ризику.

Таким чином, отримані результати слугують аналітичною основою для конструювання ефективних психокорекційних програм, орієнтованих на формування стійких внутрішніх опор, розвиток адаптивної саморегуляції та побудову здорової ціннісної ієрархії. Особливо актуальним стає завдання з відновлення смислової перспективи молоді як ресурсу особистісного зростання в умовах змін.

РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ

3.1. Програма педагогічної корекції ціннісної сфери студентської молоді

Емпіричне дослідження було спрямоване на виявлення особливостей формування та трансформації ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах війни, а також на аналіз чинників, що зумовлюють зміни у структурі життєвих пріоритетів студентів.

Метою емпіричного етапу дослідження є виявлення домінуючих цінностей студентської молоді в умовах воєнного стану та аналіз змін у їх ієрархії під впливом соціально-психологічних, освітніх та особистісних факторів.

Відповідно до мети було визначено такі завдання емпіричного дослідження:

- визначити провідні життєві цінності сучасних студентів;
- дослідити вплив війни на зміну життєвих пріоритетів;
- виявити відмінності у ціннісних орієнтаціях студентів залежно від статі та курсу навчання;
- проаналізувати зв'язок між психологічним станом студентів та їх ціннісними орієнтаціями;
- узагальнити отримані результати та сформулювати висновки для подальшої практичної роботи.

Усі респонденти навчаються в умовах воєнного стану, частина з них має досвід:

- дистанційного навчання;
- вимушеного переміщення;
- участі у волонтерській діяльності;
- переживання тривожних і стресових подій.

Це забезпечує високу релевантність отриманих результатів щодо сучасної соціальної ситуації.

Методи та інструментарій дослідження

Для досягнення поставленої мети було використано комплекс взаємодоповнювальних методів, що дозволило забезпечити валідність і надійність результатів.

Основні методи:

- анкетування;
- кількісний та якісний аналіз даних;
- порівняльний аналіз груп;
- узагальнення та інтерпретація результатів.

Інструментарій дослідження:

1. Анкета (див. Додаток А), спрямована на:

- виявлення провідних цінностей;
- оцінку впливу війни на життєві пріоритети;
- визначення рівня громадянської активності;
- аналіз психологічного самопочуття.

2. Елементи шкального оцінювання (1–10) для визначення:

- рівня тривожності;
- суб'єктивного відчуття безпеки;
- значущості окремих цінностей.

Анкетування проводилося анонімно, добровільно, з дотриманням етичних принципів соціального дослідження.

Етапи проведення дослідження

Емпіричне дослідження здійснювалося у три етапи:

I етап — підготовчий

- аналіз наукових джерел;
- розробка авторської анкети;
- визначення вибірки.

II етап — основний

- проведення анкетування;
- збір первинних даних;
- первинна обробка результатів.

III етап — аналітичний

- статистична обробка результатів;
- порівняння груп;
- інтерпретація та узагальнення.

Отримані дані оброблялися за допомогою:

- підрахунку абсолютних та відносних показників (%);
- побудови таблиць;
- порівняння середніх значень;
- логічного узагальнення результатів.

Результати подано у вигляді **таблиць**, що забезпечує наочність та аналітичну чіткість.

В умовах війни відбувається переоцінка цінностей і особистісних смислів. Цінності та особистісні смисли є найважливішими характеристиками внутрішнього світу, а також складовими особистості. Тому правомірно розглядати їх як інтрапсихічне утворення, що інтегрує людину і зовнішній світ в одну систему, яка, в свою чергу, визначає зміст їх ціннісної сфери.

Після проведення діагностичних заходів нами було обрано групу цінностей, які були визнані студентами непотрібними, для корекційної роботи, яка буде відбуватися на основі програми корекції ціннісної сфери студентів ЗВО.

Метою створеної програми психолого-педагогічної корекції ціннісної сфери студентів ЗВО є формування усвідомлення життєвих цінностей як основи бачення власної життєвої перспективи. Отже, сама програма базується на аксіологічному підході, що сприяє формуванню системи загальнолюдських цінностей, ціннісного ставлення до інших осіб, розуміння й утвердження цінності людського життя, вільної творчої діяльності.

Аксіологічний підхід передбачає системне вивчення психологічних конструктів студентів: як особистостей зі своїми соціально-психологічними та психофізіологічними особливостями; як особистостей-представників студентської молоді, як носіїв системи цінностей та ідеалів, що визначають їх безпечну соціальну поведінку в звичайних та кризових ситуаціях; як суб'єктів освітнього процесу в ЗВО, як майбутніх фахівців, що будуть здійснювати плідну професійну діяльність; нарешті, як носіїв системи соціальних, духовно-моральних норм.

Серед основних завдань корекційної роботи було виділено такі:

- формування духовних цінностей у студентів;
- розвиток естетичних цінностей;

- переконання студентів у важливості родинних цінностей під час війни.

Основними методами й формами формування духовно-моральних цінностей є ситуаційно-рольові ігри, соціограми, метод аналізу соціальних ситуацій з морально-етичним характером та ігри-драматизації [31]. Крім того, ефективними для психологічних інтервенцій можуть бути і активні прийоми групової роботи з використанням певної форми викладу знань. Програма психолого-педагогічної корекції виконує мотиваційну, розвиваючу та рефлексивну функції, що реалізується через проведення групових занять. Формування вищих духовних цінностей, естетичних та сімейно-родинних цінностей, що є метою програми, мало супроводжуватись актуалізацією та оптимізацією ціннісно-значимої смислової сфери студентів. Прийоми корекції мають на меті посилення у свідомості студентів осмисленості життя, його екзистенційної наповненості та духовного збагачення.

Потрібно зазначити, що джерелами формування духовних цінностей особистості може бути наука, культура, мистецтво, читання наукової, художньої, публіцистичної та духовної літератури, молитва, християнська філософія, природа й спорт [32].

Для проведення корекційної роботи було обрано такі вправи та ігри:

1. «Візуалізація моральних якостей».
2. «Ланцюжок краси».
3. «Цінність мого життя».

Зв'язок між обраними іграми та вправами й основними завданнями корекційної програми показано на рис. 3.1.

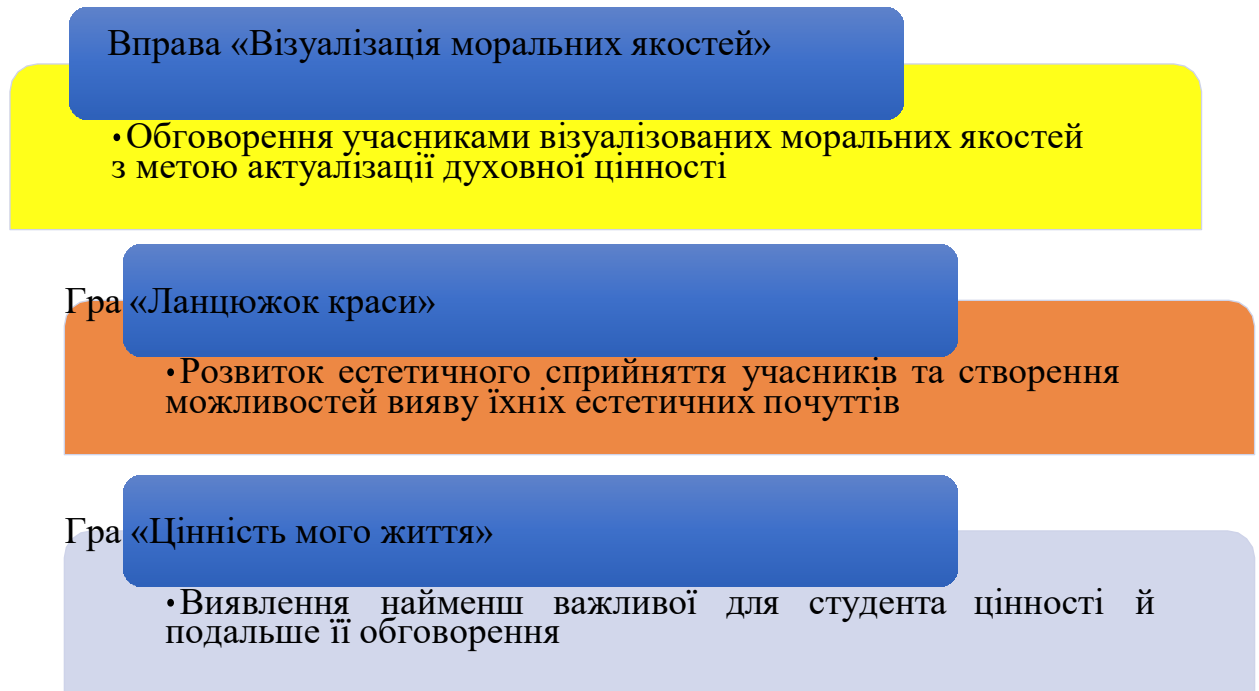

Рис. 3.1. Вправи та ігри для корекції ціннісно-сислової сфери студентів ЗВО та цілі їх виконання

Джерело: розроблено на основі [33].

Всі ігри та вправи проводилися в порядку, який визначений в плані програми психолого-педагогічної корекції ціннісно-сислової сфери студентів ЗВО (табл. 3.1)

Таблиця 3.1

План програми соціально-педагогічної корекції ціннісно-сислової сфери студентів ЗВО

Склад групи студентів	Вправи та ігри	Загальна кількість занять	Кількість виконань кожної вправи	Час проведення
Всі десять студентів	«Візуалізація моральних якостей»	6 (два тижні)	6	30 хвилин
	«Ланцюжок краси»		4	30 хвилин
	«Цінність мого життя»		4	40 хвилин

Першою було вирішено провести вправу «Візуалізація моральних якостей». Студентам пропонується уявити образи якостей, виявити їх ставлення

до цих образів в письмовій формі, а потім озвучити його пояснюючи власну позицію. Результати визначаються на основі того, чи може студент аргументувати власний вибір та адекватно створити образ якостей.

Наступною стала гра «Ланцюжок краси». Її зміст полягає у передачі по колу м'якої іграшки. Кожен студент, який бере її в руки, повинен вказати на естетичну привабливість іграшки з його власної точки зору. Важливою умовою гри є відсутність повторів раніше висловлених ознак.

Останньою проводилась гра «Цінність мого життя». Під час самої гри студенти на отриманих ними п'яти аркушах паперу, записували найважливіші цінності свого життя. Після чого психолог просив кидати в скриньку один з аркушів, на якому записана «найменш важлива цінність». Цю процедуру повторювали чотири рази, доки в студентів не залишилось тільки по одному аркушу. Після цього кожен з них зачитував цінність, що містилась на останньому аркуші та коментував її суть.

Таблиця 3.2

Програма психолого-педагогічної корекції ціннісно-смислової сфери студентів ЗВО

№ студента	Вправа «Візуалізація моральних якостей»	Гра «Ланцюжок краси»	Гра «Цінність мого життя»
1	5	5	5
2	4	4	5
3	5	4	5
4	4	5	4
5	4	5	3
6	5	5	5
7	4	4	4
8	5	5	4
9	4	5	4
10	3	5	5

Результативність розробленої програми психолого-педагогічної корекції ціннісно-сміслової сфери студентів ЗВО вимагає аналізу результату виконаних вправ та ігор. Їх оцінку, яку надали самі студенти, що брали в них участь, наведено в табл. 3.2, де добре – це 5 та 4, середньо – 3, а слабо – (2, 1).

Для першої вправи середня арифметична оцінка складає 4,3, а для ігор – 4,7 та 4,4 відповідно. Тому можна констатувати що студенти високо оцінили запропоновані їм вправи.

Наступний підрозділ поточної наукової праці буде містити рекомендації для педагогів щодо організації ефективного впливу на ціннісний розвиток студентів ЗВО. Основою цих рекомендацій будуть й результати нашої корекційної програми.

3.2. Результати емпіричного дослідження, їх аналіз та інтерпретація

Суттєвою частиною емпіричного дослідження стало вивчення динаміки змін у системі ціннісних орієнтацій студентської молоді у порівнянні з довоєнним періодом. Війна як масштабний соціальний та психологічний виклик не лише актуалізувала певні цінності, а й змінила їхню ієрархію, витіснивши або знизивши значущість окремих життєвих пріоритетів, характерних для мирного часу.

Для аналізу змін ієрархії цінностей респондентам було запропоновано:

- оцінити значущість окремих цінностей до початку повномасштабної війни;
- оцінити ті самі цінності в теперішній воєнний період;
- вказати, які цінності, на їхню думку, зросли, зменшилися або залишилися незмінними за своєю важливістю.

Загальна динаміка ціннісних змін

Отримані результати засвідчують, що для більшості студентів характерна суттєва переорієнтація ціннісної системи. Якщо в довоєнний період домінували цінності самореалізації, кар'єрного успіху, матеріального добробуту, особистої

свободи у приватному вимірі, то в умовах війни пріоритети значною мірою змістилися у бік екзистенційних, соціальних та колективних цінностей.

Таблиця 3.3

Зміна значущості основних життєвих цінностей студентів (% від кількості опитаних)

Цінність	Була важливою до війни	Важлива під час війни	Зростання значущості
Безпека та мир	34 %	91 %	+57 %
Сім'я, близькі стосунки	58 %	88 %	+30 %
Здоров'я	46 %	84 %	+38 %
Патріотизм, служіння державі	21 %	76 %	+55 %
Освіта	62 %	71 %	+9 %
Матеріальний добробут	67 %	42 %	–25 %
Кар'єрний успіх	59 %	39 %	–20 %
Подорожі, дозволя	53 %	18 %	–35 %

Як видно з наведених даних, найбільше зростання зафіксовано щодо цінностей безпеки, миру, патріотизму та відповідальності за майбутнє країни. Натомість цінності, пов'язані з особистим комфортом і споживанням, суттєво втратили свою домінантну позицію.

Зміна фокусу з індивідуалістичних на колективні цінності

Аналіз відповідей студентів свідчить про зміщення фокусу з індивідуалістичних цінностей на колективні та суспільно значущі. Якщо раніше ключовими орієнтирами були особисті досягнення та самореалізація, то в умовах війни студенти частіше підкреслюють важливість:

- взаємодопомоги;
- соціальної згуртованості;
- відповідальності перед родиною, громадою, державою;

- участі у волонтерській та громадській діяльності.

Так, 63 % опитаних зазначили, що стали більше замислюватися над тим, «яку користь можуть принести іншим», а не лише над власними цілями. 57 % респондентів визнали, що війна змусила їх переглянути уявлення про «успіх» і «життєву реалізацію».

Освіта як стабілізаційна цінність

Цікавим є те, що цінність освіти, хоча і не зазнала різкого зростання, зберегла с табільно високу позицію у структурі цінностей. Для більшості студентів освіта в умовах війни почала сприйматися не лише як засіб кар'єрного зростання, а як:

- ресурс психологічної стабільності;
- інструмент адаптації до невизначеності;
- засіб участі у відновленні країни після війни.

71 % опитаних вважають, що здобуття якісної освіти сьогодні є їхнім внеском у майбутнє України.

Емоційно-ціннісні зрушення та екзистенційні орієнтири

У відповідях відкритого типу студенти часто вказували на появу або посилення екзистенційних цінностей: сенс життя, гідність, свобода, право на існування, людяність. Для багатьох війна стала подією, що змусила:

- замислитися над крихкістю життя;
- усвідомити цінність щоденних базових речей;
- переоцінити значення часу, стосунків, моральних принципів.

Водночас частина респондентів (близько 18 %) відзначили внутрішню суперечливість ціннісних змін: поєднання прагнення до безпеки з потребою самореалізації, бажання залишатися в Україні з міркуваннями особистого виживання.

Отже, результати дослідження підтверджують, що війна спричинила глибоку трансформацію ієрархії ціннісних орієнтацій студентської молоді. Основними тенденціями є:

- зростання значущості базових екзистенційних та соціальних

цінностей;

- зниження пріоритетності матеріальних і споживчих орієнтирів;
- посилення колективістських, патріотичних та моральних установок;
- переосмислення освіти як інструменту стабільності та майбутнього розвитку.

Ці зміни мають неоднозначний характер і потребують подальшої наукової рефлексії, а також цілеспрямованої психолого-педагогічної підтримки з боку закладів вищої освіти

Вплив війни на мотиваційно-сміслову сферу студентів

Мотиваційно-смістова сфера особистості є одним із ключових компонентів ціннісних орієнтацій, оскільки саме вона визначає спрямованість діяльності, характер життєвих цілей, суб'єктивне бачення майбутнього та здатність особистості надавати сенс власному досвіду. В умовах воєнного стану в Україні мотиваційно-смістова сфера студентської молоді зазнає суттєвих трансформацій, що пов'язано з порушенням звичних життєвих сценаріїв, зростанням екзистенційної тривоги, переосмисленням життєвих пріоритетів і ролі особистості в суспільстві.

Результати емпіричного дослідження засвідчили, що війна стала для більшості студентів подією, яка істотно вплинула на їхні життєві смисли та мотивацію. Згідно з даними опитування, 82 % респондентів зазначили, що після початку повномасштабної війни вони почали глибше замислюватися над сенсом життя, власним призначенням і цінністю часу. Це свідчить про актуалізацію екзистенційного виміру особистісного розвитку, характерного для кризових соціальних ситуацій.

Аналіз мотиваційної структури студентів показав, що відбувається зміщення мотивації від зовнішніх до внутрішніх детермінант. Якщо в довоєнний період домінуючими були мотиваційні орієнтації, пов'язані з досягненням матеріального успіху, кар'єрного зростання та соціального статусу, то в умовах війни зростає значущість мотивації самозбереження, відповідальності, служіння суспільству та реалізації соціально значущих цілей.

За результатами анкетування, 69 % студентів зазначили, що їхнє ставлення до навчання змінилося: для частини респондентів освіта стала засобом збереження стабільності та психологічної рівноваги, а для інших — інструментом підготовки до майбутньої професійної участі у відбудові країни. При цьому 58 % опитаних пов'язують власне професійне майбутнє з роботою в Україні, що свідчить про посилення мотивації громадянської відповідальності та патріотичної самореалізації.

Важливим аспектом мотиваційно-сислової трансформації є зміна часової перспективи студентів. Значна частина респондентів (64 %) вказала на скорочення довгострокового планування та зосередження на короткострокових цілях («прожити сьогодні», «завершити семестр», «підтримати близьких»). Водночас у 36 % студентів спостерігається протилежна тенденція — формування стратегічного бачення майбутнього як реакція на невизначеність і загрозу. Такі студенти демонструють високий рівень смислотворчої активності, прагнення до саморозвитку та професійної підготовки.

Особливу роль у мотиваційно-сисловій сфері студентів відіграє досвід війни як джерело нових смислів. У процесі аналізу відкритих відповідей було виявлено, що студенти часто пов'язують сенс власного життя з такими категоріями, як

«користь для суспільства», «підтримка інших», «вклад у перемогу», «збереження людяності». Це підтверджує тенденцію до переходу від індивідуалістичних до просоціальних мотиваційних установок.

Водночас результати дослідження виявили і ризики деформації мотиваційно-сислової сфери. Зокрема, 41 % опитаних повідомили про зниження навчальної мотивації через хронічну втому, емоційне виснаження та труднощі концентрації уваги. 37 % студентів відзначили стан апатії або втрати віри в майбутнє в окремі періоди, що може свідчити про формування смислового вакууму та потребу в психологічній підтримці.

Порівняльний аналіз відповідей студентів різних курсів показав, що молодші курси частіше демонструють дезорієнтацію та емоційну

нестабільність, тоді як студенти старших курсів характеризуються більш сформованими смисловими структурами, чіткішими життєвими цілями та вищим рівнем усвідомленої мотивації. Це пояснюється різним рівнем життєвого та професійного досвіду, а також ступенем сформованості особистісної ідентичності.

Таким чином, війна виступає потужним фактором трансформації мотиваційно- смислової сфери студентської молоді, одночасно актуалізуючи процеси смислотворення та створюючи ризики психологічної дезадаптації. В умовах воєнного стану особливої актуальності набуває завдання підтримки внутрішньої мотивації студентів, розвитку їхньої здатності до рефлексії, усвідомлення власної цінності та формування життєвих смислів, орієнтованих на гуманістичні та соціально значущі цінності.

Узагальнення досліджень особливостей формування ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах війни

Проведене емпіричне дослідження ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах війни дало змогу комплексно проаналізувати сучасний стан ціннісної сфери студентів, виявити провідні тенденції її трансформації, а також визначити особливості впливу воєнних подій на мотиваційно-смислову сферу особистості. У ході дослідження було встановлено, що система ціннісних орієнтацій студентської молоді зазнала суттєвих змін у порівнянні з довоєнним періодом. Якщо раніше домінуючими виступали цінності особистісної самореалізації, матеріального добробуту, кар'єрного зростання та соціального успіху, то в умовах війни пріоритетного значення набули цінності безпеки, миру, життя, здоров'я, сім'ї та соціальної підтримки.

Результати анкетування свідчать, що для більшості студентів характерним є переосмислення життєвих смислів і переорієнтація з індивідуалістичних на соціально значущі та гуманістичні цінності. Високий рівень значущості продемонстрували також такі цінності, як патріотизм, національна гідність, свобода, відповідальність за майбутнє держави, що підтверджує зростання громадянської самосвідомості молоді.

Порівняльний аналіз результатів дозволив виявити гендерні та курсові відмінності у структурі ціннісних орієнтацій. Зокрема, студентки частіше орієнтуються на цінності емоційної безпеки, міжособистісних стосунків, моральної підтримки, тоді як студенти-чоловіки частіше акцентують увагу на цінностях відповідальності, громадянського обов'язку та соціальної ролі. Студенти старших курсів демонструють більш сформовану ієрархію цінностей, вищий рівень рефлексії та усвідомлення життєвих пріоритетів.

Важливим результатом дослідження стало виявлення амбівалентного психологічного стану студентської молоді. З одного боку, спостерігається підвищений рівень тривожності, емоційного напруження, невизначеності щодо майбутнього; з іншого — посилення внутрішньої зрілості, відповідальності, мотивації до навчання та участі у волонтерській і громадській діяльності.

Таким чином, емпіричне дослідження підтвердило гіпотезу про те, що війна виступає потужним фактором трансформації ціннісних орієнтацій студентської молоді, актуалізуючи гуманістичні, громадянські та соціально значущі цінності, водночас створюючи ризики психологічного виснаження та дезадаптації. Отримані результати стали підґрунтям для розроблення рекомендацій, представлених у наступному розділі магістерської роботи.

Отримані результати емпіричного дослідження дозволяють зробити висновок, що ціннісні орієнтації студентської молоді в умовах війни характеризуються водночас переакцентуванням базових цінностей безпеки та життя і посиленням громадянсько-моральних орієнтирів. Така подвійність є закономірною, оскільки війна як соціально-психологічний фактор поєднує сильні стресори (загроза, невизначеність, втрати) і потужні мобілізаційні стимули (консолідація, солідарність, відповідальність, потреба в сенсі).

Зміна ієрархії цінностей: тенденції та смислові пояснення

Результати підпункту 3.2 свідчать, що у порівнянні з довоєнним періодом у студентів спостерігається зсув у бік цінностей збереження, де провідними стають: безпека, стабільність, здоров'я, підтримка близьких, соціальна захищеність. Зростання значущості таких орієнтирів може бути інтерпретоване

як реакція на тривалий стрес і дефіцит ресурсу передбачуваності: студентська молодь намагається відновити відчуття контролю хоча б у доступних сферах (побут, навчання, коло спілкування, щоденні практики).

Разом із тим дані демонструють, що паралельно посилюються цінності гідності, справедливості, свободи, громадянської відповідальності. Це узгоджується з уявленнями про те, що в умовах екстремальних соціальних викликів активізуються механізми групової ідентичності та морального вибору: людина частіше мислить у категоріях “правильно/неправильно”, “чесно/нечесно”, “відповідально/байдуже”. Саме такі категорії стають рамкою для ціннісної самооцінки і поведінкових рішень студентів.

У контексті отриманих результатів доцільно підкреслити, що війна не просто “піднімає” окремі цінності, а змінює взаємозв’язки між ними. Наприклад, цінність освіти і професійного розвитку може посилюватися не як інструмент кар’єри, а як засіб бути корисним суспільству, що надає навчання нового смислу. Такі перетворення свідчать про смислову інтеграцію цінностей, коли розвиток,

компетентність і професіоналізм стають частиною громадянської відповідальності.

Вплив війни на мотиваційно-сміслову сферу: між мобілізацією та виснаженням

Дані підпункту 3.2 дозволяють інтерпретувати мотиваційно-сміслову сферу студентів як таку, що розташовується між двома полюсами: мобілізація та виснаження. Частина студентів демонструє прагнення діяти, бути включеними, навчатися й розвиватися “попри все”, пов’язуючи це з цінністю майбутнього, користі, відповідальності та самоповаги. Інша частина респондентів, навпаки, фіксує зниження енергії, труднощі концентрації, звуження планів, підвищення тривожності. Така картина є типовою для тривалого стресу: психіка використовує різні адаптаційні стратегії, і це по-різному відбивається на мотивації та ціннісних орієнтирах.

Отримані результати можна пояснити через механізми смислотворення:

коли студент має чіткий внутрішній сенс (особистий, професійний або громадянський), він/вона частіше демонструє активний стиль подолання, а цінності розвитку й відповідальності стають стабілізуючими. Якщо ж смислова перспектива розмита, домінують тривога і невизначеність, що посилює орієнтацію на короткострокове виживання і підвищує ризик апатії або відходу в унікальні стратегії.

Отримані висновки загалом узгоджуються з підходами, які описують ціннісні зрушення у кризові періоди як зміщення в бік цінностей безпеки та збереження, а також зростання значущості соціальної згуртованості. Також результати підтримують ідею про те, що в екстремальних умовах посилюється роль моральних орієнтирів і громадянської ідентичності, що проявляється у цінностях гідності, свободи, справедливості, відповідальності.

Водночас важливо зазначити і специфічні особливості: для студентської молоді в умовах війни освіта може набувати не лише інструментального, а й екзистенційного значення — як спосіб утримувати “нормальність”, будувати

перспективу та зберігати професійну ідентичність. Окремої уваги заслуговує також неоднорідність реакцій: один і той самий інформаційний і соціальний контекст може спричиняти як мобілізацію й ціннісне зміцнення, так і виснаження та звуження життєвих орієнтирів. Це підкреслює необхідність аналізувати не лише “середні тенденції”, а й групові відмінності залежно від досвіду (ВПО/не ВПО, втрати, рівень волонтерства, умови навчання, рівень соціальної підтримки).

Узагальнений висновок дискусійного підрозділу

Таким чином, результати дослідження показують, що війна запускає комплексну перебудову ціннісної сфери студентів: з одного боку, актуалізує цінності безпеки та збереження, з іншого — підсилює морально-громадянські орієнтації й потребу в сенсі. Мотиваційно-смислова сфера виявляє внутрішню напругу між мобілізаційним потенціалом і ризиками виснаження, що потребує цілеспрямованої підтримки в освітньому середовищі. Це створює підґрунтя для практичних рекомендацій, сформульованих у наступному підрозділі.

3.3. Система психологічних рекомендацій суб'єктам освітнього процесу щодо організації ефективного впливу на формування ціннісних орієнтацій студентів ЗВО

Продуктом освітнього процесу в умовах ЗВО має стати студент, який готовий до виконання всіх основних життєвих функцій та може формувати картину майбутніх перспектив. Специфікою сучасної освіти є те, що за своєю природою вона має візіонерський характер, формуючи особистісні та професійні риси студента, спираючись на проєкт, створений на основі футурологічних уявлень, які є орієнтиром у розбудові стратегії освітніх перетворень. Для ефективного розвитку цих рис у процесі аксіогенезу потрібно заздалегідь сформулювати еталонний портрет випускника ЗВО— ідеальний образ, який втілюватиме цінності, традиції, можливості та переваги навчального закладу, де навчається конкретний студент.

Важливою умовою аксіологічної освіти в умовах ЗВО є свобода вибору студента, до реалізації якої, однак, його слід готувати, демонструючи, яким чином він може досягнути бажаної цілі.

Для створення еталонного портрету випускника ЗВО можна залучати працівників самого закладу, студентів та випускників, які здатні надати оцінку діяльності ЗВО саме в перспективі реалізації життєвих цілей. Отриманий таким чином образ студента корисно оформити як статутний документ та популяризувати серед всіх учасників навчально-виховного процесу.

Можна виділити такі педагогічні умови, що сприятимуть формуванню ціннісних орієнтацій студентів:

1. реалізація відкритої системи зв'язків із суспільством та ідей волонтерства як форми соціальної активності особистості;
2. впровадження у практику роботи класичних університетів варіативної(ступеневої) моделі підготовки з урахуванням провідних чинників (навчальні та психолого-педагогічні предмети, педагогічні практики, спецкурси, позааудиторна робота);

3. інтеграція засобів підготовки до виховної діяльності;
4. урахування можливої специфіки майбутньої виховної діяльності (тип навчального закладу, профіль галузі тощо);
5. цілеспрямоване засвоєння професійно значущих для виховної діяльності умінь і навичок;
6. професійна орієнтація підготовки студентів до виховної діяльності;
7. Адаптація викладачів кожної спеціальної дисципліни до змісту виховного процесу в навчальному закладі;
8. визнання пріоритету виховного навантаження їх предмета у формуванні особистості студентів;
9. Конкретизація виховних знань і умінь, якими повинні оволодіти студенти, вивчаючи спеціальні предмети.

Потрібно зауважити, що методи впливу на аксіогенез студентів ЗВО повинні відрізнятися, в залежності від спеціальності конкретного студента.

Сам процес формування ціннісних орієнтацій студентів ЗВО необхідно розглядати як неперервний, свідомий, цілеспрямований процес становлення аксіосфери, що спрямований на збагачення ціннісних, сутнісних сил особистості, привласнення духовних орієнтирів розвитку та виявляється в принциповій незавершеності ціннісного самозбагачення, що виражається в реальній діяльності з виробництва нових цінностей.

Провідну роль в рамках аксіогенезу має процес самовизначення, що розкривається в напрямі концепції вчинку. А. Фурман, аналізуючи вчинок в контексті життєвого шляху, визначив його як найдосконаліший спосіб особистісного існування людини у світі [34].

Ситуацію вчинку можна пов'язати із оволодінням студентами когнітивними цінностями, мотивацію – з етапом засвоєння соціальних цінностей, сам вчинок – із системою індивідуальних цінностей, а післядію – із моральними цінностями, внаслідок чого відбувається осмислення власної професійної діяльності як суспільно значущого блага.

На основі всього вищевикладеного можна дати такі рекомендації

суб'єктам освітнього процесу:

1. Заохочення академічної мобільності студентів та викладачів, що дає можливість отримати різнобічну освіту за обраним напрямом підготовки, сформувати концепт позитивної свободи особистості, підвищити конкурентоспроможність та життєву підготовленість фахівця.
2. Надання інформації стосовно системи наукових грантів для вмотивованого пошуку професійних знань та додаткового ціннісного наповнення навчальної діяльності.
3. Поширення різних форм наукової комунікації студентів: участь у конференціях, семінарах, форумах, у тому числі віртуальних (формує реалістичне та оптимістичне уявлення про власні вміння та можливості як в професійній, так і в науково-дослідницькій діяльності).
4. Активація викладацького складу стосовно виходу за рамки установлених навчальних програм (факультативи, які дають студентам можливість реалізувати актуальні навчальні запити і потреби).
5. Визнання пріоритетів самостійного вибору студентом навчальних дисциплін та планів їх вивчення.
6. Посилення аспектів освітньої соціалізації, спрямованих на усвідомлення молодими людьми своєї ролі і місця в суспільстві як соціокультурній основі подальшого життєвого розвитку (студентське самоврядування, громадська та волонтерська діяльність, формування здорового способу життя тощо).
7. Організація спеціальних семінарів для викладачів з метою підвищення їх педагогічної майстерності у застосуванні проблемно-орієнтованого, компетентнісного та особистісного підходів, впровадженні навчальних програм у формі освітнього діалогу, використанні розвивальних технологій, створенні імітаційної моделі професійної діяльності.
8. Сприяння інноваційності та випереджувальний характер професійної освіти; створення структур, які б ефективно допомогли студентам середніх та старших курсів у самоуправлінні кар'єри та використовували маркетингові

інструменти оптимізації кар'єрного ресурсу випускників за умов конкуренції на ринку праці.

9. Використання тільки найсучасніших підручників (як визначив А. Гірняк «інноваційні підручники є одним з засобів розвитку ціннісно-смислової сфери особистості») [35].

Виконання всіх цих рекомендацій дозволить не тільки ефективно впливати на аксіогенез студентів ЗВО, але вплинути на педагогічну майстерність викладачів та підняти рівень вітчизняної освіти в цілому, вивівши українські університети в міжнародні топи по показниках якості наданих послуг.

Роль закладу вищої освіти у формуванні та підтримці ціннісних орієнтацій студентів у воєнний час

Заклад вищої освіти (ЗВО) у період війни виконує функції, що виходять далеко за межі традиційного навчання. Він стає одночасно простором стабілізації, соціальної підтримки, формування життєвих компетентностей та ціннісних орієнтацій. Для студентів університет є інституційним “якорем”, який зберігає відчуття безперервності життя: навіть за дистанційного навчання підтримується структура, ритм, вимоги, комунікація і спільнота. Це має важливий психологічний ефект: навчання стає не лише освітнім процесом, а й механізмом відновлення контролю, підтримки ідентичності та збереження перспективи майбутнього.

Університет як середовище ціннісної соціалізації в кризових умовах

Ціннісні орієнтації студентів формуються не тільки через особистий досвід, а й через нормативне поле університету: його правила, культуру взаємодії, комунікацію викладачів, символіку, традиції, вимоги до академічної доброчесності, практики підтримки і включення. У воєнний час це нормативне поле набуває особливої ваги, оскільки студентська молодь потребує “опор” і зрозумілих правил, що знижують хаос і тривогу.

Університетська культура може підсилювати такі цінності:

- відповідальність і дисципліна (структурований навчальний процес, чіткі

вимоги);

- гідність і повага (етика спілкування, недискримінаційні практики);
- справедливість (прозорі правила оцінювання, рівні можливості);
- солідарність (підтримка ВПО, студентів у складних ситуаціях);
- громадянськість (ініціативи, волонтерство, включеність у суспільні процеси);
- професіоналізм (орієнтація на якість знань як внесок у майбутнє).

Коли ці цінності не лише декларуються, а й проявляються в реальних практиках, університет стає середовищем, що підтримує ціннісну зрілість молоді.

Організація освітнього процесу як фактор психологічної стабілізації і мотивації

У воєнних умовах навіть базові елементи навчання (розклад, комунікація, доступ до матеріалів, адаптивність дедлайнів) можуть суттєво впливати на психологічний стан студентів. ЗВО, який забезпечує гнучкість, але не руйнує стандартів якості, створює баланс між підтримкою та вимогливістю. Цей баланс має прямий ціннісний ефект: студент починає сприймати навчання як важливу життєву діяльність, що має сенс і перспективу.

До практик, які підсилюють ціннісні орієнтації та стійкість, належать:

- гнучкі формати навчання (змішане/дистанційне, можливість перегляду записів);
- розумна адаптація вимог (з урахуванням тривог, відключень, переміщень);
- передбачуваність (чіткі критерії оцінювання, зрозумілі правила);
- підтримка самоорганізації (навчання тайм-менеджменту, навчальних стратегій);
- включення практичного змісту (зв'язок знань із реальними потребами суспільства).

Таким чином, освітній процес стає механізмом, що підтримує цінності розвитку, компетентності, відповідальності та професійної корисності.

Психологічна служба, кураторство і наставництво як системи підтримки
Війна підвищує потребу у доступній психологічній допомозі та профілактиці кризових станів. В ідеалі ЗВО має розвивати багаторівневу систему підтримки:

1. психологічна служба (консультування, групи підтримки, кризове втручання);
2. кураторство/тьюторство (регулярний контакт зі студентською групою, моніторинг труднощів);
3. наставництво (підтримка студентів старшими колегами, студентське менторство).

Зміст цієї підтримки важливо розглядати не лише як “психологічну послугу”, а як ціннісно-орієнтовану практику. Коли студент отримує досвід прийняття, конфіденційності, поваги, це зміцнює цінності людяності та довіри. Коли допомога включає навчання навичок саморегуляції, студент утверджує цінність відповідальності за власний стан і розвиток. Коли університет підтримує тих, хто пережив втрати або переміщення, формується цінність солідарності та соціальної справедливості.

Студентське самоврядування, волонтерство і громадянська активність як простір формування цінностей

Окремим потужним каналом ціннісного розвитку в університеті є студентські ініціативи, волонтерство, участь у громадських проєктах. У воєнний час ці практики виконують одразу кілька функцій:

- смислотворення (відчуття, що “я не безсилий/безсила”, я можу діяти);
- соціальна включеність (належність до спільноти, підтримка);
- формування моральних норм (відповідальність, етика допомоги, взаємоповага);
- професійна реалізація (часто волонтерство пов’язане з майбутньою професією: освіта, психологія, соціальна робота, медицина, ІТ тощо).

Волонтерські практики здатні посилювати у студентів цінності служіння, співпереживання, гідності, громадянської відповідальності, а також сприяють

більш дорослому баченню власної ролі у суспільстві. Водночас університет має враховувати ризики виснаження і формувати культуру “безпечного волонтерства”: адекватне навантаження, підтримка, визнання, профілактика вигорання.

Інклюзивність і підтримка студентів із різним воєнним досвідом

Студентська молодь у війні не є однорідною: хтось перебуває у відносно стабільних умовах, хтось є ВПО, хтось пережив втрати, хтось має близьких на фронті, хтось повернувся з окупації або з-за кордону. ЗВО як інституція, що формує цінності, має демонструвати принципи інклюзивності та недискримінації, визнаючи різність досвіду без його знецінення.

Підтримка може включати:

- адаптаційні програми для ВПО та студентів, які повернулися до навчання;
- гнучкі освітні траєкторії (індивідуальні графіки, академічні відпустки за потреби);
- фінансові та організаційні механізми підтримки (гуртожиток, гранти, матеріальна допомога);
- етичні принципи взаємодії в групі (нульова толерантність до стигматизації).

Такі практики не лише розв’язують організаційні питання, а й укріплюють цінності рівності, поваги, справедливості та гуманізму.

Академічна доброчесність як ціннісна опора в умовах нестабільності

У кризові часи зростає спокуса “спростити” вимоги або формально ставитися до навчання. Однак саме в умовах війни університет може підсилювати цінність доброчесності, чесності, відповідального ставлення до знань і професійної підготовки. Академічна доброчесність — це не лише про правила проти плагіату; це про цінність правди, довіри, якості та гідності. Підтримка цієї культури сприяє формуванню у студентів професійної етики, що надалі переноситься у трудову діяльність і суспільне життя.

Важливо, щоб принципи доброчесності поєднувалися з людяністю: чесні

правила мають супроводжуватися можливістю пояснити складні обставини, отримати консультацію, передати роботу без приниження чи тиску. У такому балансі студенти засвоюють цінність “бути відповідальним” без переходу у моральне виснаження.

Комунікація університету як чинник довіри і ціннісної консолідації

У воєнний час критичною є якість комунікації: своєчасність повідомлень, прозорість рішень, чіткість правил, людський тон. Комунікація ЗВО формує у студентів відчуття:

- передбачуваності (менше хаосу і тривоги);
- довіри (інституція діє в інтересах спільноти);
- причетності (студент є частиною університетської сім’ї, а не “один у системі”).

Це впливає і на ціннісні орієнтації: довіра до інституцій, повага до правил, готовність співпрацювати, відчуття відповідальності за спільний результат.

Отже, заклад вищої освіти у воєнний час виступає не лише освітньою організацією, а й важливою соціально-психологічною інституцією, що підтримує стійкість і ціннісні орієнтації студентської молоді. Через організацію навчального процесу, культуру взаємодії, психологічну підтримку, інклюзивність, розвиток студентських ініціатив та академічної доброчесності університет здатен зміцнювати цінності гідності, відповідальності, солідарності, професіоналізму і громадянської участі. У підсумку саме ЗВО може забезпечувати молоді відчуття перспективи та смислу, що є критично важливим для збереження цілісності особистості й конструктивної трансформації ціннісної системи в умовах війни.

Рекомендації щодо напрямів корекційної, консультаційної або профілактичної роботи з молоддю у ЗВО.

Ціннісна сфера особистості формується поступово, але саме юнацький вік вважається вирішальним для її становлення. Молоді люди обирають професійний шлях, шукають життєвих орієнтирів, вступають у нові соціальні

ролі, що супроводжується не лише особистісними трансформаціями, але й формуванням системи внутрішніх смислів і життєвих цілей. Як наголошує С. Косянчук, у цей період з'являється нагальна потреба у визначенні власного призначення, осмисленні життєвих стратегій і побудові гармонійної системи цінностей.

У межах вищої освіти цей процес активізується: студенти входять у нове соціальне середовище, адаптуються до нових норм, освоюють професійну ідентичність. А. Петровський окреслює три етапи розвитку ціннісно-сміслової сфери: адаптацію, індивідуалізацію та інтеграцію. На першому етапі молодь співвідносить власні уявлення про цінності з нормами академічної спільноти; на другому - відкриває себе як суб'єкта пізнання, фахівця й особистість; на третьому - прагне професійної самореалізації та прийняття соціально значущих ролей. Формування гармонійної системи життєвих цінностей у студентській молоді потребує створення особливих умов, які активують механізми інтеріоризації, ідентифікації, рефлексії, емоційної включеності та діалогічної взаємодії.

Як зазначає Т. Антоненко, саме ці механізми забезпечують перехід від зовнішніх норм до внутрішньої мотивації, від вербального знання - до екзистенційного переживання [2, с. 230–239]. Особливу увагу дослідниця приділяє ідеї аутопоейзису - постійного самовідтворення смислів у системі внутрішніх цінностей, що забезпечує сталість особистісного розвитку.

На основі узагальненого аналізу літератури та емпіричних досліджень можна сформулювати низку практичних рекомендацій:

Передусім варто звернути увагу на підготовку викладачів до глибшого педагогічного діалогу. Проведення спеціальних тренінгів має стати невід'ємною складовою професійного розвитку. На таких тренінгах необхідно формувати навички рефлексивного слухання, розвиток емпатії, вміння працювати з ціннісними конфліктами та внутрішніми дилемами студентів. Викладач, що здатен не лише передати знання, а й підтримати ціннісну самоідентифікацію студента, перетворюється з інформатора на фасилітатора

смислів.

У навчальний процес доцільно інтегрувати ігрові, рольові та симуляційні методи, які дають студентам можливість вільно репрезентувати власні установки, програвати важливі для них сценарії, проживати ситуації морального вибору. Саме у грі проявляються справжні пріоритети, і вона може стати безпечним простором для чесного самовираження. Емоційна активізація через гру відкриває шлях до глибшого розуміння себе.

Ефективним інструментом впливу на внутрішній світ студентів виявляються також тематичні притчі, художні тексти, малі літературні форми. Їхній символічний, непрямий зміст дозволяє студенту не захищатися, а відчувати, впізнати себе, поставити запитання до власних смислів. Наприклад, притча

«Сорочка щасливої людини», описана у книзі Н. Пезешкіана «Торговець і папуга», м'яко провокує переосмислення образу щастя. А короткий текст «Дві половини життя» дає підґрунтя для глибокої розмови про досвід, помилки, зрілість. Обговорення таких історій у форматі групової рефлексії сприяє не лише формуванню критичного мислення, а й розвитку емпатійного, морального погляду на життя.

Окрему увагу варто приділити розвиткові рефлексивної здатності. Це не лише навичка мислити критично, а й уміння пов'язувати минулий досвід з майбутніми виборами, бачити власну історію цілісно. Рефлексія допомагає осмислювати цінності не як зовнішні правила чи вимоги, а як внутрішній, глибоко особистий вибір. Саме завдяки рефлексії формуються стабільні моральні орієнтири, що не залежать від миттєвих впливів чи соціального тиску. Інтерактивні підходи, як-от арт-техніки, психодрама, проєктна діяльність - особливо ефективні в умовах сучасної освіти. Вони не лише активізують пізнавальну активність, а й сприяють емоційному зануренню, формуванню автентичного «Я». Наприклад, тренінгова програма С. Сосніхіної, спрямована на розвиток ціннісно-сислової сфери студентів, довела свою ефективність завдяки поєднанню інформаційного компонента, елементів самопізнання та вправ на професійне самовизначення. Вона базується на принципі: перш ніж

будувати кар'єру - зрозумій, хто ти і чого прагнеш у глибині.

Важливим чинником є створення безпечного освітнього середовища, в якому студент може бути щирим, не боячись осуду. Такий простір починається з постаті викладача - не авторитарного лідера, а відкритого модератора, який допомагає знайти слова для складних почуттів і питань. Довіра, підтримка, повага до особистих переживань - це основа діалогу про цінності, який справді має сенс.

Нарешті, потрібно заохочувати участь молоді в міжособистісних і міжгрупових практиках: волонтерських ініціативах, студентських об'єднаннях, культурних подіях. Саме в спільній діяльності народжуються глибші сенси. Коли студент відчуває себе частиною більшого - професійної, громадянської, духовної спільноти - його цінності набувають конкретного втілення й сили. Обмін досвідом, співпраця, підтримка - усе це допомагає не лише укріплювати моральну позицію, а й надає внутрішню впевненість у правильності власного життєвого шляху.

Таким чином, розвиток гармонійної системи життєвих цінностей у студентів не може бути зведений до вербального впливу або адміністративного втручання. Це тривалий процес, що вимагає м'якої педагогіки, високого рівня взаємної довіри та створення простору для особистісного зростання через рефлексію, діалог, самопізнання й осмислення. Тільки за цих умов цінності перестають бути декларативними і стають життєвим орієнтиром.

Висновки до третього розділу

У результаті емпіричного дослідження було отримано цілісне уявлення про ціннісну сферу сучасної студентської молоді, що дозволило підтвердити висунуту гіпотезу. Зокрема, встановлено, що система цінностей молодих людей дійсно має специфічні психологічні характеристики, обумовлені потужним впливом соціокультурних чинників, зокрема воєнного конфлікту, трансформацій у сфері освіти, цифровізації та зростання невизначеності майбутнього.

Методика ціннісних орієнтацій М. Рокіча засвідчила, що найбільш

значущими термінальними цінностями для респондентів є щасливе сімейне життя, любов, здоров'я, вірні друзі, тоді як інструментальні цінності концентруються навколо морально-етичних категорій: чесність, чуйність, відповідальність. Це свідчить про превалювання гуманістичної орієнтації над прагматичною, що суперечить деяким поширеним стереотипам про інфантильність чи індіферентність сучасної молоді.

Дані, отримані за методикою СЖО (PIL), виявили наявність певного дисбалансу між потребою у сенсі життя та задоволеністю його реалізацією. Водночас молодь демонструє високий рівень усвідомлення життєвих цілей і прагнення до їх досягнення, що свідчить про потенціал до екзистенційного зростання й формування внутрішньої смислової стійкості.

Факторний аналіз засвідчив існування трьох провідних векторів: самореалізаційного, екзистенційно-уразливого та гуманістично-інтегративного. Вони репрезентують ключові стилі внутрішньої організації ціннісної сфери та дають підстави говорити про її складну багатовекторну структуру, що формується у відповідь на соціальні виклики.

Методика С. Бубнова дозволила ідентифікувати саме ті цінності, які реалізуються в повсякденній поведінці. На перших позиціях виявились любов, спілкування, соціальна активність, допомога іншим і лише потім - матеріальний добробут, що є свідченням переважання емоційно-особистісної та соціальної мотивації над утилітарною.

Особливо цінним виявився якісний аналіз відповідей за методикою «Незакінчені речення», який виявив домінування таких категорій, як життя, здоров'я, сім'я, мир, любов, незалежність, справедливість та водночас показав чітке розмежування між прийнятними й неприйнятними цінностями. Студенти демонструють зрілість моральної позиції, виразно відмежовуючи неприйнятні для себе установки, серед яких найчастіше згадувались зрада, байдужість, ненависть, насильство.

Молодь демонструє високий рівень гуманістичних орієнтацій, чутливість до екзистенційних викликів і прагнення до смислової самореалізації, що є

позитивною передумовою для подальшого морального та психологічного розвитку особистості в умовах нестабільного соціального середовища.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснено комплексне дослідження особливостей формування ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах війни, що поєднало теоретичний аналіз проблеми та емпіричне вивчення змін у ціннісній, мотиваційно-смісловій і психологічній сферах студентів. Актуальність теми зумовлена тим, що війна як тривалий соціально-психологічний виклик суттєво змінює умови життєдіяльності молоді, впливає на її життєві пріоритети, моделі поведінки, навчальну мотивацію та уявлення про майбутнє, а отже — стає визначальним чинником трансформації ціннісної системи.

Суспільні процеси у нинішньому суспільстві посилюють багатовекторність життєвого шляху сучасної молоді, тому важливим стає виявити внутрішні адаптаційні ресурси людини, які дозволяють їй протистояти кризовим ситуаціям, зберігаючи психічне здоров'я та здійснюючи особистісну самореалізацію та соціалізацію. Вивчення ціннісної сфери як площини оціночних суджень, ідеалів та пріоритетів тому набуває актуального значення.

В умовах війни ціннісно-смістова сфера студентської молоді зазнає значних трансформацій через саму складну і суперечливу психологію війни як суспільного катаклізму та каталізатора страху й тривожності за життя, житло та безпеку. Система цінностей, які складають сенс життя студентської молоді, деформується під впливом постійного відчуття тривожності за життя своє та родини, психічні розлади, посилення нестабільності. Війна виштовхує на перше місце цінності життя, виживання, безпеки, уникнення болю та страждань, ставлячи на останнє місце розваги та насолоду. В той же час у ціннісно-смісловій сфері студентів з війною на перше місце висувуються цінність життя, добра, нематеріальних благ, відчуття єдності з народом та гордості за країну, яка бореться. Війна змушує людей почувати себе більш бадьорими та вдячними

за життя, підкреслює цінність життя, мотивує людей бути до

У процесі дослідження ціннісної сфери сучасної молоді вдалося досягти поставленої мети - всебічно проаналізувати особливості ціннісних орієнтацій молодих людей у контексті сучасних суспільних трансформацій. Теоретичний і емпіричний аналіз дозволив сформулювати такі висновки:

1. У процесі аналізу наукових підходів було встановлено, що феномен цінностей посідає ключове місце у структурі особистості, зумовлюючи життєві орієнтири, моральну саморегуляцію та поведінкові пріоритети. Цінності розглядаються у педагогічній літературі як когнітивно-афективні конструкти, що відображають смислове ставлення до соціальної дійсності. Особливої ваги в контексті молодіжного віку набуває зв'язок цінностей із процесами ідентичності (Е. Еріксон), смислотворення (В. Франкл, Т. Титаренко), а також морального вибору (Л. Колберг). Вивчення індивідуальних і соціальних детермінант ціннісної сфери свідчить про її складність, багаторівневність та високу чутливість до суспільних змін.

2. Уточнено структуру ціннісної сфери особистості молоді. До її ключових компонентів належать: когнітивний (усвідомлення значення та змісту цінностей), емоційний (оцінне ставлення до них), та поведінковий (реалізація в діях і рішеннях). Молодіжна ціннісна сфера, за даними теоретичного аналізу, є динамічною системою, яка формується під впливом соціокультурних умов, освітнього середовища, родинного виховання та медіа. Особливу роль у цьому процесі відіграє освітнє середовище, як простір інтеріоризації ціннісного змісту (за І. Зязюном, О. Савченко).

3. Проаналізовано соціально-педагогічні характеристики сучасної української молоді. Результати дозволяють стверджувати, що молоді люди перебувають у стані міжціннісного конфлікту - між традиційними колективістськими орієнтирами та сучасними індивідуалістичними цінностями. Молодь надає високого значення таким категоріям, як самореалізація, особистісна свобода, фінансова незалежність, але водночас зберігається цінність родини, стабільності, дружби та емоційної підтримки. Це свідчить про

певний «перехідний тип» ціннісної системи. Істотними є також гендерні відмінності: дівчата орієнтовані на емоційно-соціальні цінності, юнаки - на досягнення та успіх.

4. У результаті емпіричного дослідження, проведеного на основі методики "Ціннісні орієнтації" М. Рокіча, було виявлено реальну структуру ціннісних пріоритетів у молодіжному середовищі. Найвищу позицію серед термінальних цінностей посіли: «щасливе сімейне життя», «здоров'я», «цікава робота», «самореалізація» і «дружба». Інструментальними цінностями найвищого рівня були: «вихованість», «відповідальність», «чесність» та «самотійність».

Результати кількісного аналізу засвідчили високий ступінь консолідації навколо соціально-значущих цінностей, що свідчить про моральну зрілість молоді попри вплив нестабільного соціального середовища. Водночас, статистично виявлено внутрішню суперечливу комбінацію цінностей, що може свідчити про напруження у процесах самовизначення. Наприклад, одночасна наявність високих оцінок для «цікавої роботи» та «тиші», або «незалежності» та «послуху», вказує на складність балансу між особистісними амбіціями й соціальною адаптацією.

5. У дослідженні було запропоновано емпіричну модель ціннісної сфери сучасної молоді, яка враховує не лише традиційне ранжування цінностей, а й такі параметри, як: функціональна узгодженість ціннісної системи; зв'язок із ідентичністю; чутливість до гендерних, соціальних і культурних змін.

Також запропоновано критерії для виявлення внутрішньої цілісності або фрагментованості ціннісної сфери, що має потенціал практичного використання в освітніх і консультувальних програмах для молоді.

6. Результати дослідження можуть бути використані у практичній діяльності, педагогів, соціальних працівників, психологів які працюють з молоддю.

Зокрема, обґрунтовані у дослідженні особливості ціннісної сфери

дозволяють:

- удосконалювати програми психологічного супроводу в освітніх закладах;
- розробляти тренінгові модулі з розвитку ціннісного самовизначення;
- враховувати етапи формування ідентичності під час індивідуального консультування;
- сприяти зниженню конфліктності у сфері життєвих виборів і моральних дилем.

Практичний блок дослідження також підтверджує важливість профілактичної роботи, спрямованої на формування усвідомлених ціннісних пріоритетів у молодіжному середовищі. Це особливо актуально в умовах соціальної турбулентності та інформаційного перенасичення, які часто спотворюють або девальвують ціннісні смисли.

8. Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому аналізі динаміки трансформації ціннісної сфери в умовах воєнного часу, цифрової культури та змін на ринку праці. Доцільно розширити вибірку молоді з різних регіонів України, враховуючи рівень урбанізації, доступ до освіти, вплив міграційних процесів, а також дослідити вплив родинного укладу та релігійних переконань на структуру цінностей.

Окрему увагу заслуговує дослідження співвідношення між цінностями, сформованими під впливом медіа, та тими, що виникають у процесі міжособистісної взаємодії. Це дозволить краще зрозуміти механізми внутрішнього конфлікту молодого людини між реальним «Я» та очікуваним «Я» (образом, що нав'язується ззовні).

Узагальнюючи, можемо стверджувати, що результати теоретичного аналізу та емпіричного дослідження дозволяють не лише глибше зрозуміти соціально-педагогічні особливості ціннісної сфери сучасної молоді, а й надати науково обґрунтовані орієнтири для розробки практичних інструментів супроводу особистісного розвитку. Цінності - це не лише ядро самосвідомості

молодої людини, а й простір, у якому вона щодня творить сенс свого життя.

Загалом результати роботи дозволяють зробити висновок, що формування ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах війни є складним, динамічним процесом, який визначається взаємодією соціальних умов, індивідуального досвіду, психологічних ресурсів, впливу медіасередовища та підтримки з боку освітніх інституцій і соціального оточення. Війна виступає одночасно фактором ризику (виснаження, тривожність, звуження перспективи) і фактором переосмислення (посилення цінності життя, взаємодопомоги, гідності та відповідальності). Тому системна підтримка студентів з боку закладу вищої освіти є критично важливою для зниження негативних наслідків, збереження психологічної рівноваги та сприяння формуванню зрілої, конструктивної ціннісної позиції, що орієнтує молодь на розвиток, професійну самореалізацію та активну громадянську участь навіть у складних умовах воєнного часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. П. Цінності освіти і освіта цінностей. Київ : Знання України, 2008. 296 с.
2. Безлюдна Н. Формування національно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів в умовах воєнного стану. Проблеми підготовки сучасного вчителя, 2023, 1 (27): 41-46.
3. Бех І. Д. Виховання особистості: сходження до духовності. Київ : Либідь, 2006. 272 с.
4. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку. Київ : Академвидав, 2012. 256 с.
5. Белякова С. М., Бочаріна Н. А. & Стеценко А. І. (2022). Емпіричне дослідження особливостей ціннісних орієнтацій дорослих. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія. (1). С. 77-82.
6. Бібик Д. Д. Ціннісні орієнтації учнівської молоді України в умовах воєнного стану. Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education, 2022, 26.1: 43-54.
7. Бібик Д. Д. Ціннісні орієнтири молоді у побудові успішного майбутнього. школа, 2019, 9: 23-26.
8. Бліхар, М. П. Духовні цінності студентської молоді в сучасному українському суспільстві : дис. канд. соціол. наук / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2018.
9. Бойченко М. Цінності як категорія філософії освіти (соціально- філософський та філософсько-антропологічний ракурси) / Михайло Іванович Бойченко // Філософія освіти наук. Часопис. 2009. №1–2 (8). С. 99–107.
10. Бондаренко О. Ф. Психологія ціннісних орієнтацій особистості. Київ : Центр навчальної літератури, 2015. 220 с.
11. Боришевський М. Й. Духовні цінності як основа особистісного розвитку. Київ : Педагогічна думка, 2010. 184 с.
12. Боришевський М. Й. Духовні цінності як детермінанта громадянського виховання особистості. Цінності освіти і виховання. К., 1997. С. 21-25.
13. Борецька М. Європейські цінності в аксіопросторі сучасної української молоді // Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 2021. URL: <https://stmm.in.ua/archive/ukr/2021-2/4.pdf>
14. Васильченко, С. В. Ціннісна сфера сучасної молоді в умовах війни – The valuable

- sphere of modern youth in the conditions of war : кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр» / С. В. Васильченко ; наук. керівник д. психол. н., професорка А. В. Коллі-Шамне ; Міністерство освіти і науки України ; Херсонський держ. ун-т, факультет психології, історії та соціології ; кафедра психології. ХДУ, 2024. 36 с. URL: <https://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/19492>
15. Вінков, В. Ю. Уявлення молоді про життєвий успіх: ціннісний аспект // Наук. студії з соц. та політ. психології. Вип. 42, 2018. С. 126–137. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/726027/1/Vinkov_values_asp_2018.pdf
 16. Возняк С. М., Кононенко В. І., Кононенко І. В. [та ін.] (1999) Духовні цінності українського народу / При-карпат. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ : Плай. 293 с.
 17. Воронцова Е., Ївженко Ю., Паржницький В. Дослідження ефективності програми формування професійно-ціннісних орієнтацій учнів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти. Нові технології навчання: збірник наукових праць. ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» Київ, 2021. Вип. 95. С. 8–19.
 18. Вплив війни на психічне здоров'я. Режим доступу: URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vplivvijni-na-psihichne-zdorovya-kolosalnij-viktor-lyashko>
 19. Ганчева В. Особливості формування ціннісних орієнтацій здобувачів освіти в умовах викликів сьогодення. 2022.25.12. URL: <http://journal.org.ua/index.php/appos/article/view/350/399>
 20. Головаха Є. І. Соціальні зміни та життєві стратегії молоді. Київ : Інститут соціології НАН України, 2018. 312 с.
 21. Гуменюк О. Є. Психологія Я-концепції. Тернопіль : Економічна думка, 2004. 310 с.
 22. Дмитрук Н. Ціннісні орієнтації сучасної української молоді / Вісник АПСВТ, 2017, № 3. URL: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_3_2017-57-67.pdf
 23. Долинська Л. В. Соціальна психологія молоді. Київ : Каравела, 2019. 256 с.
 24. Драч С. В. Ціннісні орієнтації студентської молоді українського суспільства: сутність та динаміка / С. В. Драч // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна". 2010. No 2. С. 26-30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2010_2_9.
 25. Єлена О. Вплив чинників глобалізації на ціннісні орієнтації молоді // Інститут

- молоді і спорту. 2020. URL: <https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/Redkina.pdf>
26. Єлена О. Ціннісні орієнтації студентської молоді в умовах цифрової трансформації // Журнал "Габітус". 2020. URL: <https://habitus.od.ua/journals/2020/19-2020/48.pdf>
 27. Єфтені, Н. М. Ціннісні орієнтації сучасної української молоді // Актуальні проблеми політики. Вип. 37, Одеса, 2009. С. 292–296. URL: <http://hdl.handle.net/11300/296>
 28. Закалик Г. Особливості формування ціннісних орієнтацій підлітків в умовах війни. Вжити дитині у світі, де дорослі «з'їхали з глузду?», 2022, 28.
 29. Запека Я. Г. Особливості ціннісних профілів студентів з різними мотиваційними установками. Габітус. 2020. Вип. 12. Т. 2. С. 127–132.
 30. Журавльова Л. П. Ціннісні орієнтації сучасної молоді. Київ : Наукова думка, 2016. 198 с.
 31. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII.
 32. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII.
 33. Зливков В. Л. Ідентичність особистості в умовах соціальних змін. Київ : Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2017. 240 с.
 34. Іванова А. О. Формування ціннісних орієнтацій молоді в сучасному українському суспільстві. 2022. PhD Thesis. Національний авіаційний університет.
 35. Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Психологічна стійкість молоді. Київ, 2022.
 36. Інститут соціології НАН України. Молодь України в умовах війни. Київ, 2023.
 37. Інститут соціології НАН України. Українське суспільство в умовах війни рік 2023 / За ред. Є. Головахи, С. Макеева. К., 2023. 323 с. URL: https://isnasu.org.ua/assets/files/monitoring/Maket_Ukr_suspilstvo_2023.pdf
 38. Карамушка Л. М. Психологія управління закладами освіти. Київ : Либідь, 2015. 384 с.
 39. Ковальчук О. В. Соціально-педагогічні умови формування цінностей молоді. Луцьк : Вежа-Друк, 2020. 214 с.
 40. Кочубей А. В. Соціально-виховна робота з молоддю в умовах суспільних трансформацій. Рівне : НУВГП, 2019. 184 с.
 41. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Київ, 2020.

42. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні: шляхи модернізації. Київ : Грамота, 2019. 320 с.
43. Литвинова С. Г. Поняття цінностей і ціннісних орієнтацій // Lib.iitta.gov.ua. 2014.
URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/6277/1/pdf>
44. Максим О. В. Психологічна травма як фактор деформації ціннісних орієнтацій // Інститут психології ім. Костюка, НАПН. 2024. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742811/1/стаття-1-24.pdf>
45. Методологія та технологія сучасного філософського пізнання. Матеріали VII Міжнародної конференції студентів, молодих вчених та науковців (Одеса, 23-24 травня 2024 р.) 181 с. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/19489/1/Semenov.pdf>
46. Михайлишин У.Б., Завацький В.Ю., Гетта О.М. / Психологічні особливості впливу ціннісних орієнтацій на формування особистості в юнацькому віці.
47. Митник Т. Особливості психічного здоров'я особистості: критерії та показники. Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві. збірник тез II Всеукр. наук.-практ. конф. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2017. С. 269-271.
48. Москаленко О. В. Структурні компоненти ціннісно-сміслової сфери особистості. Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. психологія. педагогіка. Випуск 1. 2013. С. 91-98.
49. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua> (дата звернення: .10.10.2025).
50. Москалець В. П. Соціальна психологія. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 448 с.
51. Мухіна Л.М. Психологічні особливості ціннісної сфери сучасної молоді. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2024/64-2024/12.pdf>
52. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність: Науково-методичний збірник/ за загальною ред. С. М. Шкарлета. Київ-Чернівці «Букрек». 2022. 140 с.
53. Отрощенко Н. Л. Діагностика сформованості ціннісних орієнтацій учнівської молоді Сходу України в умовах пропагандистської війни. Вісник Луганського

- національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки, 2017, 1 (1): 47-57.
54. Очеретяний А. В. Формування життєвих цінностей у студентів вишів США та України : кваліфікаційна робота / УДПУ ім. Павла Тичини, 2020. URL:
55. https://udu.edu.ua/images/data_file/viddil_aspirant/Doctor_filosofii/Nekiz/Nek_iz_dis.pdf
56. Панок В. Г., Рудь Г. В. Психологія життєвого шляху особистості. К.: Ніка-Центр, 2006. С. 280.
57. Панок В. Г. Психологічна допомога в умовах війни. Київ : Ніка-Центр, 2023. 208
58. Педоренко В. М. Особливостей ціннісних орієнтацій студентів закладу вищої освіти в умовах війни. Наукові проекти соціально-гуманітарного факультету ЗУНУ, 2022, С. 97-99.
59. Пірен М., Цілюрик О. Ціннісні орієнтації молоді в українському суспільстві на сучасному етапі. Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації. 2011. № 4. С. 213–218.
60. Пономаренко Д. О. Проблеми формування ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді [Текст] : магістер. робота / Д. О. Пономаренко ; науковий керівник С. С. Денєжніков. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2020. 76 с.
61. Психологічне здоров'я українців під час війни і як його врятувати. URL:<https://ukrainian.voanews.com/a/vijna-ukraina-dopomoha-psuxolog-psuxolohichnapidtrumkamentalnezdorovja/6715242.html>.
62. Рибак О. С. Культурно-ціннісні орієнтації студентів з різною етнічною ідентичністю : дис. канд. психол. наук / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2020. URL: https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/Diser_Rybak.pdf
63. Рибалка В. В. Ціннісні орієнтації та саморозвиток особистості. Київ : ІПОД НАПН України, 2011. 260 с.
64. Романенко Т. А. Ціннісні орієнтації сучасної української молоді. Дипломна робота. Київ. 2022. 94с.
65. Савчин М. В. Духовний потенціал особистості. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. 512 с.
66. Сердюк Л. З. Психологія мотивації навчання студентів. Київ : Кондор, 2017. 280 с.

67. Слюсаревський М. М. Психологія масової свідомості в умовах війни. Київ : Ін-т соціальної та політичної психології НАПН України, 2023. 240 с.
68. Сокаль В. А. Ціннісні орієнтації студентської молоді як фактор соціалізації. Рівне : НУВГП, 2020. С.156 -158..
69. Сокаль В. А., Кочубей А. В. Соціально-педагогічна підтримка молоді в кризових умовах. Рівне : НУВГП, 2022. 142 с.
70. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки. Київ, 2022.
71. Савенко О. О. Ціннісні орієнтації у сучасній науковій думці. 2022.25.12. URL: <http://journal.org.ua/index.php/appos/article/view/352/401>
72. Савченко С. В. Зміни соціальних норм та ціннісних орієнтацій молоді Донбасу в умовах гібридної війни. Education and pedagogical sciences. Освіта та педагогічна наука, 2018, 1 (168): 5–16-5–16.
73. Середницька І. Я. Психологічний аналіз кризи ідентичності у студентської молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології». Одеса. 2005. 17 с.
- 74.43.Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія : навч посібник. Київ : Каравела, 2014. 399 с.
75. Сошина Ю. М. Цінності та ціннісні орієнтації в ціннісно- смисловій сфері підлітка. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Проблеми сучасної психології. 2013. Випуск 22. С. 530-539.
76. Стасевська О. А. Система цінностей як основа буття сучасного українського суспільства / О. А. Стасевська // Вісник національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2014.№1 (20). С. 62–76.
77. Столяренко О. Б. Психологія особистості. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.
78. Тавровецька Н. І. Структурні складові характеристики життєвого шляху особистості. Збірник наукових праць інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. К.: Талком, 2016. Т. 9. Вип. 9. С. 496-505.
- 79.
80. Формування особистісних цінностей підлітка у процесі розвитку // Lib.iitta.gov.ua.

2015. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/106563/1/04.pdf>
81. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу / В. Франкл. - Харків: КСД, 2024. - 159 с.
 82. Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез III Міжнародної науково-практичної конференції, 13-14 травня 2021 року, м. Тернопіль. ТНПУ ім. В.Гнатюка. / Ред. кол.: Морська Н. Л., Поперечна Г. А., Литвин Л. М. Тернопіль : Вектор, 2021. 270.
 83. Чеплаков С. О., Костюк Л. К. Військово-патріотичне виховання української молоді в сучасних умовах. Головний редактор, 2016, 96.
 84. Шайгородський Ю. Ціннісні орієнтації в психологічній структурі особистості. Соціальна психологія. 2009. № 4(36)/ С. 65–73.
 85. Шайгородський, Ю. Ціннісні орієнтації особистості: формалізована модель цілісного аналізу // Соціальна психологія. 2010. № 1 (39). С. 94–106.
 86. Шепелєва, Н. В. Цінності в адаптації молоді під час кризи // Вісник НАПН України. 2023. № 3. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735600/1/.pdf>
 87. Шиделко, А. В. Ціннісні орієнтації як чинник формування майбутнього фахівця у ПТНЗ // Соціальна психологія. 2013. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/6121/1/ pdf>.
 88. Щербакова, Н. В. Трансформація ціннісних орієнтацій сучасної української молоді: соціально-філософський аналіз : дис. / Київ. ун-т імені Б. Грінченка, 2017. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/19475/>
 89. Ціннісні орієнтації молоді при професійному самовизначенні на ринку праці / Сенцерліхт, М. В. (Київ. ун-т ім. Б. Грінченка), 2022. URL: <https://www.researchgate.net/publication/367458289>.
 90. Ціннісні орієнтації сучасної української молоді / Вісник Київського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка, 2013. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/50593309.pdf> Bibyik, D. D. Value orientations of student youth of Ukraine under martial law // Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education, 2022.
 91. Core – Ціннісні орієнтації сучасної української молоді // CORE. 2013. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/50593309.pdf>
 92. Havelia, O. Values of Ukrainian Christian youth at the beginning of the XXI century:

religious analysis : кандидатська дис. / НПУ імені Драгоманова, 2020. Реєстр № 0420U102472, PDF autoreferat 10.10.2025).с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Анкета для дослідження ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах війни**

Шановний(а) респонденте!

Просимо Вас взяти участь у дослідженні, спрямованому на вивчення ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах війни. Анкетування є анонімним. Отримані дані будуть використані лише в узагальненому вигляді з науковою метою.

1. Ваша стать:

☐ чоловіча

☐ жіноча

2. Курс навчання:

☐ 1

☐ 2

☐ 3

☐ 4

☐ магістратура

3. Які життєві цінності є для Вас найбільш важливими сьогодні? (можна обрати кілька варіантів)

☐ здоров'я

☐ безпека

☐ сім'я

☐ мир

☐ освіта

☐ матеріальний добробут

☐ свобода

☐ патріотизм

☐ самореалізація

☐ інше (вказіть): _____

4. Чи змінилися Ваші життєві пріоритети з початком повномасштабної війни?

- ☐ так, суттєво
- ☐ частково
- ☐ майже не змінилися
- ☐ важко відповісти

5. Оцініть рівень важливості освіти у Вашому житті в умовах війни (за шкалою від 1 до 10):

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

6. Чи берете Ви участь у волонтерській або громадській діяльності?

- ☐ регулярно
- ☐ епізодично
- ☐ планую долучитися
- ☐ не беру участі

7. Як війна вплинула на Ваш психологічний стан? (можна обрати кілька варіантів)

- ☐ підвищила тривожність
- ☐ знизила мотивацію
- ☐ сприяла переосмисленню життєвих цінностей
- ☐ посилила відповідальність і самостійність
- ☐ не вплинула

8. Які джерела найбільше впливають на формування Ваших цінностей? (можна обрати кілька варіантів)

- ☐ родина
- ☐ університет
- ☐ соціальні мережі
- ☐ ЗМІ

- ☐ друзі
- ☐ особистий досвід

9. Як Ви оцінюєте свій рівень патріотизму?

- ☐ високий
- ☐ середній
- ☐ низький

10. Ваші побажання щодо підтримки студентів у період війни (відкрите запитання):

ДОДАТОК Б

Зразок таблиць для обробки результатів анкетування**

Таблиця Б.1

Розподіл відповідей студентів за домінуючими життєвими цінностями (%)

Цінність	Частка респондентів
Безпека	82 %
Здоров'я	78 %
Сім'я	74 %
Мир	71 %
Освіта	63 %
Патріотизм	59 %
Матеріальний добробут	41 %

ДОДАТОК В

Узагальнені результати інтерпретацій ціннісних орієнтацій студентської молоді за методикою «Незакінчені речення» (Д. Сакс і Л. Сідней),

Цінності – це ...	Мої життєві цінності – це ...	Неприйнятні для мене цінності...
Повага до себе	Сім'я, здоров'я	Ненавість та зневага
Надія	Життя	Гроші, влада
Підтримка близької людини	Родина і друзі	Зрада
Згуртованість в тяжкі часи	Моє життя та близьких для мене людей, здоров'я	Образа, зрада, приниження
Почуття	Мотивація та підтримка, здоров'я	Образи, нехтування життєвими цінностями
Любов і повага	Життя	Критика, нерозуміння
Незалежність моєї країни	Сім'я, щастя	Робота, гроші, слабкість
Справедливість	Сім'я, здоров'я	Приниження
Моє походження	Плани на майбутнє, здоров'я, родина, друзі	Брехня, зло
Духовність	Здоров'я родини та дорогих людей	Змушення до чогось
Кохання	Мрії, життєва мета	Насильство, слабкість
Віра в краще	Щастя, здоров'я, родина	Байдужість
Добро	Життя	Байдуже ставлення до здоров'я
Діти, життя	Сім'я, прощення, розуміння	Самотність, проблеми
Допомога один одному	Матеріальне забезпечення, життя	Помста, образи, апатія
Продовження роду	Співчуття, довіра, сім'я	Страх
Дім, сім'я	Розуміння, піклування, підтримка	Бідність, байдужість

Життя	Життя, плани на майбутнє	Зрада, кривда
Підтримка, розуміння	Безтурботне життя, сім'я	Аморальність, нехтування інтересами іншого
Кохання, здоров'я	Щастя, мирне життя	Фізична розправа
Мій внутрішній світ	Життя, родина	Зло та байдужість
Мир	Мир в країні де я живу	Помста за минуле
Благодійність	Робота, достаток, сім'я	Негативні емоції
Чесність	Благодійність, здоров'я	Расизм
Патріотизм	Життя, родина, безпека	Страх, невпевненість
Соціальна справедливість	Допомога бідним, підтримка, сім'я	Що думають про мене інші
Життєва позиція	Вірність, життя, безпека	Критика, приниження
Бажання, пріоритети	Життя, віра, здоров'я	Фізична розправа
Закони моєї країни	Незалежність, мирне життя	Помста, жорстокість
Моральність	Надійність у тяжкі часи, здоров'я	Лінь, зневіра, кривда
Матеріальне і духовне	Віра в себе, добробут	Ненавість
Матеріальне забезпечення	Мир, життя, сім'я	Неповага, помста
Добробут	Країна, життя	Зрада
Світле майбутнє	Життя	Багатство
Можливості	Чесність, доброта	Зрада
Все найкраще	Життя, здоров'я, родина	Знущання

Додаток Г

Цінності, які студенти мають визначити як характерні для них або ж нехарактерні, в ході виконання методики «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» (за С. Бубновою):

1. приємне проведення часу, відпочинку;
2. високий матеріальний добробут;
3. пошук і насолода прекрасним;
4. допомога і милосердя до інших людей;
5. любов;
6. пізнання нового у світі, природі, людині;
7. високий соціальний статус і управління людьми;
8. пізнання і повага людей та вплив на оточуючих;
9. соціальна активність для досягнення позитивних змін у суспільстві;
10. спілкування;
11. здоров'я.

Індивідуальні результати методики С. Бубнова

Респондент	Спілкування	Любов	Соц. активність	Допомога	Добробут	Визнання	Відпочинок	Пізнання	Естетика	Статус
№1	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
№2	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
№3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
№4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
№5	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
№6	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
№7	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
№8	4	4	4	4	4	4	4	4	4	1
№9	4	4	4	4	4	4	4	4	3	3
№10	4	4	4	4	4	4	4	4	3	3
№11	4	4	4	4	4	4	4	4	1	1
№12	4	4	4	4	4	4	4	0	2	1
№13	4	4	4	4	4	4	4	2	3	1
№14	4	4	4	4	4	4	3	0	3	2
№15	4	4	4	4	4	4	0	1	1	1
№16	4	4	4	4	4	4	0	1	0	1
№17	4	4	4	4	4	4	2	3	2	2
№18	4	4	4	4	4	1	3	0	2	1
№19	4	4	4	4	4	2	2	1	3	0
№20	4	4	4	4	4	1	1	3	1	2
№21	4	4	4	4	4	0	3	3	0	2
№22	4	4	4	4	4	2	2	3	1	1
№23	4	4	4	4	2	0	0	2	3	2
№24	4	4	4	4	2	2	3	1	2	0
№25	4	4	4	4	1	1	0	1	3	2

№26	4	4	4	4	2	0	2	2	3	0
№27	4	4	4	4	1	1	1	3	2	3
№28	4	4	4	4	3	2	1	0	0	3
№29	4	4	4	4	1	1	0	0	2	3
№30	4	4	4	4	0	0	2	3	2	1
№31	4	4	4	4	1	1	2	3	0	0
№32	4	4	4	4	0	3	0	3	2	1
№33	4	4	4	4	0	3	2	3	0	0
№34	4	4	4	4	2	0	2	1	1	3
№35	4	4	4	4	2	2	0	3	0	1
№36	4	4	4	4	1	3	3	1	2	0
№37	4	4	4	4	2	2	1	2	1	2
№38	4	4	4	4	2	2	0	3	0	3
№39	4	4	4	1	0	2	1	2	2	0
№40	4	4	4	3	2	0	1	0	0	0
№41	4	4	4	3	2	3	0	1	0	1
№42	4	4	2	1	0	0	1	3	2	1
№43	4	4	3	3	1	1	1	2	1	0
№44	4	4	2	0	0	1	1	0	1	3
№45	4	1	1	2	2	3	0	1	1	3
№46	4	0	3	1	1	0	2	0	1	3
№47	3	1	2	2	3	1	0	3	3	3
№48	0	1	0	2	3	2	1	3	1	3
№49	3	1	0	0	1	0	2	0	3	3
№50	1	0	3	2	0	2	2	0	3	2
№51	1	0	0	0	3	0	0	2	2	1
№52	1	0	2	3	0	3	3	2	0	2
№53	0	1	2	2	2	1	0	3	0	1
№54	3	0	3	2	2	3	3	2	2	1
№55	2	2	3	2	2	2	0	0	3	2
№56	1	2	3	1	0	3	2	1	2	1
№57	1	3	3	1	1	3	1	0	3	1
№58	2	2	3	1	3	2	3	2	3	1
№59	3	3	1	2	2	2	2	0	1	0
№60	0	2	2	0	0	3	1	2	2	1

Додаток Ж

Параметри для оцінки в ході виконання методики «Експрес-діагностика соціальних цінностей особистості» (за Н. Фетіскіним):

1. Захоплююча робота, яка приносить задоволення.
2. Робота з високою зарплатнею.
3. Вдале одруження або заміжжя.
4. Знайомство з новими людьми, соціальні заходи.
5. Залучення в громадську діяльність.
6. Релігія.
7. Спортивні вправи.
8. Інтелектуальний розвиток.
9. Кар'єра.
10. Красиві машини, одяг, будинок тощо.
11. Проведення часу в колі сім'ї
12. Декілька близьких друзів.
13. Робота на добровільних засадах (волонтерство).
14. Медитація, роздуми, молитви тощо.
15. Здорова збалансована дієта.
16. Читання освітньої літератури, перегляд освітніх передач, самовдосконалення.

Бали за шкалами СЖО

Респондент	Цілі	Процес життя	Результативність життя	Локус контролю – Я	Локус контролю – життя
Респондент 1	7	20	15	11	8
Респондент 2	7	19	11	11	4
Респондент 3	8	3	2	12	6
Респондент 4	2	1	12	12	17
Респондент 5	10	16	15	15	19
Респондент 6	12	20	3	5	19

Респондент 7	7	9	7	18	4
Респондент 8	14	18	9	2	20
Респондент 9	15	7	12	8	15
Респондент 10	3	14	17	4	18
Респондент 11	8	4	2	6	10
Респондент 12	4	18	12	2	10
Респондент 13	4	14	16	15	8
Респондент 14	14	8	16	13	18
Респондент 15	15	13	9	15	13
Респондент 16	1	7	9	1	12
Респондент 17	8	11	19	17	8
Респондент 18	3	3	1	5	10
Респондент 19	7	9	7	9	8
Респондент 20	12	2	1	16	5
Респондент 21	3	12	8	3	1
Респондент 22	3	5	15	14	3
Респондент 23	1	5	14	7	9
Респондент 24	15	15	10	13	19
Респондент 25	7	17	20	4	5
Респондент 26	7	13	15	11	4
Респондент 27	13	7	19	2	10
Респондент 28	13	6	12	12	20
Респондент 29	11	7	1	1	20
Респондент 30	13	9	3	7	6
Респондент 31	8	9	5	1	19
Респондент 32	10	12	15	9	20
Респондент 33	17	17	20	12	7
Респондент 34	2	3	17	5	17

Респондент 35	17	17	2	2	5
Респондент 36	1	1	19	2	12
Респондент 37	6	4	11	17	6
Респондент 38	5	20	2	6	11
Респондент 39	16	16	1	9	6
Респондент 40	16	3	20	4	19
Респондент 41	3	19	20	7	20
Респондент 42	9	1	8	7	18
Респондент 43	8	1	11	18	10
Респондент 44	3	7	16	16	20
Респондент 45	17	2	1	16	12
Респондент 46	5	5	9	9	3
Респондент 47	19	16	16	3	20
Респондент 48	1	20	11	17	8
Респондент 49	4	6	8	20	3
Респондент 50	16	3	18	14	18
Респондент 51	2	3	16	9	4
Респондент 52	1	4	1	14	16
Респондент 53	20	8	7	3	17
Респондент 54	1	16	12	19	14
Респондент 55	6	6	13	19	8
Респондент 56	2	1	15	1	5
Респондент 57	16	19	4	3	17
Респондент 58	17	12	14	6	3
Респондент 59	9	5	17	14	3
Респондент 60	1	20	1	3	18

Додаток 3

Термінальні цінності, що розміщені на картках в ході методики «Ціннісні орієнтації» (за М. Рокичем):

1. активна діяльна життя (повнота та емоційна насиченість життя);
2. життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом);
3. здоров'я (фізичне і психічне);
4. цікава робота;
5. краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі і в мистецтві);
6. любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною);
7. матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів);
8. наявність хороших і вірних друзів;
9. суспільне покликання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі);
10. пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальне розвиток);
11. продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей);
12. розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення);
13. розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків);
14. свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках);
15. щасливе сімейне життя;
16. щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому);
17. творчість (можливість творчої діяльності);
18. впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч та сумнівів).

Інструментальні цінності, що розміщені на картках в ході методики «Ціннісні орієнтації» (за М. Рокичем):

1. акуратність (охайність), вміння тримати в порядку речі, порядок у

справах;

2. вихованість (гарні манери);
3. високі запити (високі вимоги до життя);
4. життєрадісність (почуття гумору);
5. старанність (дисциплінованість);
6. незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче);
7. непримиренність до недоліків у собі та інших;
8. освіченість (широта знань, висока загальна культура);
9. відповідальність (почуття боргу, уміння тримати своє слово);
10. раціоналізм (вміння тверезо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення);
11. самоконтроль (стриманість, самодисципліна);
12. сміливість у захисті своєї думки, поглядів;
13. тверда воля (вміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами);
14. терпимість (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим їхні помилки);
15. широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички)
16. чесність (правдивість, щирість);
17. ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі);
18. чуйність (дбайливість).

Бали за методикою Рокіча

Акти вне житт я	Здор ов'я	Ціка роб ота	Краса приро ди і мисте цтва	Люб ов	Матері альне забезп ечення	Наяв ність хоро ших і вірн их друзі в	Незале жність	Пізнан ня	Проду ктивні сть	Ро зва ги	Розв иток	Своб ода	Сіме йне щаст я	Тво рчіс ть	Ус піх	Щ ас тя ін ши х	Чесн ість
1	2	9	6	4	14	17	16	12	3	10	18	5	13	8	11	15	7
16	8	7	3	9	11	4	13	15	10	1	5	17	18	6	14	12	2
18	2	6	1	11	8	5	13	9	4	7	12	3	17	14	15	16	10
17	6	11	8	1	3	12	13	7	18	16	5	15	9	10	2	14	4
5	3	8	1	7	12	11	9	13	17	16	18	10	15	6	14	2	4
18	14	3	4	6	17	7	12	1	11	9	10	8	5	15	2	13	16
15	12	6	2	18	14	13	4	9	7	10	5	11	1	16	3	8	17
15	4	2	9	13	10	14	7	18	16	1	17	11	6	8	12	3	5
2	15	6	16	13	8	5	4	1	17	3	12	18	10	9	11	7	14
18	12	8	14	1	10	5	9	2	6	3	17	7	16	4	1	11	15
16	5	2	3	8	17	1	6	13	9	7	10	11	15	14	4	18	12
10	14	12	15	18	4	2	16	1	5	17	11	8	6	7	3	9	13
9	6	15	14	13	11	8	16	5	1	3	2	7	12	4	10	18	17
8	13	12	16	11	15	9	4	7	6	10	18	2	14	3	17	1	5
18	13	17	10	7	12	8	4	3	15	14	9	1	11	16	6	2	5
11	5	4	3	12	6	14	13	10	17	16	15	2	18	8	1	9	7
17	14	15	7	6	11	3	8	10	5	13	2	1	12	4	9	18	16
9	5	17	2	7	14	10	11	12	18	13	1	15	6	8	4	3	16
15	8	13	7	12	5	17	10	11	1	4	9	18	6	16	2	14	3
4	18	2	14	8	13	5	9	10	15	7	6	3	11	12	16	1	17
10	14	7	2	6	11	9	8	17	13	4	3	12	5	18	16	15	1
2	15	10	13	18	11	7	4	16	17	14	1	8	5	9	12	3	6
9	1	4	5	11	13	14	7	16	2	12	8	18	17	6	15	10	3
14	15	16	18	4	5	17	2	3	12	13	10	7	6	11	9	1	8
5	16	9	15	17	6	11	14	10	2	7	3	12	8	1	18	13	4
9	2	3	18	14	7	4	13	8	1	5	12	11	16	15	6	10	17

12	11	5	1	17	18	9	10	2	15	8	7	3	14	4	16	13	6
16	3	4	7	17	15	11	8	6	2	14	13	10	1	18	12	9	5
15	14	2	11	4	7	8	16	1	13	9	6	18	17	10	12	3	5
15	8	9	3	12	2	18	13	6	11	10	17	5	14	1	4	7	16
16	6	17	11	9	3	12	10	14	15	18	2	7	8	4	13	5	1
7	17	6	4	16	13	9	18	15	2	10	8	14	1	3	12	5	11
16	15	12	14	6	11	1	13	8	17	5	18	4	7	9	3	2	10
13	10	18	15	12	14	5	6	11	8	7	16	2	4	17	1	3	9
2	7	11	10	12	5	8	13	16	18	6	17	4	15	1	14	9	3
8	13	2	6	7	1	11	10	18	4	9	12	3	17	5	16	15	14
13	6	12	17	1	4	8	16	9	2	11	18	3	5	10	15	14	7
12	7	1	4	3	6	16	18	5	17	15	11	2	9	10	8	13	14
15	1	10	5	8	16	2	11	18	12	3	6	14	4	13	9	7	17
6	17	11	16	15	5	3	1	7	9	8	4	10	14	12	2	18	13
18	2	13	8	7	9	4	3	11	14	15	12	10	16	5	6	1	17
10	12	2	4	16	13	7	8	3	11	6	5	17	14	1	9	15	18
13	3	1	18	7	9	11	2	4	10	14	5	15	17	12	6	8	16
10	8	13	7	16	15	14	11	2	6	3	12	18	5	1	9	17	4
15	4	18	9	3	10	16	11	17	12	2	14	6	1	8	7	5	13
17	4	8	10	15	11	16	12	13	14	6	7	5	18	3	9	2	1
8	13	16	12	2	7	11	6	4	15	14	9	18	1	3	17	10	5
12	4	18	9	13	14	8	10	5	15	1	17	11	3	16	6	2	7
4	1	12	16	8	13	9	10	18	6	7	3	11	2	14	17	5	15
11	13	15	17	14	18	4	9	5	16	3	10	7	12	8	1	6	2
14	16	1	15	4	10	8	7	9	3	12	11	13	17	18	6	2	5
18	7	14	8	16	4	9	11	1	15	17	6	13	10	12	2	5	3
7	18	5	3	16	12	4	2	1	8	6	17	15	10	9	11	13	14
11	1	13	4	3	14	9	5	2	16	7	12	10	6	8	17	18	15
8	17	1	4	5	1	16	9	18	6	10	2	12	11	14	7	15	3